

ЗМІСТ.

Ю. ЛИПА:	
Баянда	97
МАРКО ЧЕРЕМШИНА:	
I. Село потерпає	98
II. Село вигибає	100
В. ПАВЛУСЕВИЧ:	
З пісень кохання	113
СТЕНДАЛЬ:	
Афоризми	114
Ю. ШКРУМЕЛЯК:	
Досвіток	116
Р. М. РІЛЬКЕ:	
Дума про любов та смерть корнета Хрістофа Рільке	117
ПОЛЬ ВЕРЛЕН:	
Великій чорний сон	124
Г. ЮРТИК:	
Звенигородський Кіш віль- ного козацтва (спомини)	125
Б. ЛЕЛКИЙ:	
Хоч криче гайворон	134
Ю. ШКРУМЕЛЯК:	
Молатва Невідомому	131
Д. ДОНЦОВ:	
Поетна українського рі- сорджієнта (Леся Укра- їнка) (докінченне)	135
Ю. ПАВЛИКОВСЬКИЙ:	
Земельна справа у Східній Галичині (докінченне буде)	151
В. БОБИНСЬКИЙ:	
Тайна танцю	160
ДР. В. ЗАЛОЗЕЦЬКИЙ:	
Олекса Новаківський	161
О. В.:	
Нафта, Царгород і Україна	167
М. ОБІДНИЙ:	
Не дмита кров	172
В. ГНАТЮК:	
В справі української пра- вописи, I—III, ...	173
М. КУРАХ:	
Хитавце	176
Ю. Отмарштайн (некрольог)	177
Бібліографія	178
Надійшло	192

1922.

КНИЖКА II. ЗА ЧЕРВЕН

ЛІТЕРАТУРНО- НАУКОВИЙ ВІСТНИК

ЛЬВІВ.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевчен

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Складайте капітали!

В КРАЄВІМ СОЮЗІ

КРЕДИТОВІМ

У Львові, Ринок, ч. 10,
I поверх
(Дім „Провіти“.

Союз є центральною касою українських кооператив (також райфайзенек) і уділяє їм дешевого кредиту. Приймає капітали в довільній висоті на умовлений процент, при чім оплачує рентовий податок і стемплеві належитости з власних фондів без потручування їх вкладникам. Резервові фонди Краєвого Союзу Кредитового улььоквані у власнім домі (закупленім 1920 р.) у Львові, ул. Третього Мая, ч. 15, в будівельних площах у Львові і в земельних добрах.

Складайте капітали і ощадности

В КРАЄВІМ СОЮЗІ КРЕДИТОВІМ.

Творіть власну сильну кооперативну
централю кредитову!

В силі економічних інституцій — сила народу!

Юрій Луца.

Баляда.

I.

Шумлять гаї у літку,
 Іде стрілець — юнак;
 Іде, зриває квітку,
 Кидає в сагайдак.

Де лук, де лук, де стріли?
 Загублені давно;
 Бють промені що сили
 В небесне вікно.

Де здобич і пожива,
 Кого уполював? —
 Лиш усмішка щаслива
 До квітів і до трав.

II.

На радісній поляні
 Дзвенить за ментом мент,
 Там ясноокий Пані
 Біліє постамент.

— О Рідна і Єдина,
 І Світла і Свята,
 Найвисшая, Незмінна,
 Величняя Мета! —

Хвилини у гонитві
 Спинили бистрий біг,
 Се — в радісній молитві
 Юнак край любих ніг.

III.

О, сійтесь, сійтесь, квіти
 Садові, лугові!
 Сіяють самоцвіти
 На юній голові.

Стеліться тихі лози,
 Шовковая трава!
 На личку юнім сльози,
 В короні голова.

Цвіте в розвою дика,
 Могутня земля!
 Се — воїна Велика
 Вогнем благословля.

Марко Черемшина.

1. Село потерпає.

За третою горою небо позіхає.

Луна єму в ночі спати не давала, гранею ребра припікала, лице черленила. На горах пропочивала, черлений пояс розперізувала, кєрвавї згарди над селом розстелювала, яснїї коси розплїтала, перловими хмарами розвивала, гребенистими руками неба досягала.

А єї пухкі стопи, де перебїйці, де газдїв двори, де хлїба оденки, де праця в чертогах.

А єї дорога димом стелена, жаром жарена, кулями значена.

Де руки робили, там град гранатїв, де газдївка була, там земля трїсла.

Най село видить, най знає.

За третою горою небо стогне. Земля єму громи відобрала, єго порїбе кулями бє.

Раз у раз.

Розступилися гори на два табори. Громами себе розсаджують, кременистї голови собї розбивають, лїси на трїски розколюють, їзвори людьми рївнають.

Зарєвіли гори, аж небо здригається, аж камїнні скали лупаються.

Хто жиє, най гине.

Не тото буря, що лїса не зкорчувала, не тото кїшня, що коши не вищєрбила, не тото бїйка, що душї не згубила, — але тото битва, що горами мече, але тото рїзня, що кєрвою дебри мулить, але тото баталїя, що в один мах людїй в шухи складає.

Тай тото не гармати, що села не пожолобили, з глинов не змісили.

Під третою горою вїльшина прїє.

Від сонця відвертаєся, від села обертаєся.

Бо сонце покмітить, що мерцїв гойдає, чорну птаху ними годує.

Бо село на ню збанує, що на шибеницю виросла, росохатї голови має.

Бо тота вїльшина лїс зосоружила, край дороги фоев смерть закосичила.

Що грубше гілле, то студене тіло, голова вломлена, душа душена.

Най село видить, най знає.

Від третої гори розігналася селом ретельна говірка, аби люди з села гет виходили, бо вогонь буде. Неприятіль на село гатить, військо єго в селі зіпре, гарматами привитає. То на тім почастунку само собі військо принуку найде, а ти, хлопе, на бік, не заважай, ти варуй жите, бо ті буде треба. Що завтякаєш, бери з собою, квапся, не стій пнем, не жди смерти.

Як тоті хати вогонь перебудуть, то знак тому, що господарські, що село міць має.

Та віді тоті карабушки не видержуть кулі, віді розвалються і попелу не лишуть.

Волови нема до чого почухатися, не токмо гарматі.

Гей люди, пилюйтеся, на сволоки не дивіться, навкруг хат не крутіться.

Гейби земля в селі задрожала, гейби людей з себе скидала. З кожної хати люди втікають, працю виносять. Але худібка найперша. Женуть єї на дорогу, аби хлопці гуртом дальше гнали. За нею бабки на одних возах, а діди на других. Самі такі, що ходити не годні, що треба їх нести. Сільські каліки з дідами разом. За ними діди на однокінках. Що віз дітий, то одна неня їх сокотить, плакати не дає. Відтак всьо, що путерю має, у верітках та ліжниках маєтки двигає. Відтак церковну марфу несуть. Відтак пси гавкають, села не пускають.

Як вирокувало село на крайну гору, то блідло гей того мохнате коріне, що вітер йго із землі вирвав і на скалу кинув, аби мокло тай усихало.

Стадо ворін над селом крякало і в ті печери зазірало, де село свої добутки перед неприятелем спрятувало. Отік-би тот чорний ворон на людську працю насівся, отік-би він тій пригоді радувався.

Аж жовтий лист з дерев падав, так затряслася гора, коли на своїх плечах все село уздріла.

На дрібну травицю стариню сільську укладала, дівтору молоком частувала, маржинку в рот цілувала.

А довкруги лісам наказувала, аби тихонько шуміли, аби село дежше не трівожили, аби його голубили, йому біль з серця відоймали.

Бо це село гей старі двері з виглоданих одвірків за свій поріг упало.

Як задрів того місяць, то перепуджений без одежини високими пляями з гір утікає і крайній горі блідими пальцями порожне село показує, а село постиває.

А як маржинка з гори на колешіньки подивилася і зарула тоскно, то село у личко пісніє і потерпає.....

2. Село вигибає.

Вже нема села, лиш цвинтарь.

Край цвинтаря трупарня під високою, пелехатою смеречиною схована.

Глуха і німа стая гроби пасе.....

Мерці з гробів вибігають, вітром на дах сідають, високої смеречини ловляться, за селом банують.

Були хати тесані, побої гонтові, вишневі сади, були повні перебийці, повні цари.....

От-ті печі, що село вигрівали, лежать тепер перевалені на снігу, як непоховані велитні з роззявленими ротами.

Ворон там сідає, хиба звір там навертає.

Такий чорний туск бє з тих челюстий, як із сирих, великих могил.

Собаки села шукають, блудом ходять і виють на ліси, на гори.

Виходять з ліса два приземкуваті коні, кружляють коло розвалені печі та ржуть і наслухають, чи газда не кличе.

Виринає з поміж звалищ чорний кіт і впляливши свої пулькаті очі в коні, плаксиво замявкав, як до газдині, що по подою молоко несе.

Неначе зпід грудки вибігла біла ласиця і щезла на снігу.

Підлетів воробець і ховаючись в сухому листю поваленого дуба, зацвірінькав, начеб на мороз скаржився.

Знад ріки заяць стрибнув через село у ліс наперек.

Питаєся бистра ріка темного ліса, де поділося село?

Питаються гори вітру буйного, чи рєзжене всю тугу зпонад села?

Щось шепотом шепоче, щось шумить шумом, щось отік плаче понад убитим селом.

Нема села, лиш цвинтарь, а край цвинтаря одноока тру-
парня деба дише на морозі...

А мороз тріщить.

Одно мале віконце дивиться на тісарську дорогу через ма-
леньку полонку серед ледяних квіток на шибі.

Ту полонку продуває висока, струнка, чорнобрива дівчина.

Дише синіми губками на лід, гейби на вогонь дула, — і лід
від того дихання уступаєся і скапує сльозою на долішні квітки
замерзлої шиби.

І робиться між квітками мале, як око, кружільце чистого
шкла і показує дорогу.

Висока і, як старий дуб, грубезна баба сидить, гей дзвін-
ниця, коло печі і латає подертий байбарачок та відгаркуєся до
бадіків, що стогнуть у мерві на землі, як селедці на дні по-
судини.

З плечий дівчини упав на голови бадіків кусень старого
ліжника і гола дівчина схилилася, щоби піднести одинокий свій
загріток. Єї кудлаті чорні косиці закрили єї круглу молоду тварь,
а єї груди, як дві грушці, звисали із синіх ребер над бадіковими
головами.

Баба підносить своє подовгасте, звисаюче і набрескле лице
і проклинає:

Аби тебе бола втела, ти гукле виволана, чіму не дуєш?
Хочеш, аби кучмарі знов нас минули? А я чим погодую от-
ті бервена тай тебе, осоруго? Дуй мені раз коло разу тай в одно
диви-си крізь вікно, а ні, то марш відси, най ті не вижу!

Не бійти-си, вуйночько, я кучмарів не втрачу, — борони-
лася дівчина, вигойдуючи по богацки тихим голосом, як колис-
ковою співанкою.

Ше не вихірилас си, ше дрімаєш, — докидала баба як
каміннем, — бодай би ті кучмарі поганили!

Дівчина слухала баби і одною рукою придержувала на
плечах ліжник, а пальчик другої ручки клала в уста і нагрівши
його, топила ним лід на шибі тай дула дальше і голубими вічьми
дивилася через полонку на дорогу. — Нараз йойкнула, начеб на
острий гвіздь станула. То рука лежачого у єї ногах бадіки вхо-
пила єї за ногу і ціпко держала.

Вуйно, дек сціпив мені ногу!

Баба схилилася до бадікового лица, потерла рукою чоло
і засвітивши огарок свічки, тримала єї та вчитькувала дівчину,
щоби не верещала, бо дяк конає і зараз пустить єї ногу.

Дівчина дрожала, як серна, на всьому тілі і скаржилася, що дякова рука студена вже як лід.

Баба казала їй підоймити ногу, бо дяк уже весь застигає. Дівчина сіпнула ногою, а дякова рука їй вже не спирала.

Однак дяк ще карався. То руки, то ноги, то лице кидалися раптовно, як би в середині струни уривалися. Тварь його ставала подовгастою, а ніс робився спичастим, гей клинок на білій стіні. Очі гейби прижмурені. Вже не говорив, лиш тихонько і коротко гумкав і гикав.

Баба вияснювала, що дяк собі самому похорон відправляє, але вже говорити не змагає.

Зпосеред лежачих бадіків піднеслося з мерви велике кругле лице, обросле сивавим заростом, і заговорило :

Я не навітував-си, а ти біднеку, не надекував-єс-си! Прощей мені, дече! І другий раз! і третий раз! Нема села, не треба й нас!

Війтівська лисава голова впала назад у мерву, а баба здіймала свічку тричи в гору і давала знати, що дяк простить прощі, коби лишень Біг простив. А відтак повістувала, що дяк вже покійничок. І голосила жалісно так, аби війт чув і видів, що вона уміє пожалувати і звеличати небіщика, коли небіщик її свою царинку відкаже. На дворі завив пес, а баба допевнювала, що то дякова собака за своїм газдою банує.

Війтови стікали сльози з натрудоватілого, воскового лиця і крадьки ховалися у мерву, аби їх ніхто не видів. Бо дяк був його верствак і приятель вірний і порадник певний тай його одинака Петра до хресту тримав. Воли як гори на крижму пригнав, бо газда був, честь умів собі стелити! Такий статок, така пишність гине у мерві на сирій землі, як той пес циганський! А за сим жалем війт переходив гадками до сина:

То десь світами ходить надія моя одніська!

Присадкуватий, плечистий і груднистий бадьо зірвався зпід джерги і брався бігти, викрикуючи: „Гримнули кіньми під стіньми, а Маріка де?“

Баба накинула йому джергу на голову і поволеньки хилила його назад на підстілку та вговорювала, що Маріка доїть вівці та через час увійде д' нему. Хорий не давався і сіпався, але баба призвала дівчину до помочі і обі поклали бадя на мерву коло вмерлого дяка, якому баба устромила деревляний хрестик в руки на грудіх.

Війт сердився:

Накрий-ко, кумко, дівці з . . . . . рубом, най ми' не світить ек ліхтарня!

Аби-с здоров, куме, — відсерджувалася баба, — що не гидуєш переднищев, лиш з . . . . . ев!

Коло вїта заворушився на мерві довгий бадьо, що головою досягав одної стїни, а ногами другої. Його маленька, гей заяча, тварь, на якій сходились разом і плескатий нїс і короткий вусик і плоска, долїшна щока, глипала синїми очима на широколицого вїта.

Ек днував, Тополюку довгий, — сусїдо любий, прислужнику церковний, — приподоблювався вїт, що гиб говорити, а не мав до кого.

Тополук не відповідав, але руку встромив межі зуби і відгризав собі пальці, аж кров чюріла.

Відойми, кумко, довгому руку, бо харчує як буженицю у Муська в Кутїх!

Баба розвязала оберемок рїща і посторонком звязувала довгому Тополюкови руки, витолковуючи йому, що руки то не колачі плетені, ані не бануш, ані не мачка кортяча.

Віді заклев 'го хтос у погану годину, що таку тежку лежу має, віді уколов когос в церквах, свїчки не даючи, — узнавав вїт, до куми звертаючись.

Кума перечила:

Він червачька не настолочив, ек мід добриня був, його клетьба ні заклін не досїгали, але горечка мачки забагає!

Баба заговорила і не покмітила, як станула на ногу Тополюковому сусїдови. Сей сусїд отїк із сну збудився і застогнав на всю трупарню.

Ба що ті так потинат', дзвінкий ровтарю, стрільче уважний, — довідувався вїт — але стрїлець обертав на сїні свою гейби оленячу тварь спичасту з боку на бїк і співучо вистогнував, що його головонька бїдна.

Баба била себе рукою по тїй нозі, що на стрїльця наступила і жалувала його теплими словами:

Его саняку, що куля добиває, що бола розбирає!

Вїт цікавився дальше, начеб з далекої дороги вернув:

А скрипишник животїє, кумо?

Аби ми здорові, куме!

А кум Джемега?

Ого! Віді і його син покїйник, бо коні самі вернули з форшпанів та іржуть селом, аж пуду дає.

А Драган скривлений?

У гробі.

А Иван побожний?

Пішов.

А Никифір — плотарь?

Акуратне!

А Єлена Несторієва?

Нема, брате!

А твій, кумо?

Відлетів соків мій ясний!

А Дзвинничюк мохнатий?

Аді лежить за деком онде, доходить бідник!

А Кіфяк мудрий?

Генде лежить самий, дебя животіє.

А дедя цеї дівчини, Андрусеків Петро дубовий, мій сват цукрений?

Вперед вона, а в три дни за нев він микнув. А ся Аничька вже однов ногів переступила була за дедем, за ненею, але я єї калинков болу перетела.

Баба вказала очима на вязку калини, що на клинку під темною стелею звисала і своїми грознами горячку з хати спивала, аж упрівала.

Урви-ко китицю, кумко, та кинь ста, най собі рот загасю, — лакомився вїт на ягоду червону.

Кума робила вїткови волю і словами його підходила:

А для кого я вже третю вязку устарала, як не для свого кума солодкого, голуба срібного, начальника важненького?

А коло кого я нічьми не сплю, задля кого ватерку підкладаю, кому водиці до головки прикладаю?

А на коож мій кум свої лази здасть, як не на свою кутанницю вірну, желібницю шириу?

За чиє здоровлечко я встаючи — лягаючи поклони бю, сьвіту землю цулюю?

Вїт пізнавав, що баба лазу доправляється, але збував бабу словами:

Чей Біг дасть, що я подужію, кумко, чей підведуси. А тогди я свою куму пошіную хочь таланом, хочь грешним словом.

Баба клялася, що вона не наважилася на вїткову відумерщину, але тільки із щирости радить йому відказати свій талан такому, що варта, аби відтак за його працю не грузили йому грїб тоті, що не варта. А гадками собі думала, що вїткови смерть.

на бровах сидить і так само як дякови та иншим газдам улекшила його болу лиш на короткий час, аби міг розпрощатися з білим світом і талан передати.

Ти собі, черевачу, свеї, а смерть свеї! А твій рід вимер, а талан куда? Абих прем лиш за слугу тобі була, то я твоєї землі варта!

Підійшла до голої дівчини і шепотом вмовлювала:

Ти чула, Аничько, ек вїт здавав на мене свої лази, свій талан, свою мізерію?

Аничка притакувала бабі рада, що відпочинок має.

Баба уломила букатку жовтого малаю і передала Аничці, приговорюючи:

Чому ти, дівко, не їш, лиш ростеш ек я заввишки? Набирай, небого, тіла, аби ті газда на талан забрав!

Аничка обернулася до вікна і закривши лице ліжником, їла з долоні малай, аби ніхто не видів, що вона голодна.

На дворі заскомлів вїтів пес і гейби витався.

Аничка глипнула на дорогу, вергла з себе ліжник і одним скоком була в дверях, повістуючи, що козаки ідуть.

І вибігла голіська.

Баба веселіла і докладала у піч ріща, аби козаки ватру виділи, аби загрівалися і добріли та трупарникам харчів давали.

Підложила сіна дякови під голову, аби від разу мерця було видко, аби козаки смерть виділи.

І міркувала:

Буду їх просити, аби дівку вбрали, аби харчів лишили, аби дека поховали тай аби бабі чобітки здарували. Але не буду їм навпростец казати, лиш буду до цих трупів говорити, най козаки чують, най здогадають-си.

Ватра з печі літала по хаті, як мотіль білий. Здибаючися із смертю над головами бадіків, здрігалася і ховалася у бабиних голуких очах, як у теплих глибоких.

Вїт пронир у гадках, а баба надслухала, коли Аничка уведе в хату козаків богатих.

Вїтів пес дає знати, що йдуть, бо бе ногами у двері і знов підбігає і скомлить весело, ласиться, тільки що не говорить.

Відчиняються двері. Вбігає Аничка як смерічка інесь заморожена.

Ану вгадайте, вуйно, хто йде до нас?

Ба хто-би ек не кучмарі?

І кучмарь і ще хтось!...

Баба зирк у двері.

Високий як ясінь козак веде жовніра до хати, попід пахи тримаючи.

Війтів пес скаче жовніреви на груди, тварь йому лиже, під ноги лягає.

Козак здоровкає бабу і питаєся, чи його добре справили до старости?

Баба відрікає, що тут трупарня, а козак вказує рукою на жовніра і питаєся баби, чи пізнає сего неприятеля?

Баба вдивлюєся в тварь жовніра і не пізнає його, а Аничка передоганяє бабу:

Вуйно, таж це вуйків Петро!

Котрого вуйка?

Аді війтів Петро!

Варе? Таже у Петра був хід май-май, був розмах в руках, був цвіт у лиці, була буйність, а це жовтий лист на крушині.

Самий він, — припечатав жовнір, а козак посміхнувся, на Аничку споглядаючи.

Ци я тебе, синку, мала сама розпізнати, коли тебе рідний дедя не пізнає?

Рідний дедя? а де-ж мій дедя? — питав жовнір голосом, що великої згуби шукає.

Війт, що до тепер запер був дух у собі і проникав очима жовніра та пантелечився і завертав свої гадки від жовніревого лиця, — розпізнав свого сина по голосі акуратно і зібравши всю силу, підоймався із мерви. Але лежа держала його гаками і не пускала. Рвався, сіпався і кидався як на грани, але сила норувилася як-би під строму скалу. Видобував з грудий замерзаючі слова і кликав:

А йди-ж ста, Петре!

Син стрепенувся, як-би від грому і скочив до деді. Але не доскочив. Станув як серед води і шукав руками:

Дєдику мій рідний, де ви?

Війтове лице перекривилося з болю, а очі завірилися.

Вхопив за руки сина як потапаючий ловить беріг.

Син хилився і цілував дєдеві руки.

А дедя досягав синове лице руками, брав його в долоні, тримав перед собою, як своє переболене серце і заревів наче біль бардою перерубував:

А ти де дів очі, Петре?

І як оком моргнути, вїт замовк і повалився на свою постіль гей перепилений явір, а син шукав його руками і оправдувався, що свої очі лишив тісареві під Раранчем.

Не збануйте, дєдику, на мене, шо-сми прийшов ід вам сліпцем темним, невидючим, аби вас відознати.

Не думкуйте, не тускуйте, ручок собі не ломіт, серця не зїдайте!

Не видивлюйте собі старих очей у мої дві темні гаврі!

Не гидуєте таким лицем дуплавим, таким старчуком вічним!

Бо я щєсливий у Бога, шо-сми ваші слова почув, шо ваші ручки цулую!

Але не смію вас запитати, через єку неволю ви тут, дєдику, а не у своїй хаті, межи своїм родом, на своїй постели?

Але буду вас розпитувати, мій дєдику медіний, шо болит вас дуже, шо вам недогода, єка ваша лежя?

Та дайте ручку, дєдю, най-си і нацулюю, най наобедую!

Дєдя не відзивався, а жаль розпирав трупарню.

Даєте ручку, дєдю!

Умішалася баба і прихилилася до вїта душі надслухати:

Пішло йму на бідку, тіло один синец студений, тварь трумнена, дість того, шо смерть го потєла тай рєшта! А ти, Петре, не вбивай си журов, не гребі собі глину, бо аді твій дєдик чєрез стражунок пожив смерти.

Петро приклякнув і цілував дєдєві ніжки, дєдєві ручки тай затулював дєдєві очі:

Дєдю мій прогніваний, дєдю переболений, дєдю жєлисливий!

Дєдю перемучений, перетруджений!

Прогнівив я вас своєв темностєв, своїми дуплами.

Утопилас-си у жєлю великім, моя радостє найбільша, моя жєлобо, моя щьиростє, моя светостє...

...Розсипався і пропадом пропадав Петро за своїм дєдєм, аж луна біла у стїни. Крижувався, давився смутком і відходив від пам'яті. Микав собі чупєр стрижений, по голові себе лускав, глушив хату рєвом.

Опадами сходил з розуму...

А відтак схопився і раптом обмінився. Отік замкнув своє серце залізним замком, отік колодою прикинув смутком, отік застигав у тузі. Отік вітрець здунув з него біль великий. Просив козака, аби не відходив і аби поміг для дєді грїб викопати. Козак безпечив його, шо лишаєся на ніч та викопає вїтови грїб

і зробить домовину. А вуйну просив Петро, аби пішла попа і дяка на похорон стокмити тай аби до паламаря повернула, бо ще в-подуши дедєви не дзвонєно.

Ей-га, — дивувалася баба — ти саняку не знаєш, що попа ще перед тогїд взєли паничі до Талєргофу, а гармати церкву і дзвїнницю спалили і всю маржину і попадю вбили.

Куда ти взєв си! Я тїлький мир без попа поховала, шо гай! А дек лежить озде в трупарни та нема кому яму викопати. А паламарь у відорщі погїб на цу болу чорну. А ти гадаєш, шо пїп тут-би закрутив си? Ніби тут є кому відправу робити, ніби є куди опроважєти? Та-жє це все село тутєчки! Як це колоде повигїбає, тай сєлу конєц. А з трупарні до гробу єкі опроводи? Зпїд смєрєчини та гайда в глину.

Баба забрала дякови свїчку і перєнесла єї до голїв вїйта.

Ой я тобї файний поставничок засвїтила, кумє, аби'с лєжєв файно!

Голосила над сим мерцєм приязно та приповїдала укладно і дякувала йому красними словами за то, шо мав на єї мозіль тяму і відказав єї лаз в Погарї.

Радувалася, шо Петро то все чує і не противитьсє. А коли почула, шо козак займєтьсє похороном вїйта, прискочила д'нєму і забагала:

Аби деревище було писанє, аби грїб був богацкий! А ти, Аничько, внеси смєрєчини, най вїйт лєжить на зелєній фої!

Аничка просила бабу пошєпки, аби єї дозволила убрати сорочку тай корушинку, бо єї стид голїй перед Прокопом.

Баба гїйкала на дївчину, шо вона перед слїпцєм стїдаєсє, а Петро скинув сиву мантлю і просив дївчину, аби вгорнуласє.

Баба добула з бочки сорочку і корушину і кинула дївчинї в лице.

Аничка вибїгла на двїр і лиш на нозї обкрутиласє, а вжє вернула убрана.

Баба жалувала, шо Петро нє видить, як дуже виросла Аничка і як дуже вона подїбна до його покїйницї Кїци, сєстри своєї.

Петро поспитав, коли його Кїца померла, а баба розповїла йому, як у лїтї дурїла в сєлї битва, як гармати село розторошили і спалили та його подругу і нєню у хатї роздавили і пощїку нє лишили.

Аничка ближиласє ід Петрови і доповїдала йому те, шо єї найдужше обходило:

Аді били раз коло разу, лиш гев та гев. Люди гадали, шо они лиш ліси виломлюють тай не тікали. А звірь у село штрик, штрик! А гармати ек не зарують, ек не загевкають просто на село, на хати люцкі! А хати як не пронирут в землю! Такі гели, такі вибоїни, хоть возом обертай! З маржини слід не лишив-си, не то з людей! Три дни піхали гармати село як ступов. А моя неня післала мене до чюркала водиці. А я несу воду тай чую: грим. Дивлю-си, а нашої хати вже нема, — я кличу: нене, — а коло мене на землі рука. Прибігають дедя з царинки тай пізнають, шо то ненена рука. Та йка користь з того, шо дедя лишили-си? Прийшла чорна бола тай потела дедю так само, як тепер твого. А я лежела тай виштрикла із смерти так, ек вуйна на свою біду. Аді вуйна виріжеють мене в одно проти козаків, абих їх до трупарні принаджувала, аби хліба давали. А в тій гаврі, де ваша хата була, я шукала Кіци або хоть єї обручки, а твої дедя покійні посміхнули си тай казали: „У гробі живих не шукай, небого!“

Чорновусий козак слухав бабиного і дівчого оповідання і все притакував:

Да, да, то Брусілов здорово наступав, от молодец Брусілов! Розказував, як Брусілов барабанив під Раранчем, як його дика дивізія з-ненападу перескочила через Волощину і прірвала неприятельський фронт і як він у бігу відобрав австрійському жовніреви сей кріс з багнетом, який мав його проколоти, а який він ще й доси носить на памятку. Показував той кріс бабі і остерігав, щоби його не доторкалася, бо набій не вистрілений, — а баба відпекувалася стрільби і справлючи на стелю рукою, виявляла, шо солдати з фронту під Чорногорою утікають і до трупарні повертають та лишают свої кріси, а вона ховає їх на подрі та вже стільки напраталося, шо стеля вгинаєся і вона рада-би їх продати за хлібець божий.

Козак чудовався, але прирікав бабі лишити муки і цукру, коли йому який кріс вдасться.

Аничка кінчила Петрови новини оповідати:

А Лепшієвому Иванови гармати урвали ноги тай его взяли до шпиталю. А ек привезли без ніг із Косова, то він дивит-си на гори тай каже: „Ци я черепашка, ци червачок марний, шо вже не буду горами ходити?“ — та ек не уфатит від солдата пушку, ек не поцілит себе у саму герланку! Тай лежит онде на швицтари коло моего деді під берізков білов.

Петро докинув, що з Лепшієвим Іваном разом парубочив, а Аничка повістувала дальше:

А Василя Федуневого завадили наші на дубі коло каплиці, бо він їм виніс коновку молока, а вони казали, що він шпігун. А Василь опівночі сідає на дуба і грає в сопівку дойни. А вуйна кажут, що тот дуб усхне від Василевого туску.

Баба уложила війтове тіло на зеленій смеречині і жалувала, що Петро не видить, як його дедя лежить гарно. Але війтову одежину сховала мовчки у бочку і кліпала на Аничку, аби нічо про одежину Петрови не говорила.

Козак узяв сокиру, пилу і рискаль тай передавши стрільбу в руки Петрови, вийшов на цвинтарь.

Аничка нагадувала, як Кіца визирала Петра зпід сонечка та у ворожки за него розпитувала, а ворожка казала, що Петрови падеся жолудь. А Кіца казала, що то куля і плакала та рвала в лісі квітки і несла до церкви та клала на Петровім вівтарі.

Баба хвалилася, що біда навчила єї також ворожити і вона знає, що Петрови падеся клотічка.

Аничка хотіла дізнатися докладнійше про ту клотічку, а баба відкликкала єї на бік і пояснювала:

Та-же видиш, що він сліпий, а сліпцунови шо найбільше треба як не палиці? Коби я його дозимувала, а на весні лиш покладу при дорозі тай не переїмо того хліба, шо люде намечуть!

Петро спер голову на стрільбу і чинився, шо бабиної бесіди не чує.

Аничка кривила своє смагляве личко і божилася, шо Петро хліба просити не буде, хотьби мав і загинути з голоду, — а баба називала єї дурною і казала, шо вона сліпака не буде питати, але виведе на сонце і лишить при дорозі, бо сліпий має слухати видючого, коли хоче жити.

Аничка почула в собі коло Петра більше безпеки і перечила бабі та відповідала, шо світ ще не видів, аби богацкі сини улицями простягали руки, а тоді баба лютилася і голосно сердилася:

Ей-га! шо ми за кнезь великий! А ти не виділа, яких богачів наші на гаджюгах завадили? А ти де була, ек богачів з села на шибеницю гнали? А шибеницька май ліпша від старецького бука? Та-же то трета зима у війні сходить, а на хліб нема кому робити!

Плеснула Петра по плечу і скаржилася, що Аничка корить її словами.

Петро підняв голову і заговорив гей з просоння:

„Не варта жити сліпому, абих так здоров, шо не варта!“

Знад війтової голови рвався промінчик свічки до Петровогож лица, кружляв на ньому і нагле затремтів, наче збоявся тай блід і утікав швидко на цвітучі двома чічками Аничині очі.

Аничка вдивляючися в Петрове лице, крикнула:

„Ой єкий-же ти страшний, Петре!“

Страшний, саняку, бо очий не має. Генде в хаті вибий вікна, то пуду дає, — не то шо очі у христінина, — вступалася баба.

На Петровому лиці виступали малі круглі румянці як пятна червоні і тремтячи більшали як брижі на воді.

Аді вуйко війт покійник, а не такі страшні, єк ти, Петре, — не виходила з дива Аничка.

Петро краяв себе жалем, як хліб острим ножем:

О тепер я тобі дякую, камрате, шос не раїв сліпому домів вертати, алес радив з мосту у ріку штрикати.

Бо таке життє одна чорна нічка. А тота нічка закрила гори, закрила полонини й зелені ліси.

Най не кортить ті на верхи ногов ступити, лісами ходити.

Най не забагає-си тобі ні деді, ні нені, ні любої душки, ні села свого!

Ти хотів дома найти собі друге сонце!

А воно утекло від тебе!

А воно згасло, як твій світ погас!...

Ану видовбай вірлу очі, чи не таракне собов у скалу кремінисту?

Ану вирви оленеві очі, чи не скочить у яр на пресподне?

Бо коли ти став червачком, — то ти до глини належний, ти порошок на дорозі.

Та-же ти, мой, убив свого дєдю своїми темними каглами!

Та-же ти, сліпаку, людям пуду даєш!

А ти чого пішов за тугов єк пес за слідом газди?

Йди-ко ти, небоже, за дєдем на мандри!

Бігай живко!

Підкликав сам себе і приподрював стрижену голову над щівкою козацької стрільби.

Посягнув в долину за язичок і кріс луснув крізь його голову. Бризнула кров на стелю, ударив гук в стіни, впав Петро

на землю. Верглася баба, закаменіла Аничка і здрігнулася трупарня.

І смерть перелетіла чорними крильми з деді на синове лице.

Отік легкий вітрець подув мигом по трупарні.

То Петрова душа летіла у село подивитися та побанувати.

Але схопилася з вугла дєдева душа і єї подогонила тай за-вернула на зелене смерічє, аби селом не смутилася, аби не зі-далася.

До трупарні вбіг козак, питаючи, хто вистрілив. А коли уздрів на землі Петра і кріс верх него, зараз відгадав і закликав всю жовнірську долю. А коли його умістив коло деді, баба збувалася страху і сховавши мантлю в бочку, подивляла:

Єк файно лежать на смерічю дєдя і син, ручки навхрест!

А відтак розкрила жовтий малай, а козак добув білу фляшку і вечерали смашно тай кликали Аничку.

Але Аничка: ні, тай ні.

А як козак поздоровкався з бабою фляшкою по шестому разі, тогди уступала з баби дубова твердість і вона жалувала ї вмерлих і тих бадіків, що коло вмерлих закутані лежали. Розповідала козакови, які то заживні газди, а козак був зобашний, коли баба взяла з перед нього фляшку і пустилася частувати газдів. Підходила і припрошувала:

Ану-ко скорней-си, куме, та покушеї цеї чемериці, а подекуеш мені тай цьому газді з далекої України!

Ану загрій душу! Ану отвори рот і потєгни разок!

Куми не відзивалися, а баба пригортала їм з очей чупір і шукала життя рукою, але що тільки дотулилася їх чола, скрикувала, пацькалася і дивувалася їх тихому й невидному скінови.

А коли дійшла до Кіфяка мудрого, випустила з руки фляшку і сплеснувши в долоні, жалібно скаржилася козакови:

„Ото, бадю, село гет вигибає!“

А перед Аничкою баба зумівалася:

Хоть іди горі, хоть іди долів, то з усього села лиш ми дві живі, бо я того не рахую, що світами бродить! Таки, бігме, село вигибає!...

В. Павлуевич.

3 пісень кохання.

1.

Всі думки мої і мисли
Бродять коло твого дому,
Заглядають в кожду шибку
У віконечку малому.

Заглядають, хочуть знати,
Що ти робиш, моя мила,
Хочуть чути кожде слово,
Що його ти говорила.

Хочуть бачить кожду думку
На чолі твому, зоре,
Віднайди в очах глибоких
Лік на моє серце хоре.

І блукають мисли-думи,
Кожний день і нічку бродять,
Заглядають в твої очі,
Але ліку не знаходять...

2.

У вагоні гамір, крики,
А мені так тужно, сумно...
Гей, дівчино, якже доля
Посміялася безумно!

Мій сусід цікавий дуже,
Хоче знати, де я їду,
Хто я, звідки, і за чим то,
І де снідати я піду.

Гей, цікавий чоловіче!
Ти настирливий без краю!
Я не знаю, хто я, звідки
І де снідати я маю.

Ти не бачиш, що розпука
Всі думки мої калічить,
Що душа моя у любки,
Ти не бачиш, чоловіче?

3.

Ой не любиш ти мене,
Але я тебе кохаю,
Між мільйонами очей
Твої очі я впізнаю.

Між мільйоном брів тонких
Віднайду я твої брови,
Між мільйоном голосів
Вчую голос твій шовковий.

Між мільйонами стежок
Я знайду твій слід, кохана,
Бо між ранами душі
Ти найтяжша моя рана.

Стендаль.Афоризми.¹⁾

В наші часи²⁾ нема нічого так фатального для якоїсь релігії або системи, як мати оборонцем жандарма.

Пересічні люди нічого не ненавидять так, як висшість інтелекту; вона є в теперішнім світі найсильнішим джерелом ненависти.

Характеристичною ознакою провінціяля є те, що все, що має честь йому належати, набирає прикмет досконалости: його жінка варта більш за всіх інших; тузин хусточок, що він собі купив, ліпший від усіх інших тузинів.

У ваших сальонах ненавидять думку. Треба, щоби вона не підносилася над поземом комедійкового жарту, тоді вона матиме свою нагороду. Але людину, що думає, що має енергію і щось нове в своїх гадках, — її ви звете циніком. Чи не сим іменем назвав один із ваших суддів Курє? Ви його вкинули у в'язницю так само, як і Беранже. Все, що відзначається своїм інтелектом, віддає громада до рук поправчої поліції, а дібране товариство бє bravo.

Жінка зі шляхотною вдачею посвятить тисячу разів своє життя для свого коханця і погнівається з ним на завжди по сварці з приводу відчинених або зачинених дверей. Тут є їх point d'honneur. Наполеон волів погубити себе скорше, ніж віддати одно село.

¹⁾ Імя Стендаля (Анрі Бейля), від якого смерті минуло в сім році вісімдесят літ, мало знане у нас. Наполеонівський офіцер, що брав участь у московськїм поході, Стендаль лишив ряд незрівнаних красою стилю, глибокою психологічною аналізою і елеганцією думки, творів (*La chartreuse de Parme, Le Rouge et le Noir, De l'Amour etc.*), повних зідливих кпин над zdeгенерованою, на його думку, міщанською демократією 19-го віка і звеличання тої енергічної і блискучої епохи, серед якої він провів свою молодість. Як пророкував сам Стендаль, його творами, на які мало звертали уваги сучасники, починають тепер зачитуватися, видаючи їх на ново, в його ріднім краю, в Австрії і в Німеччині. На сім місці подаємо кілька витягів-сентенцій Стендаля, маючи замір в однім з дальших випусків присвятити кілька спеціальних сторінок сьому оригінальному талантові, одному з найвидатніших у французькій літературі. — *Ред.*

У Франції є знаний анекдот про паню де Зоммері, що за-
скачена in flagranti своїм приятелем, зухвало заперечувала йому
факт, а коли той не переставав випоминати, відповіла: „Ах,
бачу добре, що мене вже не любите, бо вірите більше в те,
що ви бачите, як у те, що я вам кажу“.

Здається, що люде, які не здатні до любови-пристрасти,
найживійше відчувають вражіння краси. В кождім разі се най-
сильнійше з вражінь, яке можуть викликати в них жінки.

Любов з першого погляду повстає до людей, яких обличчє
збуджує нараз повагу й співчуттє.

Ціла штука любови зводиться, мені здається, до того, щоб
говорити лише те, на що дозволяє стан опяніння даної хвилі.
Ліпше стриматися, як сказати щось ніжне — в невчасі; бо що
було на місці перед десятима секундами, звучить тепер страш-
ним дісонансом.

Влада жінки є тим більшою, чим висший той ступінь не-
щастя, що вона може змусити терпіти свого коханця; отже хто не
має нічого опріч бажання блестіти, для того всяка жінка ко-
ристка і жадна не є небезпечна. Успіх, що вабить нас, полягає
на підбиванню, не на збереженню.

Освічена жінка, коли вона присвоює собі нові ідеї, не тра-
тячи при тім принад свого полу, певно знайде серед найбільше
дістингованих мужчин свого віку поважаннє, що граничить майже
з ентузіазмом.

Прилюдність конечна для тріумфів Дон Жуана, як секрет
для тріумфів Вертера.

Отверті й сильні волею люди, з яких складався Авіньон-
ський двір, не відчували потреби стримувати або дісімілювати
свої пристрасти; бо в той вік малося пристрасти, що в моїх
очах є великим оправданнєм для жорстокости й несправедли-
вости.

Щоб удосконалити цивілізацію, треба булоб получить всі
вирафіновані вигоди 19-го віку з безперестанною присутністю
небезпеки. Треба, щоб наражаючи себе частійше на небезпеку,
могли би ми до безконечности інтензифікувати насолоди життя.
Говорю не про стисло воєнну небезпеку; розумію небезпеку
в усіх її формах, що заходить кождої хвилі, для кождої справи,
якою ми займаємося — небезпеку, що була так характеристична
для життя Середновіча. Небезпека ж, яку впровадила в життя
наша цивілізація, дуже добре годиться з повною безхарактер-
ністю.

Щоби бути артистом, треба мати залізну відвагу. Про критиків треба думати ще менше, як думає про шпиталь або про рани молодий драгунський офіцер, що йде в атаку. Власне абсолютний брак сеї відваги є причиною пересічності всіх наших бідних поетів... Треба писати для власної приємности: мені прийшла ідея до голови, я беру кусник паперу і пишу. Тільки через брак відваги не маємо ми більш артистів. Чи ви заперечите, що Канова і Россіні були великими артистами? А мало хто більше ніж вони погорджували критиками. Коло 1785 року не було в Римі може ні одного ділетанта, який не знаходив би смішними твори Канови.

Закохані грають дуже нещасливу ролю в сальонах. Бо ніколи не знайдете в собі ні таланту, ні певности себе в товаристві жінок, коли не ставитиметеся до них із таким самим зацікавленням, як до партії білярду.

Двір — се щось дуже комічне, але й дуже займаюче; се гра, що вас бавить, але її правила ви мусите собі присвоїти. Кому впало колись у голову протестувати проти подекуди смішних правил пікета? А всеж, коли вивчишся сих правил, дуже приємно зробити свому противникови репик і капот.

В кожній партії, чим більше хто має esprit, тим менше належить він до своєї партії, особливо коли поговорити з ним сам на сам. Але на людях, щоби не стратити своєї приналежности до касти, він повинен говорити як провідники.

В любови посідати — є ніщо, грати — все.

Юра Шкрумеляк.

Досвіток.

Запіяв півень.
Хтось у синє море
На збитки кинув камінець —
(Чи може Бог - Отець?)
Пішли пінисті круги
На береги.

Заклекотіло щось на дні,
Вогнем заграло на горі, —
Диви!
На срібній сніговій піні
З'явився Золотий Нурець.

Райнер Марія Рільке.

Дума про любов та смерть корнета Хрістофа Рільке.

„...дня 24 січня 1663 р. одержав Отто фон Рільке (з Лянгенав, Греніц і Цігри) з Лінди частину маєтку Лінда, яка осталася по його братови Хрістофі, що погиб на Угорщині. Одначе мусів підписати заяву, якою сей спадок уневажнюється в разі, колиб повернув його брат Хрістоф, що відповідно до найденої смертної картки згинув корнетом у четі барона Пірована, цісарського австр. полку кінноти...

Мчати конем, мчати, мчати крізь день, крізь ніч, крізь день.
Мчати, мчати, мчати.

А відвага так змучилася, туга стала такою великою! Нема більше гір і нема дерев. Ніщо не важиться стати. Чужі хатини присіли спрагнені над заболоченою криницею. І все той самий краєвид. Лиш часом серед ночі видається нам дорога відомою. А може вертаємо безупинно той самий кусник, який ми з трудом осягнули під чужим сонцем? Можливо. Сонце тяжке, як у нас пізно в літі. Але ми прощалися в літі. Убраннє жінок довго блищало в зелени. А між довго мчимо на конях. Мусить отже бути осінь. Там що найменш, де сумні жінки знають про нас.

Фон Лянгенав посунувся в сідлі і каже: „Пане маркіз...“

Його сусід, малий, ніжний Француз, уже три дни говорив та сміявся. Тепер нічого більше не знає. Як дитина, що хоче спати. Його гарний білий коронковий ковнір припорошений; він не бачить його. Вяне поволі в оксамітнім сідлі. Але фон Лянгенав сміється і говорить: „Ви маєте дивні очі, пане маркіз. Ви певно подібні до своєї мами“.

Тут малий ще раз розцвітає, обтрушує ковнір з куряви, що стає знов свіжий, мов новий.

Хтось оповідає про свою маму. Німець якийсь. Виразно і поволи кладе слова. Як дівчина, що вяже квітки, бере задумливо квітку за квіткою й ще не знає, що з цілого буде; так вяже

він свої слова. Для втіхи? Для горя? Всі слухають. І навіть не плюють. Бо се самі пани і знають, що випадає. А хто в гурті не знає по німецьки, той розуміє нараз, чує поодинокі слова: „Вечером... Маленький був...“

Тут усі собі близькі сі пани, що йдуть з Франції та з Бургундії, з Нідерляндів, з долин Каринтії, з чеських замків і від цисаря Леопольда. Бо що один розповість, се всі пережили, і навпаки. Наче одна лиш мати була...

І так віздять у вечір, в який небудь вечір. Мовчать знов, але держать у собі ясні слова. Нараз маркіз здіймає шолом. Його чорне волоссе м'яке, а коли схилив голову, стелиться воно як у жінок на раменах. Тепер пізнає й фон Лянгенав: у далечині стоїть щось у сьайві, струнке щось та чорне. Стовп придорожний, забутий, запалий. А коли його давно минули, він догадується, що се була Мадонна.

Огнище. Сидять довкола та чекають. Чекають, аж один заспіває. Але втома засіла при них. Тяжке червоне світло. Лежить на вкритих курявою чоботях. Аж по коліна повзе і глядить у зложені руки. В нього нема крил. Темні лиця. А всеж очи малого Француза блищать хвилину своєрідним огнем. Він цілував малу рожу, а тепер вона може собі вянуги даліше на його грудях. Фон Лянгенав бачив се, бо не може спати. Думає: Я не маю рожі, не маю. Потім співає. Се давня стара дума, що її дома дівчата в осінній порі серед піль співають, коли жнива доходять до кінця.

Малий маркіз каже: „Ви дуже молоді, пане?“

А фон Лянгенав, напів сумно, напів завзято: „Вісімнацять“. Потім мовчать оба. Пізніше питає Француз: „Чи маєте також там дома наречену, молодий пане?“

„Ясне волоссе має, як і ви“ — озивається фон Лянгенав.

І знову вони мовчать, аж Німець кличе:

„Алеж до біса, чомуж сидите в сідлі і мчите на коні через сей трійливий край на зустріч турецьким псам?“

Маркіз усміхається: „Щоби повернути“.

Фон Лянгенав стає сумний. Він думає про ясноволосу дівчину, з якою бавився. Дикі гри. І він хотів би до дому, на хви-

линку лише, тільки на час, якого треба, щоби сказати слова:
„Магдалино, я все таким був, прости!“

Чи — був? Думає молодий пан. — І вони вже далеко.

Раз, ранком, стає перед ними їздець, потім другий, четвертий, десятый. Весь у залізі, великий. Опісля тисячі по заду: військо. Треба розлучатися.

„Вертайте щасливо, пане маркіз“.

„Нехай вас стереже Пречиста — пане юнкер“.

І не можуть обидва розійтися. Приятелями стали нараз, братами. Мають більше повірити собі; так багато вже знають про себе. Отягаються. Поспіх і удар підков коло них. Тоді стягає маркіз велику праву рукавичку. Витягає малу рожу, бере з неї листок. Як ділять святе причастє.

„Нехай вас се береже. Здорові були!“

Фон Лянгенав здивувався. Довго глядить за Французом. Потім ховає чужий листок у жупан. І він тріпочеться за кожним ударом його серця. Голос рога. Юнкер їде до війська. Він сумно всміхається: його береже чужа жінка.

День у метушні. Проклони, барви, сміх: — від сього край сліпить. Прибігають пестрі чури. Бійки, оклики. Приходять повії в пурпурних капелюхах із розпущеним волоссем. Ваблять. Сердюки ідуть чорнозалізні, наче вандрівна ніч. Хапають горячо жінки, аж убрання деруться. Притискають їх до краю бубнів. А від дикої оборони поспішних рук будяться бубни і наче в сні торохкотять, торохкотять.

А вечером тримають перед ним ліхтарні, дивні: Вино, що блищить у залізних шоломах. Вино? Чи кров? — Хто розріжнить?

В кінці перед Спорком. Перед його білогривим росте граф. Довге волоссе має блеск заліза. Фон Лянгенав не питався. Пізнає генерала, зіскакує з коня і клониться в хмарі куряви. Приносить зі собою лист, що має його доручити графови. А той велить: „Прочитай сей свисток.“ І його уста не задрожали. Він не має їх на се: до проклонів вони якраз надаються. Що поза тим, се говорить кулак. Тай вже. Се й видно по ньому. Молодий пан давно вже скінчив. Не знає більше, де стоїть. Спорк понад усім. Навіть неба нема. Нараз каже Спорк, великий генерал:

„Корнет!“
І се багато.

Сотня лежить по тамтім боці Раби. Фон Лянгенав їде туди, сам. Рівнина. Вечір. Крізь куряву блищить коване сідло. А потім виринає місяць. Він бачить се по своїх руках.

Він снить.
Нараз прориває сон
Щось і кричить, кричить.
Се не сова. Змилосердися:
Самітне дерево перед ним.
Кричить: чоловіче, дивися!
І він глядить: Тіло вється довкруг
Стовпа, молода жінка,
Нага, кривавий пруг
На тілі. — До нього: Увільни!
І він скаче з коня в чорну ніч,
Розтинає чорногорячі шнури
І бачить: Палаючих двоє очий
І зуби готові кусати.
Чи може сміється вона?
Він зжахнувся
І сидить в стременах.
Мчить в ніч. Криваві пута стискає в руках.

Фон Лянгенав пише лист, повний задуми. Поволі малює він великими, поважними, довгими буквами:

„Моя добра мамо!
„Будь горда: Я несу хоругов.
„Не журися: Я несу хоругов.
„Любіть мене: Я несу хоругов.“ —

Потім ховає лист за жупан, в найтайніше місце, побіч листочка рожі. І думає: Скоро від нього пахнутиме. І думає: Може знайде його колись хтось... І думає...

Бо ворог близько.

Скачуть через убитого мужика. У нього розтворені широко зиниці, щось відбивається в них: не небо. Потім виють пси. Наближається отже село, нарешті. А понад хатами росте стрімко замок. Широко відчиняється перед ними міст. Велика брама. Високо витає ріг. Слухай: Стукання, брязкіт і гавкання псів! Іржання коний в двірци, бренькіт підків та клич.

Відпочити! Заїхати в гостину хоч раз. Не тільки все власні бажання годувати скупими харчами. Не все ворожо за всім хатати; другим про себе дати дбати та знати: що діється, се гарзд. І відвага мусить раз розтягнутися і завинутися в мягкім теплі шовкових килимів. Не все бути вояком. Раз носити розпушені кучері і вільний ковнір, сидіти в шовкових кріслах свободно так аж по кінчики пальців: по купелі бути. І знову зазнати, які то жінки. Що білі роблять і які є сині; які руки мають, як свій сміх співають, коли біляві хлопці гарні застави приносять, що вгинаються під тягарем сочистих овочів.

Бенкетом зачалося. І стало святом, не знати майже як. Високе полумя тремтіло, голоси бреніли, дикі пісні звеніли з блиску і скла — і в кінці з дозрілих тактів — зірвалися до танцю. І всіх пірвав він. Хвилюванне се було по саях, стрічанне та вибиранне, прощанне то знов витанне, — роскошуванне у блиску — та колиханне у літних леготах, що були в убраннях теплих жінок. З темного вина і тисячі рож пливе з шумом година в сон ночі.

Один стоїть здивований тою красою. І так настроєний, що чекає, аж збудиться він. Бо лише в сні бачиш таке багатство і бенкети таких жінок: їх найменший рух, се складка, що падає в брокаті. Вони будують години зі срібних розмов, а часами підносять руки так, — і ти думаєш, що вони десь, де не сягнеш, ніжні рожі ломлять, яких не бачиш. Тоді сниш: Окрашеним бути ними й иншого щастя зазнати, і корону собі заслужити на свободне чоло.

Один, одягнутий у білий шовк, пізнає, що не може пробудитися; бо він пробудився і змішаний дійсністю. І так ховається в сон, стоїть у парку, в чорнім парку, сам. А свято далеко. І світло мінливе. І ніч близька докола нього, холодна. І він питає жінку, що до нього схиляється:

„Чи ти ніч?“

Вона всміхається.

І тоді він соромиться за свою білу одіж.

І хотів би далеко і сам і в зброї бути.

Весь у зброї.

„Чи ти забув, що ти мій чуря на сей день? Покидаєш мене? Куди йдеш?“

„Твоє біле убранне віддає мені твоє право“.

„Тужиш за своїм шорстким жупаном?“

„Зимно тобі? — Тужиш за домом?“

Графиня всміхається.

Ні. Се лиш тому, що дитинні літа спали йому з плечий, се ніжне, темне убранне. Хтож його забрав? „Ти?“ — питає він голосом, якого ще не чув. „Ти!“ І тепер вже нічого нема на ньому. І він нагий, немов святий. Ясний та стрункий.

Поволи погасає замок. Усі тяжкі: стомлені, залюблені — чи п'яні. По стільких пустих, довгих ночах у поли: ліжка. Широка, дубові ліжка. І тут інакше можна молитися, як у ледачим придорожнім рові, що стає труною, коли сон надходить.

„Господи, да будет воля Твоя“.

Молитви коротші в ліжку.

Але теплійші.

Кімната у вежі темна.

Але вони світять собі в лице своїм сміхом. Вони торкають перед собою як сліпі, і знаходять одно одного, як двері. Майже діти, що бояться ночі, тиснуться одно до одного. А всеж таки вони не бояться. Там нема нічого, щоб було проти них: Ні вчора, ні завтра; бо час заповся. А вони вицвітають з їх руїн.

Він не питає: „Твій чоловік?“

Вона не питає: „Імя твоє?“

Вониж віднайшли себе, щоб собі новим родом бути.

Вони дадуть собі тисячу нових імен, і знову відберуть їх собі, тихо, як ковток здіймається.

В передовій сали висить перекинений через крісло жупан, банделієра і плащ фон Лянгенава. Рукавички ж його лежать на землі. Хоругов його стоїть стрімко, сперта на перехрестю вікна. Вона чорна та струнка. На дворі гуляє буря над небом і дре на кусники ніч, на білі та чорні. Соняшне світло іде повз як довга блискавка, а непорушна хоругов кидає неспокійні тіни. Вона мріє.

Було вікно відчинене? Чи буря дома? Хтож затріскує двері? Хтож іде кімнатами? — Остав. Хто не був би. До кімнати на вежі не зайде. Немов за стома дверима сей великий сон, що його двоє людей спільно мають; так спільно, немов одну матір, або одну смерть.

Чи се ранок? Що за сонце сходить? Яке велике сонце! Чи се пташки? Їх голоси є всюди.

Все ясне, але се не день

Все голосне, але се не голоси пташок.

Се склепління, що світять. Се вікна, що кричать. І вони кричать, червоно, просто в ворогів, що стоять ген там у палаючій краю, кричать: огонь.

І з роздертим сном у лиці тиснуться всі, напів у залізі, напів нагі, з кімнати в кімнату, з тракту в тракт і шукають сходів.

І з запертим духом стогнуть роги в подвірю:

Збиратися, збиратися!

І бубни тремтять.

Але при них хоругви нема.

Кличі: Корнет!

Літають коні, молитви, кличі.

Проклони: Корнет!

Залізо в залізі, приказ і сигнал.

Іще раз: Корнет!

І зривається як шум кіннота.

— — — — —
Але при них хоругви нема.
— — — — —

Він біжить на здогін кімнатами, що вже горять — палають, дверми, що огнем його обіймають, по сходах, що з ним поринають, виломлюється з шаліючого будинку.

На своїх раменах несе хоругов немов білу, зімлілу жінку. Находить коня, і се наче крик: Понад усе, попри все кругом, також повз своїх. І знову хоругов приходить на своє місце, а ніколи не була така королівська. І тепер бачать її всі, в даліні на чолі, і пізнають ясного, без шолома молодця і пізнають хоругов...

Але ось вона зачинає світити, кидається вперед, стає велика, червона.

Так горить їх хоругов посеред ворогів, а вони женуться за нею.

Фон Лянгенав глибоко поміж ворогами, але сам один.

Страх зробив довкола нього круглий простір, він стоїть по середині з догаряючою хоругвою.

Розглядається поволи, майже в задумі.

А перед ним багато чужого, сорокатоґо. Сади... думає всміхаючись. Але ось чує очи звернені на нього і пізнає мужів і знає, — що се бісурменські пси: — і кидається з конем між них.

А коли за ним щось замикається, то се ж знову сади,
а шіснацять круглих шабель, що на нього скачуть — сталь по-
біч стали, є святом.

Всміхненим водограєм.

Жупан згорів на замку, лист і листочок рожі чужої жінки.

В найблизшій весні (а прийшла вона сумна та зимна) за-
їхав курєр барона Пірована поволи до Лянгенав.

Там бачив він стару жінку, що плакала.

З німецького переклав В. З.

Поль Верлен (Paul Verlaine »Sagesse«).

Великий чорний сон.

Великий чорний сон упав

На все мое життя:

Чого я жадав, чого жадав —

Хай криє забуття!

Ріжниці між добром і злом

Уже не бачу я,

Затуманила пам'ять сном —

Трагедія моя!

Колиска — я. В льоху, на дні

Гойдає мимохіть

Чиясь рука мене. Я — в сні:

Мовчіть, мовчіть!

Пер. Микола Вороний.

Г. Юртик.

Звенигородський Кіш вільного козацтва.¹⁾

„Безкровна“ революція, що з першим подихом весни поваляла російський імператорський уряд, не однаково відгукнулася в Росії і на Україні.

В Росії провінційальна адміністрація, констатуючи факт перевороту, спішила виявити задоволення новим ладом і галасувала своє „до полной победы“. Вона не почувала за собою ніякої вини перед народом; почувала себе міцно і не думала тікати від свого народу; вона і в нових обставинах продовжувала служити з такою ж завзятістю, як і перед тим. Розуміється, декому прийшлося перефарбуватися в революціонерів, або бодай оголосити себе „безпартійними“. Там були: російський народ і російська адміністрація.

З часів приборкання Великого Новгороду Росія не бачила на своїх землях війни, деб сторони боролися за протилежні принципи. Заколот, що Росіяне вчинили в початку XVII століття, був звичайною боротьбою ріжних груп, з яких кожда хотіла бачити свою людину царем; ні про які ідеї не може бути мови. Різанина, учинена Разіном, а потім відновлена Пугачовом, теж не може братися в рахунок, хочби тому, що то були явища місцевого характеру.

В Росії адміністрація не мала чого боятися, російському народові не було рації гнати своїх людей. Всі се добре розуміли і тому залишалися на своїх місцях.

Зовсім не так виглядала справа на Україні. Традиції боротьби за свою суверенність не вмیرали в нетрях українського народу. В легендах, піснях, переказах, байках хоронив наш народ аксіому: тільки боротьба веде до волі, тільки сила забезпечує право. Він памятав, що на землі, яка належала йому, „була Польща, таї стала Росія“. Російська адміністрація на Україні не почувала себе так безпечно, як дома; вона знала, що в пам'яті народній хорониться правда про свої вольности, що в свій час гарантувалися Росією, а потім були брутально потоптані нею ж. Власними очима вона бачила боротьбу українського селянина на Лівобережю підчас повстання 1902 року. Аграрні розрухи, з якими не міг дати ради ні Столипін, ні його наступники, нагадували, що народ не помирився зі своєю долею і в слухний час підніметься знов проти людей чужої на-

¹⁾ Статею Г. Юртика, одного з визначніших діячів вел. України, думає Редакція зачати друкування споминів тих, що брали активну участь у нашій політичній життю останніх 5 років. Історія для сеї епохи ще не наступила, але уміщення таких статей може стати цінним матеріалом для будучого дослідника.

ціональності, що прибрали до своїх рук політичну владу і матеріальні багатства країни.

Коли в зденаціоналізованих великих містах перші прояви масовості нашого національного руху серед представників російської влади викликали цілком щире здивовання і глузування, то з повітів у перші ж дні революції „влада“ повтікала. Поки що ніхто не гнав усіх тих „бувших людей“: мирових посередників, предводителів дворянства, землеустроїтелів і т. и. Вони просто по інстинкту зрозуміли, що їх перебування серед чужого народу в час, коли впав престиж центральної влади, є зовсім зайве, а до того ще загрожує великими неприємностями. Всі вони мабуть уже тоді зрозуміли, що доведеться завоювати повіти, скупчившись коло центрів. Розуміється, в той час ніхто не передбачав, в які форми виллється се завойовання.

Україна опинилася без влади. Се явище прибрало розміри не скрізь однакові; там, де свідомість національна більша, був і більший „ісход“ владодержавців, там, де ся свідомість була менша, бувша влада намагалася залишитись і при нових обставинах; в останньому разі бувші адміністратори втискалися до революційних органів влади і творили „єдиний революційний фронт“...

Звенигородщина не належала до тих повітів, деб можна було надіятися на удержання „єдиного фронту“. Всі мастки великі й середні належали пп. Браніцьким, Шуваловим, Урусовим, Лерхе, Енгельгартам, Вранґелям і т. и. З діда-прадіда, з покоління в покоління серед місцевого населення передавалося, звідкіля взяли ся сі пани. До революції місцева влада знаходилася в їх руках. При першій же чутці про переворот усі вони зникли з обрію.

На порожньому місці населення Звенигородщини організувало свою владу. Нова влада мусіла спиратися на нову силу, вона мусіла дбати про утворення такої сили. Та сила повинна була боротися за новий лад, повинна була пильнувати здобуте. Боротьба з тими, що тільки вчора втекли від влади, не була виключена. Тою новою силою могло бути незаbrane на війну мужеське населення. Необхідно було його тільки зорганізувати й узброїти.

До зреалізування такої думки взявся селянин с. Гусакова Смоктій. Був то заможний господар, мав до двадцяти десятин власної землі. Мав коло 35 років, високий, чорнявий, лагідної натури, та на життя дивився реально; освіту одержав у Звенигородській двоклясовій школі; багато читав. Смоктієви допомагали Ковтуненко та Пицаленко, люде з виспою освітою; обидва Звенигородці. Всі вони у війську не перебували.

До праці приступили зараз же у березні місяці. За якийсь тиждень, чи два, кожда волость у повіті мала свій організований гурток. Нова організація прибрала назву Вільне Козацтво.

Смоктій персонально організував Гусаківську волость. З його ініціативи в першій половині цвітня відбувся повітовий з'їзд представників Вільного Козацтва. З'їзд зробив постанови:

1. Вільне Козацтво організується для оборони вольностей українського народу та охорони ладу.

2. Воно є територіальною військовою організацією, в яку мають право вступати громадяне повіту не молодші 18 років.

3. Не приймаються до організації люди, ворожі до України, та люди покарані судом за кримінальні злочини.

4. Всіми справами організації відають командіри з радами козацької старшини.

5. На командні посади старшина вибирається. Вибрана старшина призначає собі помічників.

На цьому ж з'їзді вибрано кошового отамана Звенигородського коша Вільного Козацтва. Смоктій і його товариші відмовилися від такої чести. Вибрали Семена Гризла. Кошовому доручено переводити в життя постанови з'їзду; він же ж мав виробити норми „козацького“ податку на організацію і подбати про здобуття зброї.

Гризло походив зі селян м. Калниболота. Невисокого росту, русявий, дуже рухливий; років коло 30; до того часу був писарчуком при волости й, здається, деякий час учителем „школи грамоти“. Він мав неабиякий організаторський талант; дуже спритний, але малоосвічений, карбюрист і недалекозорий. Служив при війську в обозі писарем та каптенармусом.

У волостях вибрали курінних; більше видатні з їх: Гусаківської волости Смоктій, Калниболотської — Гризло (він же кошовий), Лисянської -- Сорока, Тарасівської — Шевченко, Козацької — Шаповал. Курінні походили з місцевих селян і мали не більше як по 40 років. Один Шаповал був старшою людиною, мав коло 60 років. Се був справжній тип запорожця; не любив старий байдики бити, його так і тягло на коня і до бою.

Після з'їзду організація пішла швидким темпом. Основою організації була сотня; вона набиралася з громадян одного села і не мала означеної кількості; були сотні в 35 козаків, а були й по 1000 (с. Кирилівка); пересічно сотня нараховувала коло 200 козаків. Сотні одної волости об'єднувалися в курінь. Куріні в свою чергу складали кіш.

На другому Всеукраїнському військового з'їзді Звенигородський кіш Вільного Козацтва мав своїх представників, то були: Гризло, Шаповал і Сергієнко; всі з'явилися в старокозацьких строях: жупани, шаблюки, на шапках шлики, на головах оселедці. Виступили вони в Київському міському театрі в час, коли виникла провокація Оберучева та Лепарського. Говорив дід Шаповал:

— Вільне Козацтво не просило дозволу організуватися, він нам не потрібний; Вільне Козацтво здивувалося, що Керенський заборонив сей з'їзд; ми знали, що Керенського ніхто не послухав, бо й на нас ся заборона зробила таке вражіння, не-

начеб вона зроблена урядом Туреччини, або Німеччини. Коли пани Оберучев та Лепарський говорять, що Українці хочуть захопити владу у Києві, то нема нічого дивного, бо ми тільки відберемо наше. Як що Вільне Козацтво одержить наказ прийти до Києва і взяти під охорону наші інституції, то ми те зробимо, не питаючи дозволу Оберучева.

Буря оплесків була відповідю. Вже тоді Вільне Козацтво досить радикально підходило до питання українсько-російських взаємних відношень. Уже тоді владу Керенського у відношенню до України прирівнювалося до влади чужої держави.

Через місяць виявилось, що дід Шаповал не жартував. 5-го липня зробив революційний виступ полк імени гетьмана Павла Полуботка; він захопив Київ, а потім з наказу Українського Військового Генерального Комітету, який боявся конфлікту з Росіянами, зліквідував свій виступ і відійшов до Грушок. До Звенигородки долетіла звістка, що у Києві наше військо бється з Росіянами. Вільне Козацтво з власної ініціативи вирушило на допомогу. В забраних силою чотирьох потягах, захопивши на ст. Цвіткове гармати, прибуло козацтво під Київ. На ст. Мотовилівка довідалися, що сама українська влада зліквідувала виступ, і повернули назад; на ст. Городище стрінули ще потяги з козаками; — то їхали куріні, що одержали наказ штабу коша пізніше. Сим першим наступом села на Київ кермував штаб Звенигородського коша на чолі з Гризлом.

Заслугує уваги, що про сей цікавий випадок промовчала київська преса, як російська, так і українська. Росіяне взагалі промовчували масовість українського руху, а наші політичні партії того часу, в руках яких була вся преса, дивилися на виступ Полуботківців, як на бешкет і тому не в їх інтересах було повідомляти, що сей виступ викликав такий відгук на провінції. Потрібно зазначити, що виступ Полуботківців пройшов у зразковому порядку.

Скоро прийшло до конфлікту межі Звенигородською земською управою і штабом коша. Весь склад управи складався з Українців, опріч одного Міхальського — Поляка. Міхальський, хоч розумів, але не говорив по нашому. Штаб коша став у ворожу позицію до Міхальського і домагався його усунення зі складу управи. Земські збори невеликою більшістю відкинули домагання штабу. Причину сього потрібно шукати в особі Гризла, який не користувався авторитетом серед населення, але будучи спритною людиною, тримався на посаді кошового. Потім конфлікт іще більше загострився. Справа дійшла до Києва. Для полагодження конфлікту з Києва був висланий на місце член Центральної Ради Ю. Тютюник. Не зважаючи на жнива, в м. Звенигородці зібралися земські збори і з'їзд Вільного Козацтва.

Посланець центра, місцевого походження (с. Будища), скоро зорієнтувався в обставинах, а головне, у взаємнім відношенню реальних сил. Міхальський був усунутий.

З великою парадною стріною козаки посланця Центральної Ради. Коло 2500 козаків, вишикованих у каре, чекали на площі. На привіт посланця:

— Здорові були, батьки! — розляглося.

— Доброго здоров'я, синку! — Слава!!

То були справді батьки: велика більшість козаків мала вже сивину в бородах; молоді обмаль — уся забрана на війну. Під згуки оркестри проходили сотні в білих штанях і солом'яних брилях перед посланцем уряду.

Вільне козацтво весь час робило натиск на органи влади в бік як найрадикальніших рішень у національному питанні. Треба пам'ятати, що 1917 рік був роком „українізації України“. Село сперлося на козацтво в своїх соціальних домаганнях. Як уже згадувалося, дідичі на Звенигородщині належали до націй ворожих Україні і українському рухові. Тому, oprіч соціального питання, ґрунтом для відношення були й національні інтереси. Тому козацтво рішуче дивилося на дідичів, як на тимчасових доглядачів за маєтками, що мають бути передані місцевому населенню по законам українського уряду; такі обов'язки накладало козацтво на вчорашніх папів! Перебування на еміґрації не дає можливості подати цікаві документи в сій справі; вони складаються: з циркулярів-наказів кошеві Вільного козацтва, приписів окремим особам і квітков дідичів з реєстрами „зданого“ їм на охорону „бувшого власного“ майна. Навіть гадки не могло бути про виконання знаменитого наказу ґен. Корнілова про збір збіжа в маєтках дідичів. Сей наказ уразив Вільне Козацтво не більше, як у свій час ультимати султана Запорожців.

Цікаве відношення до Вільного Козацтва з боку політичних партій. Представники меншостий в Центральній Раді: Рафес, Балабанов, Крупнов, Фрумін та ин. при одній згадці про Вільне Козацтво тратили рівновагу. Рафес говорив, що Вільне Козацтво буде громити Жидів. Він закликав українську демократію Марксом і всіма святими, щоб вона знищила „ето шовіністическое погромное казачество“. Нібито у соціалістичної демократії була сила зробити се. Але Рафес помилився. Звенигородщина не зазнала жидівських погромів на протязі цілої революції. Вільне Козацтво не дало спровокувати себе; воно припинило анархію в самому початку.

Українська демократія відносилася до організації Вільного Козацтва ніяк. Тільки в осени 1917 року вона пробує прибрати під свій вплив і кермування сю силу. Проби звелися до вироблення статуту й агітації серед козаків, з метою утворення з їх добровільної міліції з виключно поліцейними функціями. Губерніяльний з'їзд Київщини (14—17 вересня н. ст.), що відбувався під великим впливом соц.-революціонерів, своїми постановами підпорядковував Вільне Козацтво місцевим революційним установам. По думці з'їзду в козацтво мали вступати люди вибрані громадами.

Та козацький рух уже переріс вимоги, які ставила до його соціалістична демократія. Вільне Козацтво прагне централізації й перетворення в суто військову організацію. З демократичних партій тільки партія соціалістів-самостійників без застережень пішла на зустріч народньому рухові. Члени сеї партії працювали в організаціях Вільного Козацтва, поглиблювали національну свідомість та ідею творення української збройної сили. Але ся партія не мала досить сили, щоб паралізувати негативні впливи на організацію інших політичних груп.

Праві кола відчули на собі силу нової організації й уже від половини літа 1917 року пробують опанувати Вільне Козацтво. Агенти великої буржуазії провадили шалену агітацію серед козацтва. Вони загравали на національних і навіть соціальних почуттях козаків; головним чином напиралося на те, що Вільне Козацтво в першу чергу має одержати значні земельні наділи і стати клясовою організацією. Вільне Козацтво, як організована сила повинно б користуватися привілеями, в порівнянню до решти населення.

По ініціативі Звенигородського Вільного Козацтва в середині жовтня н. ст. був скликаний Всеукраїнський зїзд Вільного Козацтва в старій гетманській резиденції, м. Чигирині. На сей зїзд не приїхали представники соціалістичної демократії, за те прибув ген. Павло Скоропадський з цілим штабом. Дуже зручно заграваючи на бажаннях козаків аж до готовності віддати свої маєтки на користь Української Держави, Скоропадський потрапив добитися вибору його Наказним отаманом Вільного Козацтва всієї України. Була утворена генеральна Козацька Рада, яка разом із Наказним отаманом мала заправляти всіма справами козацтва. Від Звенигородського коша до Генеральної Ради увійшли: Гризло (м. Калниболота), Кищанський (м. Рижанівка), Шкільний (с. Гусаків). Ген. Скоропадський відразу намагався використати свій вплив у козацтві в інтересах своєї групи. Так, при виборах до Установчих Зборів веде він велику агітацію за виборчий список № 16; то був список землевласників (великих); цікаво, що в тому спискові був і П. Скоропадський. Здається, йому удалося зднати для себе Гризла.

Як відносилося Звенигородське Вільне Козацтво до заходів Скоропадського, можна судити по тому, що Гризло тримав у тайні свій звязок з ген. Скоропадським. Коли пізніше козацтво довідалося про се, то Гризло примушений був залишити посаду кошового.

На III Всеукраїнському військовому зїзді Звенигородський кіш знову мав своїх представників. В сей власне час розпочиналася збройна боротьба України проти Росії. Сей час застав Звенигородське Вільне Козацтво на роздоріжжю; воно не мало політичного проводу. За угодовою політикою Центральної Ради по самій безкомпромісовій натурі своїй не могло йти воно.

В початку зими 1917—18 року кількість Звенигородського Вільного Козацтва досягала 20.000. Найбільші курені: Гусаків-

ський, Тарасівський, Калниболотський, Козацький. Зневірене в політичних проводирях козацтво рішає боронитися від російської навали в своєму рідному повіті.

Вже коли російські війська (Муравйов) були недалеко Київа, тодішній командуючий українськими військами М. Шинкар дозволив виїхати до Звенигородки старшинам: Ю. Тютюникові, Халабуденкові, Попикові, Сокирці та урядовцеві Демерлієві. Всі вони походили зі Звенигородщини, але під час революції не перебували дома.

Одночасово зі зазначеними старшинами до Звенигородки прибув посланець Генеральної Козацької Ради Різниченко. Останній мав завдання від ген. Скоропадського перевезти Звенигородське козацтво до Білої Церкви. Звідтіля Скоропадський гдав, після знищення Центральної Ради Росіянами-більшевіками, в свою чергу знищити останніх. Різниченко мав іще якісь зносини з Ю. Капканом, що хотів спертися на козацтво в осягненню військової диктатури. Орієнтувавшись на місці, Різниченко виступив на зїзді в імени не Генеральної Козацької Ради, а Центральної Ради: відношення до останньої бодаї не було ворожим. Але його заходи не мали успіху з причин уже зазначених, та ще через дезорганізацію самого коша.

В кінці січня 1918 року до Звенигородки дійшла звістка про долю Київа. Звістку привезли: М. Щинкар, В. Кедровський, П. Скоропадський, Моркотун та інші, що втекли від Росіян-більшевиків з Київа під охорону Звенигородського Вільного Козацтва.

Агенти Росіян нишпорили по всій Звенигородщині, але нічого не могли вдіяти і весь час просили допомоги з Київа, з Черкас то що. Нарешті вони зробили пробу скликати повітовий зїзд по большевицькому принципі (власне без усякого принципі). Підчас сього зїзду Росіяне були побиті Гусаківським курінем під командою Шкільного, при діяльній участі групи старшин, що прибули вчаснійше з Київа.

На другий день до Звенигородки прибула більшість курінів; вони вибрали кошовим Ю. Тютюника. Се було в перших днях лютого.

Збольшевичені російські армії покинули фронт і рушили через Україну до дому. Більшої анархії не можна уявити; без якоїб то не було черги багатоміліонова узброєна юрба перла, хто куди хотів. По своєму шляху вона змітала все, що нагадувало добробут, культуру. А шляхом тим була ціла Україна... все гинуло. По заду залишалися руїни, згвалтоване населення, гекатомби трупів. До Росії вивозилося кольосальне військове й не військове майно. Не було сили, якаб бодаї пробувала запобігти страшному лихови. Тяжко покарана за свою угодову політику Центральна Рада розлетілася і тільки уламок її виратувався й відійшов із військом десь на захід. Про місце її перебування не було чути нічого на Звенигородщині.

Вільне Козацтво боронилося, як уміло. Починається надзвичайно енергійна діяльність сеї „народньої міліції“, як звали козацтво соціялісти, чи „козацької аристократії“, яким хотів бачити його Скоропадський.

Припинивши проби організації російської влади в повіті, козацтво захопило на протязі коло 100 верстов залізницю Христинівка-Цвіткове і припинило на сій лінії анархічний рух російського війська на схід. На скільки великим авторитетом користувалося Вільне Козацтво у ворогів, можна бачити хочби з того, що штаб VIII російської армії, пробившись з військом аж до ст. Тальне, після зустрічі з невеликим відділом Вільного Козацтва, 14-го лютого 1918 року повертає назад через Вапнярку, Бірзулу на Бобринську, де таки був розбитий і розігнаний зо всім своїм військом.

Звенигородка стає центром великого району; приходять звязки від Черкасчини (Водяний), від Єлисаветщини (Кульчицький), від Уманщини (Безуглий) і т. д. Штаб коша перетворюється в штаб об'єднаного Вільного Козацтва південних повітів Київщини та північної Херсонщини. Зо всіх боків просили наказів та допомоги. В міру сил прохання задовольнялися.

В другій половині лютого через Звенигородщину пробивалися гарматні частини II корпусу російської гвардії; вони були примушені скласти зброю й військове майно при штабі коша. Пізнійше козацтво примусило здемобілізуватися російську кавалерійську бригаду (6 та 7 драгунські полки); остання здала до 2000 коний, сідел і силу иншого майна та зброї.

Особливо видатна операція Вільного Козацтва проти VIII російської армії в районі ст. Бобринська. Тут були скупчені ліпші куріні Звенигородщини, Черкасчини та Єлисаветщини. Кількість скупченого коло ст. Бобринська козацтва перевищувала 8000. Звенигородців було 4620; вони прибули з власною артилерією і кавалерією.

Бій тягся цілий день, при чім обидві сторони понесли значні втрати; він закінчився нічною атакою на Росіян, після якої останні були розбиті й розбіглися в різних напрямках. Тут мало не був захоплений головний командант російських військ на Україні Муравйов, який пробивався з Одеси на північ. Здавши охорону ст. Бобринської Черкасцям, решта козацтва з великою здобичю повернула в свої повіти.

Під час сеї операції Звенигородцями командував Хведот Бондар (с. Кирилівка), Черкасцями — Водяний, Єлисаветцями — Кульчицький; всією операцією кермував штаб Звенигородського коша.

1-го березня (час вступу до Київа українсько-німецького війська) Вільне Козацтво, підпорядковане Звенигородському штабові, міцно тримало територію, обмежену Дніпром і лініями: Знаменка-Помішна, Помішна-Христинівка, Христинівка-Канів.

По вступі українсько-німецького війська до Київа зараз же почалася демобілізація Вільного Козацтва. Робилося се з наказу

уряду Центральної Ради, який виконував волю німецької команди, не здаючи собі справи, що позбавляє себе сили, на якуб міг спертися при лихій годині. Наказом Вільне Козацтво не демобілізувалося, а навіть просто касувалося, розформовувалося. Фактично ж Звенигородський кіш здемобілізувався, приховавши зброю на всякий випадок...

Не можна говорити, до яких розмірів моглаб вирости ся своєрідна національна організація і якіб форми вона прийняла, коли б вона не стрінула на шляху свого розвитку тих свідомо й несвідомо ворожих перешкод, з якими довелося мати діло козацтву. В час, коли в козацтві вже вкорінялися принципи дисципліни і централізації, розвиток його був припинений наказом уряду, підпертим силою німецької армії. Звенигородське Вільне Козацтво на позір виконало наказ, щоб пізніше показати свою життєву силу в багатьох кривавих повстаннях проти ворогів батьківщини. Та помимо блискучих ефектів, що давали пізнішні повстання на Звенигородщині, вони ніколи не мали тої організованости, яка була перше у Вільного Козацтва.

На прикінці варто згадати атестацію Звенигородському Вільному Козацтву, яку воно одержало від головного команданта окупаційної російської армії на Україні, Муравйова. Після відходу з України, в своїому інтерв'ю, видрукуваному в „Ізвєстіях В. Ц. К.“ він сказав:

— Револуційна російська армія пройшла Україну, змітаючи на своєму шляху все, що носило на собі ознаки буржуазно-шовіністичного сепаратизму. Одно наближення червоних військ примушувало повіти, а то й цілі губернії визнавати нашу владу. На Україні прийшлося натрапити на оригінальну організацію буржуазної самооборони. Особливо дався в знаки Звенигородський повіт, де український шовіністичний націоналізм збудував собі фортецю у формі так званого Вільного Козацтва. Ся організація не тільки не допустила нашої влади в повіт, а навпаки, сама перейшла до наступу, чим зробила чималу шкоду нашим військам. Я дуже жалію, що мені не довелося зруйнувати се гвіздо, втопити в крові тих, що посміли підняти руку на червону армію...

Так говорили про Вільне Козацтво вороги України. Можна уявити собі, як раділи вони, коли козацтво розформувалося.

Львів, 22 квітня, 1922 року.

Богдан Лепкий.

Хоч кряче гайворон...

Хоч кряче гайворон
Й гукає Див —
Не висох Сян, і Дон
Пливе, як плив.

Ще наш Дніпро шумить
Й лама граніт,
Народ спічне на мить
— Й здивує світ.

Нема таких кайдан,
Щоб люд скувать,
Наш дім, наш храм, наш лан —
Не дать! Не дать!

Юра Шкрумеляк.

Молитва Невідомому.

Я вандрівник в безлюдній пустині
Серед звірів і мертвих пісків —
Я до смерти блукать му, як нині,
Як би Ти захотів.

Я моряк на безкрайому морі
Серед громів і хвиль-бурунів —
Буду мученик Твій у покорі,
Як би Ти захотів.

Чуєш плач на безлюдній пустині?
Чуєш голос зза хвиль-бурунів?
Дай хоч Матір знайти тій дитині,
Що шукає богів...

Д. Донцов.

Поетка українського рiсорджiмента (Леся Українка).

(Докiнченнє).

Викресана немов з одного кусника бронзи, національна ідеологія Лесі Українки була в нас — щось зовсім нове. На місце пацифізму — поставила вона ідею войовничого націоналізму, що був для неї цілею в собі; що не шукав за виправданнями, ні в інтересах „поступу“, ні „загалу“, ні в „щасті“ на сім, чи на тім світі. На місце раціоналізму і утопізму, що видумував „красші ідеали“ — волонтаризм. Замість каритативного жалю до подавлених, активну ненависть до переможців; замість так розширеного в нашій поезії розкошования в почуттю жалю, насолоди у власних сльозах, ніщівське *werdet hart!* На місце холодного інтелектуалізму — релігійність фанатика; де досі вихідною точкою був біль і терпіння, принесла вона ображене почування і унесення горячкою боротьби. Способом там була — еволюція, в неї — революція. Окруження, для якого робила — були не „ближні“, а „дальні“, не світ сучасників, а світ нащадків; її люде були не святі, а герої. Її герої не маси, а одиниці: Прометей, Іфігенія, Самсон. Її чеснотами не співчуття, а відвага, не добрість, а шляхотність. Її ідеалом не Гарне (*das Schöne*), а Величне (*das Erhabene*).

Довгі роки перед нею жили в нас мріями, як вязень, що марить у тісній камері про вікна без кратів і двері без колодок, не маючи сили, ні відваги перетворити сон у дійсність. Поезія Лесі Українки була пробудженням закованого в ланци, засудженого на смерть раба, зірваного з ліжка важкими кроками сторожі, що прийшла його брати на страту; крик зацькованої як дикий звір нації, що своєю елементарною силою нагадував „*au armes!*“ 1793 го року або знаменитої статуї Родена тої самої назви. Її поезії се був крик нової нації, що нарешті відзискала в собі абсурдну, спонтанну волю до чину, ентузіазм *morituri* і фанатичну віру в велике чудо. Своєю поезією була Леся Українка пророчицею, рідною духом тій пожежі, якої червону заграву вона давно бачила, а яка що йно тепер розіллалася крівавою повиню по Україні. В її поезії знаходимо все: і етику, і патос сеї стихії, і її віру і злочини, і її безмірну тугу і нестямний порив, і упоення хвилями тріумфу і розпач упадку, і її зловорожу усмішку і понурий трагізм безпросвітної боротьби, і її горде: „або — або!“ Поезія Лесі Українки була енциклопедією наших часів, як твори Монтеня або Рабле були енци-

кльопедією 16 го віку. Як сей останній лучив собою з нашими часами Грецію і Рим, так творчість Лесі Українки лучила *mentalité* часів Мазепи і Шевченка з психікою нашої бурливої доби... М. и. її поезія вперше по Шевченку показала, що українська стихія потрапить сама з себе, з власних сил, із непозичаних в інших ідеалів видобути той великий патос, створити ту творчу легенду, ту розгонову силу, яких її заблукані попередники надаремне шукали в чужих національних ідеях або в інтернаціоналізмі, хитаючись між рілею і фабричними коминами, між червоним прапором і гайдамачиною, між одним і другим берегом, — роздвоєні душі із спаралізованим почуттям і з зламаними думками.

Тут переходимо ми до того, що виводить творчість Лесі Українки поза рамки стисло національної поезії на великий простір, де змагалися, терпіли і гинули великі розвідчики людськості, що хотіли вирвати від заздрих Олімпійців іскру життя. Уже в її розумінню націоналізму слідні були нотки ірраціонального самовистарчаючого *sic volo, sic jubeo*; апотеоза нестриманого пориву, сього вічно живого *élan vital* (скок, розгін, унесення, запал життя), як його зве Бергзон. З сього то власне життєвого еляну зробила собі поетка Бога, суть своєї, не тільки національної, філософії, — з сеї обскурної волі, сліпого динамізму, що не має імені, ні постати, якого ми не усвідомлюємо інакше, як через те, що чуємо, як вибухав він у нас. Не дурно уявляє собі поетка сю волю в образі Сфінкса, потвори, „що стала в людях богом“, про яку склалися легенди „закрашені у густу барву крови...“

„Там списані були усі імення
тії потвори: Сонце, Правда, Доля,
Життя, Кохання і багато інших“,

але поетка думає, що їй

„краще всіх пристало слово Сфінкс,
воно таємне, як сама потвора“.

Збагнути суть сеї потвори-Бога людям не дано, але се не заважає їй панувати над ними, гонити їх проти їх свідомости до незнаной мети, як перелетних птахів у далекий вирій, по дорозі до якого так часто подибує їх смерть. Се було щось як відблиск, як спомин плятонових ідей, як ті „довгі й запальні розмови“, які чула в дитинстві поетка, з яких тепер не пригадає й слова, але яких „барва... мельодія раптова, тепер, як і тоді (її) бунтує кров“; не дає завянути в її душі „диким рожам“ життєвого шалу... Саме щастя, сам світ, який би не був він гарний — для поетки ніщо, коли не знаходить у нім сього свого Бога. Вкриті вічними снігами швайцарські гори не ділають на неї, бо вони не діло великого творчого пориву, великої пристрасти. Для неї сі гори — „не мають мови“, бо „людські руки їм не давали ні краси, ні сили“; бо

„не людська злість яри сі поточила,
не людський гнів громи ті породив“,

що вона бачила і чула в прекрасній Гельвеції. Бо краса творчости вабить її більше, як краса творіння. Навпаки присутність сього життєвого еляну в людині, хоч би його випадковим змістом були „злість“ або „гнів“ — є найвисше щастя; хоч би навіть сей „дух Божий“ хвилював у людині зовсім абстрактно, не маючи ніякої певної мети, ні змісту, як ритм у поета, заки вилється в конкретну форму слів. У чудовім вірші-спомині з дитячих часів, описуючи „таємне товариство“ малечі, що збиралося в звалищах старого замку, пише поетка:

„Яка ж була мета у товариства?
Мета? — „великі“ вже б не обійшлися
без сього слова, ми ж були щирійші:
в нас не було мети. Було завзяття,
одвага. може навіть героїзм,
і з нас було доволі!“

Ще яснійше висловлюється вона в своїх немногих прозаїчних творах. У життєвій, „як і у всякій газардній грі — читаємо там („Блакитна троянда“) — не в тім сила, що виграти! Головне — ризико і осягнення мети“. Якої? — „Се все одно! саме ризико, ось що притягає до гри“. Се ризико, ся напруженість волі все стоїть у неї на першім пляні: їй все було „милійше ставити на карту своє життя, як рагувати чуже“. Небезпека, сама небезпека як така, непереможно вабить її. „Я сама не знаю — каже вона устами своєї героїні, що зо мною робиться, коли я бачу огнище пожежі; се щось стихійне, непереможне. Певно метелик лєтючи на вогонь, почуває те саме“ (idem). — Сю саму ідею знаходимо у віршу „Епільог“. Порівнюючи революційну молодь, що жертвувала життям, з індійською вдовою, що „йде вмирати на костриці мужа“, пише вона:

З вином в руці, весела та хмільна
іде обнять в огні дружину коху.
Хто знає, чи любов, чи просто чад вина
веде її на огнище до шлюбу!“

Поетка отже сама не знає гаразд, чи її жене до якоїсь мети її розумна воля, чи її демон, се підсвідоме „я“, без цілі й змісту, ся темна хіть, се „міцне вино з буйних мрій, святої віри, молодого палу“, від якого хочеться кинути ся в бій „з широким розмахом збунтованого валу“; якому нема ні імення, ні оправдання, ні осуду...

Гюго і Ліст звеличили сей абстрактний, непогамований гін — перший в своїй поемі, другий в симфонічній поезії „Мазепа“. Знав про нього і Вергарен, що блукав в своїй поезії:

„Sans savoir où.“

Бодлер представляв собі сей містичний гін життя в образі мореходів, які

partent
Pour partir:
— Et sans savoir pourquoi
disent toujours allons!

(котрі їдуть, аби їхати, самі не знаючи чому, все готові сказати: „Ходім!“¹⁾).

Всі вирази на означення сього еляну, як і образи, в які його вбирали його жерці, збуджують передовсім представлення руху. Так само і в Лесі Українки, і се надає її розумінню сеї містичної сторони нашої душі незвичайну глибину і змісл, а її світоглядови динамічний характер. Її сучасники були в поезії тим, чим атомісти в фізиці. Для них матерія складалася з найменших, незмінних у своїй якості частинок (атомів, молекул), так само й душевний світ. Леся Українка бачила в нім гру живих, вічно рухливих творчих сил. Тамті розуміли світ, як щось, що є; вона — як щось, що стає. Се власне і дало їй змогу знайти одну висшу синтетичну ідею для всіх противенств життя, що лучила його протилежні бігуни. Бо лише рух нищить противенства бігунів, бо лише хто не тратить з ока безнастанну квантитативну зміну якоїсь одної річи, може розуміти її перехід у кваліфікативно иншу (дня в ніч, білого в чорне), поставити між ними знак рівности, обєднати одною формулою здавалося б виключаючі себе суперечности. Віра в таємничу єдність, тожсамість усього існуючого — і є вірою Лесі Українки. Я звертав уже на се увагу, коли говорив про її розуміння добра і зла. Одною ідеєю охоплює вона: і смерть і життя („Три хвилини“), теперішність і вічність („Магомет і Хадіджа“), можливе і неможливе (*Contra spem spero!*), правду й брехню („Касандра“), ненависть і любов („Товарищі на спомин“), чесноту і гріх („Грішниця“), жадобу крові і милосердя („Негода“), звичайних людей і святих („Свята ніч“), Бога й потвору („Сфінкс“). Для неї, що дивилася з динамічної точки погляду на світ душі, всі ці поняття обіймалися одною висшою ідеєю енергії і руху; вони покривалися взаємно десь у далечині, як для математика паралельні лінії, що продовжені (в руху!) в безконечність, сходять ся десь там у далекій височині. І дійсно! Хиба одно з тих понять не повязане містичними узлами з другим? Хиба не лежить в істоті одної і тої самої божественної сили обявлятися поділеною, раз через свій позитивний, раз через негативний бігун? І чи взаємна залежність обох їх не є есенцією життя? Хиба поетку не навчила творчої ненависти її любов? Хиба Люципер не був упавшим ангелом? Хиба вона не вчила, що лихо потрібне для позитивного героїзму і для добра? Чи по її думці шлях до сього останнього не йшов через зло? Чи вона не

¹⁾ Принагідно порушували сю тему м. и. О. Кобилянська (*Impromptu fantasie*) і Дніпрова Чайка („Плавні горять“).

рвала квіти своєї поезії, кривавлючи терням серце? Чи в святім письмі не написано: „Не оживеш, аще не умреш?“ І чи сього самого не вчить і вона, даючи нам („Оргія) чудовий тип грецького співця Антея, що запрошений потішати на учті римського мецената, задушує себе струною з лютні зі словами: „Товариші, даю вам добрий приклад!“ Чи в сім образі, як в образі Кармен, що волисть згинуту, як зігнути свою волю, не вказана велика ідея відродження через смерть? Ідея безсмертності волі через добровільну смерть тих, що її носять у собі?

Леся Українка знала на сі питання лише потакуючу відповідь. Важним для неї був сам рух, а не те, звідки йдеться, ні те, куди йдеться; сей безчастанний рух, піднесення і упадок, вічний перехід одного в друге, що нагадує гру хвиль на морі, де гори раптом обертаються в провалля, провалля в гори; рух, як вираз великої, передвічної, всеобіймаючої сили, що криє в собі всі суперечности; як та потуга, що крила в собі і тьму, і світло, заки, сепаруючи їх, не створила в раптовім творчім еляні наш світ.

Пшибишевський називає таку філософію особливою оцінкою життєвих проявів, не відповідно до їх користий, або некористий для нас, лише „після напняття людської душі чи в злім, чи в добрім“. Сеї самої думки тримається і Леся Українка. Вона також не розріжнює пристрастий по їх змісту, лише по їх великості і силі (гл. цит. твір у „Нов. Громаді“). Для неї лиш те творить життя, що постійно переливається через границі, що вічно повстає на ново, як Воскреслий, що „смертею смерть поправ“; як її улюблений Прометей, що підніс руку на свого пана і Творця. Для неї — лише сей вічний шал творчости, ся вічна ребелія не дають міцним націям зледачити в нещастю, ані здегенеруватися в щастю; лише сей шал зуміє обернути нудний світ в хаос, а з хаосу створити новий всесвіт. Лише хто розуміє се, потрапить співати гимни життю і смерти, любови й ненависти, добру і злу, тернам і квіткам, святині й темниці, вину й крові, гимни одвазі і ризику!

Сими своїми ідеями касувала вона наші представлення про початок і кінець, „нині“ і „завтра“, ставлячи над сим всім ідею вічного руху. Сими своїми думками вона перша поставила над зрівноваженою красою мрій і терпіння — красу духового пориву, красу змагання людської душі, що прикута до землі, пнеться до неба, що любить блукати над краєм провалля, над краєм незнаного, раю чи пекла — все одно, аби лиш шукати нового. Під сим оглядом була поезія Лесі Українки в нас чимсь новим. Підкреслюючи момент волі в своїй поезії, наближується вона до шопенгаверівського волюнтаризму. Для неї, як і для тамтого воля хоче не тому, що відчуває брак чогось і бажала б сей брак усунути, лише безпричинно; і лише тому, що вона хоче, відчуває вона як брак те, чого випадково хоче, чого ще не осягла. — Для неї мета волевого зусилля не в максимумі почуття задоволення, але в нормальнім виявленню життє-

вої активності, життєвої енергії. Не гедоністична, лише чисто енергетична мотивація волі є підставою її світогляду. Сими нотками своєї творчості ставить себе Леся Українка поруч із такими апостолами культу енергії, як Стендаль, Меріме, Стівенсон, Ніцше, Карлейль, Роден, Барбей д'Оревілі, Гюйо або д'Анунціо та іншими піонерами нової релігії, що має відродити наш безвірний, хорий на волю вік. Сими ж нотками вона так ріжнилася від своїх сучасників, жреців розслабляючого почування і пасивної любови до позбавленої всяких трагічних моментів краси.

Її стиль був точним відбиттям її світогляду. Вона сама дала нам характеристику головних рис її стилю, пишучи про мову так званих пророчих утопій (які вона відрізняла від інших). „Форма пророчої утопії — пише поетка в уже згадуваній статі в „Новій Громаді“ — як і пророчої поезії інша. Замість епічно-спокійного тону, певного в безперечній для всіх правді того, що віддається, замість простоти стилю, знаходимо тут запал і завзятість, повний брак об'єктивності, нагромодження образів, порівнянь, докорів, погроз, обіцянок, віщувань, жалю, надій гніву, — всі почуття, всі пристрасти людського серця відбилися яскраво в тій огненній ліриці... Навіть сама техніка фрази виміряна свідомо на те, що тепер звуть суггестією. Кождий образ, кожда імперативна фраза повторюється двічі... різкими виразами рівної сили і через те силоміць западають у пам'яті, заглушають голос критики в думці читача.“ Таким був і стиль поетки! Інші оперували переважно ідеями і поняттями, з якими лучаться звичайно певні емоції, певні переживання душі; Леся Українка малювала нам самі ці переживання. Не те, як вони виявлялися в словах і поступках показує вона нам, лише суггерує читачеві стани душі на межі між свідомим і підсвідомим; не втискає своїх ідей в вузькі рамки трафаретних і ясних понять, лише спускається в ті рембрандтівські темности, де формуються контури почувань і родяться містичні сути річий. Для неї мова понять була за тісна, вона була проти етикеток, що відбирали почуванню його безпосередність, зафіксувавши те, чого не можна було зафіксувати. Як в образі Годлера „Реформація“ (присяга, ліс піднесених до гори рук) не можна добачити певно-означеного конкретного почуття (змова борців за свободу? нарада бандитів? зрада?), лише загальний зміст: однодушність, так і в творах Лесі Українки тяжко дошукатися ясно означеної сути емоції. Замість того суггерує вона нам лише її рід і ступінь. Вона не конкретизує змісту емоцій, і сим її поезія наближається так до музики. Як і ся остання відкривала вона абстрактний порив душі до близше неозначеної цілі; віддавала те, чого не виразити образами, ні поняттями, *la chose en soi*. Інші малювали образи, зрозумілі для думки, ясні для ока, описували боротьбу „народа“, „мільйонів“, боротьбу „за щастя й волю“, за „поступ“. З одної сторони — „дух, наука, думка й воля“, з другої — „пільма“, що зводять між собою бій. У них бачимо ті акти, з якими лучаться певні емоції, а ці емоції конкретно озна-

чені що до їх змісту і мети, на яку звернені; бачимо нарешті — знов у живих образах — тих, кого сі емоції хвилюють, чуємо річи, про які говорить нам схвильована людина, але — не бачимо видимої емоції того, хто говорить. Якоюж іншою мовою послугується Леся Українка! Її не вабить ні „поступ“, ні „щастя“, лише — „верхівля золоті“ гір, осяяні малиновими проміннями заходячого сонця; вони тягнуть її до себе, як усе велике, а неясне, як сонні примари, — як її муза, як „путь на Голготу“, як непевне море, як „сон літньої ночі“, як „зірниця“, що спалахує край неба, як „червоні квіти“ щастя, що ясніють десь „геть за річкою, там на схід сонця“, як хаотичні видива, до яких рветься спрагнена чину, напружена, неначе готова пірватися струна, людська душа.

Вона не потребує малювати нам акти перенятої гнівом або іншою емоцією людини, аби суггерувати нам свої переживання; вона знає секрет безпосередно малювати їх, заражати нас своїм настроєм.

Коли ви читаєте напр. сей вірш:

„Гремить! Тайна дрозж пронимає народи,
Мабуть благодатная хвиля надходить
Мільйони чекають...“

то властиво не відчуваєте ні сеї дрозжи, ні сього чекання. В коротесенькім вірші Лесі України — „Горить моє серце“, де нема ні одного слова ні про дрозж, ні про чекання — ви мимоволі заражаєтеся напруженим тремтінням душі поетки і повним страху ожиданням душевної кризи, що незадовго вилється нестриманим риданням... В безперечно сильнім вірші Франка¹⁾ „Каменярі“, образ працюючих, що „рівнають правді путь“ і що ідуть з „молотами в руках“ не викликає вражіння такої неприєднаної жадоби боротьби, як маленька поезійка Лесі Українки (у „Відгуках“), де вона, повна зневіри, спершу питається:

„Чому ж я мушу слухати наказу?
Чому втекти не смію з поля чести,
Або на власний меч грудьми упасти?“

Чому вона має все нести

„святую оріфламу з пісень і мрій
і непокірних дум?“

а потім кінчить:

„Чому на спогад сих покірних слів
рука стискає невидиму зброю,
а в серці крики бойові лунають?“

В сім вірші нема такої конкретизації, як у першім, нема образу узброєної людини (з молотом в руках!), ні образу самої

¹⁾ Згадую Франка не тому, щоб важився оцінювати нижче від Лесі Українки його геніяльний поетичний хист (цитовані вірші не типові для нього), лише тому, щоби порівнювати величини м. б. рівнорядні.

боротьби (поетка лише готується до неї), але вражіння сильніше. Так само коли вона говорить про релігійне почування, в неї не знайдемо ні Божества, ні чийхсь рук, простягнутих до нього, — ні, вона малює саму релігійну екстазу одержимого нею. В його очах, в виразі лица, але не в його рухах і трафаретних словах. Змагання передових борців за свободу представляє собі не в виді барикадної боротьби, ні навіть в образі каменярів, що лупають скалу, лише в виді „голосів відважних, вільних“, що розлягалися в хаосі (Fiat nox!). Вони лунали мов „гукання в лісі“, мов Веберівські фанфари в „Обероні“. Не знати чий, не знати які, не знати до кого — але повні експресії, що так чудово віддавали суть емоції, яка хвилювала поетку. Вона не малює тупоту ніг „мільйонів“, обнятих гнівом, ні повалених на землю, подоланих, — але за те саме почування гніву, образи, сорому, жалю, помсти, самі змагання і тремтіння душі такими, якими ми їх віднуваємо, коли переживаємо подібні зворушення. Вона не називає по імені сі зворушення, говорить лише про „іскру“, що „чує пал її в своїй душі“, про „пожежі племінь непокірний“, що їсть її серце, про „крики бойові“, що лунають у нім, про „невидиму зброю“, що стискає її рука, про те, як її „серце кидалось, розпачем билось, завмирало в тяжкій боротьбі“, про „змагання криваве“ її душі, про „пісню безумну, що з туги повстала“, що тріпочеться „мов хижая птиця“ і „ранить, як тільки (вона) хоче приборкати її силоміць“ — про руки, що „зводяться від судороги злости...“ У інших — оповідання, у неї немов чуєте, як пульсує під вашою рукою стрівожене серце. У інших — слова, у неї — ніби бачите скривлене пристрастю, болем або ненавистю обличчя того, хто переживає емоцію. У інших — пізнане змислами, заведення під рубрику того чи іншого поняття, в неї — пережите самою душею, самий механізм таємничого світа внутрішніх переживань... Сим осягала великого вражіння, викликаючи у читача ті самі яскраві зворушення, що переживала вона. Се може видатися спершу парадоксом, але власне ся „абстрактна“, ся „неясна“ її мова є причиною інтензивності викликуваних її поезією вражінь. Бо коли уживати для малюнку виразних контурів, коли ідею боротьби завше уособляти в „народі“, що повстає, а ціль сеї борні — в „щастю“ й „волі“, то се робить так само мало вражіння, як малюнок, де всі зігнуті форми віддаються лініями кола, всі обличчя єгипетськими профілями, а місячне світло конче в виді червоної діжі над обрієм. Леся Українка свідомо уникала сього способу мальовання, віддаючи цілу хаотичну часом дісонансову гаму наших підсвідомих почувань, що як нічні хвилі на морі постійно переливалися одно в друге, але як і вони, під час фосфоресценції, іскрилися плавким вогнем правдивого почуття. Вона скупа на стисло означуючі слова, але саме се надає її творчості таку вимовність: найширший акт обжаловання про убийство в афекті не віддасть так добре почувань убийника, як оповідання його самого, коротке, уривчасте, не повязане, але націховане правдивим пере-

житим почуванням. Штука бути нудним полягає власне на тім, щоби сказати все, а як часто недосказані слова і урвані речення говорять більше, ніж довгі розмови... Се мав мабуть на думці й Гезіод, коли казав, що „половина є більш, як ціле“. Мабуть те саме хотів сказати і Маллярме своєю фразою, що в поезії „треба, щоб не було нічого, окрім алюзії“. Алюзія і метафора — несподівані, яркі, глибокі думкою — се і є головні засоби, до яких удається Леся Українка в своїй творчості. З одної сторони дозволяють вони їй уникати немилого їй ясного формулювання, називання того, що переживає; з другої — при помочи сих засобів, особливо ж при помочи ризиковних порівнянь удається їй розширювати до безконечности асоціації, збуджені якоюсь ідеєю; порівняння, кинуте немов несподівано, часто в формі запиту, тягне одну думку по другій, не даючи їм завмерти, як звукам акорду на роялі, коли рука замість відірватися від клявішів затримується на них... Інші старалися вхопити якоюсь назвою, якимсь іменем неясні рухи душі, вона так і називає Сфінкса Сфінксом, але малює його так, що ви мимоволі відчуваєте істоту сеї загадкової потвори. В її льогіці і асоціаціях нераз чутно льогіку того, що снить, але тим яркіші її образи, а коли нераз її слова брешуть жахливо і дивно, як усмішка або як горення крізь сон, то й тоді не можемо позбутися німого подиву перед інтензивністю того внутрішнього життя, що посилає нам і сю усмішку, і сі слова, і де не можемо ми сягнути духовим зором.

Стараючись рисувати, оповідати, представляти зрозумілими для ока і розуму рухи душі, убираючи їх для того у відповідні образи або поняття, деякі сучасники Лесі Українки відтворювали змислові переживання, вона — душевні. Ся ріжниця, істотна для розуміння творчости поетки, стане яснійшою, коли порівняємо анальогічні противенства в малярській штуці, напр. mezi штукою Рубенса і Рембрандта. „Спільне обом сим майстрам — пише О. Гравтоф¹⁾ — полягає на тім, що обидва стремлять до уконкретнення світа явищ; їх розходження — на тім, що Рембрандт конкретизував душевні переживання, а Рубенс — змислові.

На „Зняттю з хреста“ Рубенса в Антверпії мотив чисто формальний: зняття і схоплення мертвого тіла шістьма особами представлене чисто змислово і функціонально. Шість осіб згруппувалося коло трупа, що зсовується в діл, для спільної акції так, що завдання кожного з них можна ясно зауважити, а в образі видко ясно, що головний тягар тіла, яке зсувається в діл, підтримує Іоан; що другий юнак, стоячи на драбині, тримає покривало зубами, не даючи Христови упасти, держучи його лівицю своєю правою рукою. Так само легко відчитати з образа функції інших ділаючих осіб, ясно де вони стоять, як вони тримаються...

¹⁾ O. Grautoff. Formzertrümmerung u. Formaufbau in d. bild. Kunst. Berlin 19, E. Wasmuth.

Їх очі не переняті величним значінням того, що відбувається, лише стежать із чисто змисловим напруженням (у противність до душевного напруження) функціональне розв'язання задачі... Рембрандт не дає в своїм „Зняттю з хреста“ сеї функціональної ясности поодиноких постатей і поодиноких членів кожної постати. На образі Рембрандта не все можна пізнати ясно позицію і заховання кожного. Невиразно тримає свою руку Іоан. Не розуміємо гаразд, як він може зносити головний тягар трупа, коли його голова відвернена від його важкої роботи, а обличчя не мов застигає в якимсь афекті; — тягар мусів би вислизнути йому з рук. Ті, що помагають ніби то йому, по обох боках драбини,... в них не слідно жадного напруження мускулів так, що не можна набути вражіння, щоби вони дуже то помагали Іоану. Так само, коли міряти Рембрандта міркою Рубенса, мусить ударити невідповідне змисловим досвідам освітлення образу... У Рембрандта вражає передовсім духове життя осіб. Особливо приковує увагу Іоан, який тримає на своїх раменах цілий тягар і з глибоким зворушенням глядить у гору в обличчя Умерлого. З точки погляду віддання виразу душі добре, що се вражіння не затирається через пересадні рухи і напруження м'язів інших осіб. Добре також, що освітлення не паде рівномірно на всіх, що згасле тіло Спасителя являється немов джерело світла, що виходить від нього... В той час, як спільнота поодиноких осіб у Рубенса лежить в їх змисловім і функціональнім угрупованню, постати Рембрандта зеднані любовю і повагою перед мертвим... Тут Христос являється не як якийсь мертвий, коло котрого пораяються, лише як Мертвий, в яким світилося Висше Світло, що виходить від нього навіть по смерті“...

Власне функціональний спосіб мальовання — зовсім чужий Лесі Українці. Коли ми читаємо вірш :

Словом сильним мов трубою
Міліони зве з собою,
Міліони радо йдуть,

то тут ми бачимо власне се чисто змислове, чисто функціональне зображення річи, яке знаходимо у Рубенса. Завдання і функції кожного з ділаючих ясно віддані, але — не почування, що їх одушевляють. Є оповідання, але нема виразу стану душі.

У Лесі Українці інакше: в однім вірші описує поетка боротьбу зі своєю тиранкою-Музою, якій вона хотіла вже була відмовити послуху

„... і дати велику присягу, що в світі
ніхто не почує (її) невірничих пісень“...

Та Муза показалася сильнішою, і, подолана міцнішою волею, каже поетка, звертаючись до неї:

„Ти глянула поглядом владним, безжалісна Музо,
І серце моє затремтіло, і пісня моя залунала“...

Її муза отже не зве її, а вона за нею не іде, ми „бачимо“ не заклики, не рухи, лише погляд Тиранки і повне екстаз трем-

тіння серця поетки, подібне до погляду, яким дивиться Іоан на Христа: ціла сцена схоплена не функціонально, як у першім віршу, а „rein seelisch“.

Подібне і в її інших віршах, напр. в „to be or not to be“.

Так само без відповіді лишає Муза її наповнене сумнівами серце, тільки „очи її спалахують вогнем“, а „барвисті крила у гору здійнялись і сплеснули“. І знов рветься до неї душа поетки з словами:

„О чарівнице стій, візьми мене з собою, лишньом разом“!

Знов нема нічого ні про „зве“, ні про „іде“, нічого ясного для ока. Ділаючі особи зеднані як у Рембрандта лише великим напруженням почування, що йде від одного до другого, а їх функціональна залежність на образі так само неясна й затерта, як у тамтого. Сею своєю здібністю віддавати найсильніші душевні зворушення за допомогою мінімуму зовнішніх рухів — взагалі талант Лесі Українки нагадує Рембрандта.

Нагадує вона його ще під деякими іншими оглядами... Як і він віддає вона в своїх творах, уживаючи німецької термінології, не das Sein, лише das Werden якогось почування: саме почування, його генезу. Кладе натиск не на якийсь зафіксований момент, до якого досягла емоція; не на її вихідну, або найвисшу точку, лише на саму сю траєкторію, яку переходить почування від хвилі зародження до його zenіту, коротко кажучи — на почування в руху. І при тім таке, яким воно є: з мінливим змістом, з вічними переходами від одного екстрему до другого. Співаючи нам свою „пісню безумну“, вона не затримується на однім акорді, ми чуємо і той, що лише відшумів, і неясні натяки того, що має прийти, як в увертюрі до опери, де то тут, то там звучать уривки пізніших мельодій; ми бачимо, як ся пісня „з туги й розпачу вродилась“ та як вона „за скритий жаль помститись хоче“. Ми не лише чуємо „потужний гук“ органу в її поезії, але й те, як вона його „видобуває“. Її пісня не бренть як готова, викінчена мельодія, лише виринається на зверх „немов ридання, що довго стримане, притлумлене таїлось в темниці серця“...

У інших імпульс лежить поза обсягом переживань, він є або далека й чужа „мама-природа“, що вказує „серцю (чужому!) безмірні простори“, в „думах (чужих знову!) розпалює дивні вогні“; у Лесі Українки — інакше. В крові і нервах власного „я“ шукає вона ту силу, щоб розвіяла смуток її душі „міцним напрасним натиском бурі“ її власних слів; вона не чекає наказу з гори, лише з власних слів хоче викувати „оправу для мечей“, а голоса її музи, що кличе її до бою, не можна розрізнити від того, що розлягається в самім її серці. Її внутрішні переживання не є щось застигле, що лише в однім своїм моменті виявляються в людині — потребуючи імпульсу зі сторони; в неї всі моменти переживання живі, бо посідають власну здатність рухання, переходити один у другий, від імпульсу аж до найвисшої точки; є імманентні

тому, хто їх переходить; тому, хто як Леся Українка, бачить і віддає їх у ненастаннім руху, в їх найрізноманітніших формах, від моментів найглибшої зневіри до хвиль найвисшого унесення. Тому віддає вона не тільки зміцнення, зріст одної й тої самої емоції, а й перехід одної в другу, часто зовсім протилежну. У ангела, що з'являється їй — „в усміху ненависть і любов“: бо одна стало переходить у другу. Один з її сучасників віддає сей перехід віршом: „хто з злом не бореться“ (хто не ненавидить зло), „той людей не любить“. Леся Українка каже: „щож, тільки той ненависти не знає, хто цілий вік нікого не любив“. Замість ствердження даного стану душі, замість двох презенсів, один презенс і одно минуле, в цілім — вражіння руху, переходу одної емоції в другу. В „Жінці Данте“ бачимо не лиш осяяну славою Беатріче, а й зігнуту постать жінки Данте, бачимо її сльози: „по тих сльозах, мов по росі перлистії пройшла в країну слави Беатріче“; та, чия усмішка вродилася із сліз. Природу в осени, що „гине вся в оздобах, в злоті“ порівнює вона з „конаючою вродливицею в сухоті“, що посилає свій останній усміх. В „Давній весні“ бачимо реконвалесцентку, в лиці якої втіха з приверненого життя лучиться з мукою від щойно перебутої хвороби; як у Христі на образі Рембрандта „Вечеря в Емаусі“ — бачимо в Воскреслім зжовклий і зболілий труп, що пізнав, що то є холод домовини... В обох випадках — не вирваний, скамянілий момент переживання, без його „вчора“ і „завтра“, лише — смерть і життя, невловима гама переживань, що не даються зафіксувати на ніякім моменті; динаміка цілого, нерозірваного почування; таємнича лабораторія душі, де ні представлення, ні поняття не мають доступу, де все є в стані плинного хаосу, все — „im Werden“; де стираються границі між минулим, теперішнім і майбутнім, всім і нічим.

Сей характер чогось невловимого, вічно плинного надає поетка своїм переживанням ще м. и. і тим, що, допроваджуючи напруження майже до найвисшої точки, вона раптом уриває його, не ставляючи точки і полишаючи у читача вражіння, що раз початий рух міг би продовжуватися в нескінченість. Вона не показує нам місця, де рух має припинитися, як се робиться нпр. у вірші „Каменярі“ („а щастя всіх прийде по наших аж кісточках“ — певність, круг замкнений). В цілім ряді поезій („Відгуки“, „Жидівська мелодія“, „Іфігенія“, „У пустині“) — перериває вона емоціональне напруження або запитанням, або кількома точками, або припущенням, або малює нездійснене бажання і пориви („Хотіла-б я уплисти за водою“, „Чом я не можу злинути у гору...“? „Чомуж я мушу слухати наказу?“), викликаючи злуду чогось початого і нескінченного, як дзенькіт тої її арфи, що „ще довго бренила“, як відлетів уже пустуючий вітер, що торкнув її струни. При тім залюбки послугується дієсловами замість субстантивів, прокладаючи шлях тому „Entsubstantivierung“ поетичної мови, яку кладуть в голову своєї творчости молоді німецькі експресіоністи.

Зливаючи контури поодиноких почувань в одну вічно хвилюючу цілість, Леся Українка знала й ще інші ефекти, щоби віддати вражіння безнастанного руху. Се знов ті самі, що їх уживав згадуваний мною голяндський майстер на своїх образах: світло й тіни, світляні контрасти, гра барв. І не дивно! Адже світло є одним із тих змислових представлень, через які маніфестується нам ритміка руху, і ніщо може не дає нам такого представлення про рух, як степенювання світла й тіний; як світло, що поволі видобувається з темностей, або що сходиться до них. Сі контрасти світла й тіний чудово використовує Леся Українка в своїй поезії для внесення до неї моменту руху. Вона взагалі дуже часто думала барвами. Появу Христа малює вона як „світло о півночі“, як „заграву криваву“, як „світло“, якого „темрява його оточення „до себе не приймає“ („Одержима“). З'явлення ангела бачить вона як „темночервоне світло“, що „розсуває темряву ночі“. Злий геній приходить до неї, як „темная постать“, що з'являється „у світлі“, а добрий дух — як „якась тінь“, що „у тім сяйві з'явилась“, що посилає до її хати місячний вечір. Коли їй треба змалювати прихід тріумфуючої весни і викликане нею пробудження її „мертвого серця“ — вона рисує, як заглянули до її вікна „від яблуні гильки“, як „замиготіло листячко зелене“ й „посипались білесенькі квітки“ до її темної хатини.

Коли вона хоче віддати змагання і кидання свого серця — вона малює „тиху ніч чарівницю“, що „покривалом спокійним широким“ розстелилася над селом, — і ясні зірничі, що, розриваючи тьму ночі, прокидались край неба, „мов над озером сплячим, глибоким лебідь сплескував білим крилом“ — скрізь мінливі світляні ефекти, що незмінно, викликають вражіння руху: вражіння вічної боротьби між страхом і надією, між поривом і спокоєм, що відповідають безнастанній борні світла й тіний.

Всі ці засоби її техніки: віддавання не актів, з якими лучаться емоції, а самих емоцій, підсвідомих рухів душі; не змислових вражінь, а душевних переживань, нарешті — зображення почувань в руху, не в їх статиці, а в динаміці з усіми згаданими що йно оригінальними способами, уживаними для досягнення сього ефекту — всі ці засоби, сполучені в цілість дають систему майже геніяльної техніки. Для неї ця техніка була льогічно конечною, бо розуміти світ як волю, — значить розуміти його як рух, як те, що стає. Від сього погляду до її техніки — один лиш крок. В сім енергетичнім, я сказав би, гераклітовім розумінню життя, що проглядає і в думках поетки, і в її стилі і що так наближає її до нових течій в європейській поезії і філософії, і лежить її кольосальне значіння для нас. Та ще в тім, що не мала вона в собі нічого з вульгарности або з примітивности, нічого з роздвоєности її сучасників чи попередників, а непохитне почування і велику силу відсвіжуючих, глибоких і оригінальних думок, на що була в нашій поезії правдива посуха.

Правда й інші говорили не раз про те, що й Леся Українка, тільки, як патер у „Фавсті“ — mit ein bischen anderen Worten... Їх стиль є інший, а звісно, що в поезії стиль, як у музиці тон, робить усе. Можна писати не знати які пристрастні слова, а читач не може позбутися вражіння, що вони писані лише чорнилом і пером, а не кровю серця і соком нервів. До Лесиного ж стилю можна цілком застосувати слова Мюссе: „On n'écrit pas un mot que tout l'être ne vibre“. В неї жадне слово не пишеться без того, щоб не вібрало, не тремтіло ціле її єство. Хотіти порівнювати її стиль зі стилем інших, се порівнювати примітивні, хоч може й гарні, народні пісні з бетовенськими сонатами. Се значить порівнювати листи ап. Павла до Римлян із недільною проповіддю маломісточкового священника до своїх парафіян. Між її стилем і стилем інших така сама різниця, як між резолюцією і відозвою; між науковим рефератом і вічевою промовою, перерivanoю оплесками і криками, взиваючою до моментального чину; між професорським викладом і екстатичною філіпікою Марка Антонія над труною Цезара.

Не дивно, що її в нас мало розуміли. Що спільного мали ті часи самозакоханої і задоволеної всім духової Бідермаєрівщини з патосом Лесі Українки? Адже і в пророцтва грецької Касандри не вірив ніхто опріч Геракліта, що один не признавав стагнації світа і учив, що „війна є батьком усіх річий“. Як жеж могли увірувати в українську Касандру її компатріоти, що з ідеї стагнації зробили собі Бога? Вона, що приповідала смерть, кров і руїну, робила на своїх земляків не більше вражіння, як його був би зробив у гоголівським Миргороді пророк Єремія, колиб так могло статися, щоб він там з'явився... Як усяка замкнута в собі і в суті річи смутна натура — була вона далека загалови, бо не допускала до жадної фамілярности. Її патос не грів його, а дешевої сентиментальности в ній не було. Загал інстинктивно чув у ній щось висше від себе: одна причина більше, щоб оминати її. Близк її таланту може й сліпив їм очи, але не огрівав їх примітивні серця. Тому й видавалася вона їм немов та осінь з її яскравим, але холодним вже сонцем, з її блискучим, але поживклим і мертвим листям, з її хризантемами, що чарують зір, але не пахнуть. Вона сама не мала що до сього двох думок. Їй здавалось, що вона „як осінь умре“, що „передсмертний її спів“ пролетить над рідним краєм непомітно: „вітер лине оттак над болотом, де й вода вся важка мов свічадо тьмяне“ або „як вихор через море ледове“, без сліз, без спочування. А може не розуміли її тому, що не було в неї того сентименталізму стомлених душ, що тягне так до себе слабі натури? З аристократичним pudeur не допускала вона нікого до свята святих своєї душі і не зносила привселюдного плакання. Сльози, що примиряють із життям і з аудиторією, не затримуються довго на її очах. Навіть моменти зневіри, що приходять до неї в ночі, не можуть випогодити її стомленого чола, ні змякшити її суворого серця. Вона жде „тих страшних ночей“, та не для того, щоб упасти на вко-

лішки перед Всемогучою Силою — (образ, що так наблизив би до неї охотників розкошувати в чужій біді і потішати звихнені душі). Ні, щоб своєю непереможною гордістю розпалити той вогонь, „де жевріє залізо для мечей, гартується ясна і тверда криця“. Я вже зауважив у горі, що й їй була доступна погідна муза ніжної поезії, але вона свідомо не плекала сеї сторони свого таланту. Тому звучали в неї сі нотки як туга за чимсь гарним, але безповоротно втраченим. Від неї може ждали чутливості „Молодого Вертера“ або „Марусі“ Квітки: се б певно пририло її з її земляками. Тільки вона сього не мала. Бо

„де візьметься у птиці віщої
коханий погляд голубки, що воркує?“

Для того так мало стрічаємо в неї еротичних віршів. Ся незвичайна жінка, що мов прикута на позорищі стояла, паленіючи зі стиду за зганьблену націю, задивлена в криваву, а так сподівану хвилю пробудження народу — мало що з свого почування могла віддати Еросови. Хоч вона й була поеткою демосу, то всеж її хист попри все те зраджував деякі аристократичні риси. Бо демократія має свої домагання до літератури. Вона погорджує еспрі, уважаючи його як Руссо за щось аристократичне; любить імагінацію і ставляє її понад глибину думки. У Лесі ж Українки очитаність іде в парі з блеском її незрівняного еспрі, а глибина думки сміло може стати поруч з її даром виображення. І лише в однім не грішить її талант супроти ви-мог демократії: він повний безпосередного почування і великої пристрасти. Але — як ми вже бачили — як раз сей її патос своїм змістом був чужий її сучасникам. Він не був ані такий примітивний думкою, як напр. патос Некрасова і його наслідувачів у нас, ані такий розхристаний формою, як патос поетів комунізму. Її патос, не тратячи ні крихти зі своєї вульканічної сили, чарує найбільше розвинений літературний смак.

Ще одно надає її поезії приваблюючої сили: се її дівочість. В тузі за моментом боротьби і подвигу, писала вона в одній своїй поемі, з якою насолодою вона б

„упилася щастям перемоги.“

Се упоєння їй не судилося. Те, про що вона мріяла в безсонні ночі, її не торкнулося. Вона „себе вогнем спалила власним“, не дочекавшись сподіваного моменту щастя... Тому була її поезія тугою за щастям, а не насолодою ним. Тому й має вона таку дивно непереможну суггестивну силу для нас, що в ній стрічаємо пристрастний, але нескінчений порив. Не знаходимо в ній пісні тріумфу, але за те і жадних нот оспалости і несмаку, сеї природної реакції всякого упоєння.

Вона мріяла віддати себе цілу справі нації, „спалити молодість і полягти при зброї“, але в тисячний раз справдилася на ній знана приповідка: *nemo propheta in patria sua!* Говорячи про той вогонь, що

„висушив її дівочі сльози“,

ЩО

„мов пожежі племінь непокірний“,
чула вона в своїй душі, пише вона, що
„він може б міг на олтарі великім
палить великі жертви всепалення“.
Та де ж ті олтарі?“

Їх іще не збудувала їй рідна нація. Се може станеться пізніше, коли всі зобачуть у ній те, чим вона була: тою, що на ново з незнаною досі силою і елеганцією форми навязала нитку літературної традиції, обірвану в 1861 році, традицію „Сну“ й Заповіту“.

Кажуть, що Леся Українка вмерла на сухоти. Думаю, що се неправда, або не ціла правда. Бо се за смішна назва на ту хворобу, що жерла її. Вона вмерла від того внутрішнього вогню, що гонив її до чину, тоді ще нездійсненого, — сю маленьку жінку з душею скованого Прометейя. Вона вмерла прудко, бо люде, що живуть так інтензивно, живуть коротко.

Її голосу не дочували за життя і вона була в нім застрашаючо самотною. Тою самотою, котру зносити потраплять лише такі затягі душі, як та, що її мала вона; як люде повні глибокої віри в своє покликання. Але подібно багатьом трагічним постатям, умираючи, вона перемогла. Краска сорому, що горіла в неї на лиці за її націю, тепер не палила б її обличчя. Пляма рабства, що тяжіла на нації — змивається кровю тих „местників дужих“, про яких мріяла вона. Як би не скінчилося їх діло, до якого кликала поетка своїх оспалих земляків, ніхто вже не назве сеї нації „паралітиком на роздорожі“. Іскра людської і національної гідности, що її хотіла поетка, як Прометей, вирвати „з рук задрих Олімпійців“, як частинки з попелу Титана в легенді про Діоніза перейде в кожного з її духових нащадків. Чим не скінчилося би страшне змагання, в котрім знеможується нація, всі, навіть духові противники поетки, що не розуміли її пророчого шалу й її жорстокої правди — мусітимуть скорше чи пізніше, як перед труною Кошута недавно Мадяри, зложити вінець із написом — „Ти переміг!“ А може сі змагання вже тепер приведуть до здійснення мрій цілого ряду поколінь?

Тоді нація певно хочби й пізно, але визнає як одного з своїх духових вождів ту слабу жінку, чий віщий дух ще в темну ніч перед пробудженням народу вказував йому страшну й величну путь безумства і слави. — Тоді останки Лесі Українки в день великого свята перенесуть до українського пантеону — збудованого своїм великим людем свобідною нацією, яку вона так немилосердно картала і так безумно любила...

Юліян Павликовський.

Земельна справа у Східній Галичині.

(Короткий історичний і економічний огляд земельного питання та сучасний його стан).

В половині XIV віка утратила Галичина свою державну самостійність. Земельна політика нової влади пішла шляхом виласнювання автохтонного елемента. Економічне положення нашого народу з початком великої війни є вислідом сеї консеквентної, віками перепроваджуваної політики. Їй завдячуємо м. и. і факт, що на початку XX століття з великої земельної власности Східної Галичини лиш 2-6% було в українських руках, а наше селянство сиділо на таких дрібних земельних частках, що 80% господарств не можна уважати за рільні господарства з точки погляду економії.

⁴/₅ загалу сих господарств по причині недостачі землі є економічно несамостійні господарства рільничого півпролетаріяту, а економічне усамостійнення їх можливе лише зі зміною положення т. зв. табулярної власности в нашім краю. Конечність аграрної реформи як у Галичині, так і взагалі в Середній і Східній Європі, конечність передачі землі в руки трудового люду стала, по світовій війні, ясною всім.

В часі істновання Західно-української Республіки аграрну справу регулював закон з 14 цвітня 1919 В. З. Д. ч. 75, що забезпечував землю за селянством. Знані події перепинили переведення в життя начеркнутих законом аграрних реформ і аграрна політика в краю пішла иншими шляхами. Сутею сеї політики нової влади була кольонізація краю зайшлим елементом. При задержанню дотеперішньої інтензивности сеї кольонізації була би вона в силі до пяти літ, числячи від 1920 р. вповні передати в руки кольоністів землю, що надавалася до земленаділів при аграрних реформах.

Від 14 вересня 1919 до 30 вересня 1921 р. коло 160.000 га (коло 470 фільварків) зі земельного запасу краю перейшло до рук Мазурів. На корінних польських землях кольонізація ведеться не так інтензивно. Н. пр. в Познанщині і Поморю переняла Польща по пруській кольонізаційній комісії в дни 1 липня 1919 р. готової до розділу землі 56.357 га, переняла готовий технічний і адміністративний кольонізаційний апарат. Розпоряджала рівнож своїм виробленим у парцеляції апаратом банків і суспільних інституцій. Висліди кольонізації (на основі публікації президента кольонізаційного уряду в Познані) були такі: в Познанщині скольонізовано до 30 вересня 1920 р. 13.014 га, на Поморю до 1 січня 1921 р. 4.249 га, — разом у цілім колишнім пруськім заборі 17.264 га. До парцеляції на рік 1921 призначив

польський колонізаційний уряд 25.089·82 га¹⁾). Значить у Галичині колонізація йде зі силою десять разів більшою, ніж деінде. Інтензивність колонізації Східної Галичини перевищує пруську колонізаційну комісію²⁾, бо ся остання зуміла на протязі 27 літ (1886—1913) сколонізувати в Познанщині і в Західних Прусах 307.000 га³⁾). Отже у Східній Галичині на протязі двох літ сколонізовано більше, ніж половину сього простору, що в колишнім пруським заборі за 27 літ.

Відрізняється східно-галицька колонізаційна метода від пруської ще й тим, що знесла вона свобідний оборот землею. Кожда інтабуляція залежна від дозволу земельного уряду, який з національних причин пераз уневажнює контракти, навіть коли розходиться не про двірські, але рустикальні землі⁴⁾).

Під пруським володінням — польський стан посідання — при виїмкових законах і діланню пруської колонізаційної комісії зріс на 1914 р. о 105.400·61 га⁵⁾), бо оборот дрібної власности відбувався без перешкод.

У нас утратили ми вже коло $\frac{1}{4}$ запасу землі Східної Галичини, пригожої до земленаділів при аграрних реформах.

I. Земельний устрій Галичини в добі її державного життя.

Земельний устрій Галицького Князівства опирався на приватну власність. Плодуча земля нашої Батьківщини була власністю українських бояр і свобідних селян хліборобів. Галицька Волость не знала в добі свого державного життя кріпацтва. Велика земельна власність бояр користувалася при веденню сільського господарства робочою силою воєнних бранців, а по части винятих з під права т. зв. ізгоїв. Український селянин лиш виїмково приневолений був давати свою працю чужому господарству, як що зотягнув позичку, а не міг її сплатити. Тоді то відповідно до обовязуючого права, як невиплатний довжник, мусів позичку відробити. Відроблюючі селяни, невиплатні довжники, звалися закупами.

З правила одначе селянство було свобідне, користувалося землею на основі права власности і самостійно завідувало своїми

¹⁾ Dr. Karasiewicz: Urząd osadniczy w Poznaniu — Poznań, 1921. Стр. 16 і 40.

²⁾ H. Sienkiewicz: Prusse et Pologne, Enquête internationale — Paris, 1909.

³⁾ E. Romer — J. Weinfeld: Rocznik Polski — Kraków, 1919, Табл. 94.

⁴⁾ На основі закона варшавського сойму з 6 липня 1920 про організацію земельних урядів змінено урядженя колишніх поавстрійських комісій для обороту землею (після австр. ціс. розпорядку з дня 9 серпня 1915 В. З. Д. ч. 234 мали вони боронити селянські господарства перед викупном воєнними спекулянтами). В склад комісії на основі сього закона впроваджений делегат Окружного Земельного Уряду, згл. повітовий земельний комісар, який має право спротиву проти рішень комісії і не допускає шкідливого для національних інтересів обороту рустикальної землі (Прим. в повітах Богородчани, Янів, Камінка і т. д.).

⁵⁾ Dr. Karasiewicz: op. cit. Стр. 63—67.

громадськими справами, обов'язане було лише платити податок на річ свого володаря.

II. Історія української земельної власності під Польщею від 1340 по нинішній день.

А) Від Казимира Великого до першого поділу Польщі (1340—1772). — 1. Зруйнованне земельної власності боярів. З роком 1366 почалася праця „зєдинення“ галицько-української землі з Польщею, що відріжнялася від галицької держави як державною, так і соціальною структурою країни. Підвалинами господарки української держави, попри рільництво, була головню оживлена торгівля зі світом; Польща спирала ся майже виключно на доходи з рільної продукції. При сім оборонна сила польської держави сплетена була кріпко з земельною власністю її шляхти.

Головну увагу звернула нова влада в першу чергу на велику власність боярів, яку призначено на відібранне.

Просвічена, патріотична українська шляхта, за виїмкою дуже нечисленних родин, ставляла великий опір, що нарешті був зламаний.

Опірних бояр видалено з їх родових дібр, а увільнені так землі прилучено до польських коронних дібр¹⁾, а опісля розділено між польську шляхту

Королівські донатії були дуже щедрі. Між польську шляхту роздавано не тільки поодинокі села, але й цілі області, творячи так пізніших вельмож — „королеват“. — В посіданне дібр українських бояр входилося також і з помічю Татар²⁾.

Історія знає також масові екзекуції на наших боярах. В Литовській хроніці³⁾ читаємо про не один такий випадок. Сі практики привели до того, що велика земельна власність українських бояр уже з початком XVII віка перестав існувати. Вона знаходиться або в чужих руках, або в руках елемента, який покинув свою народність і церкву.

З початком XVII віка, віка „золотої свободи“ в Польщі, останні 16 родин українських вельмож, між ними українські княжі роди Чорторійських, Сангушків, Вишневецьких, Четвертинських, Пузинів і Любецьких переходять у чужий національний табор, збогачуючи його своїми культурними і матеріальними надбаннями. За ними йдуть й останки середньої української шляхти. Сей процес ішов так скоро, що вже з початку XVI віка площа польських коронних дібр на українських землях вносила 440 квадратних миль⁴⁾. Добра сі згодом ставали селищем польських вельмож і шляхти, які на зазив повнили воєнну службу

¹⁾ Кромер: Том XX, стор. 380 (рік 1426). — Длугош: Том XI, стор. 494 (рік 1431).

²⁾ Длугош: Том XII, стор. 313 і 706.

³⁾ Вид. Нарбут у Вильні, 1846, стор. 47.

⁴⁾ W. Łoziński: „Prawem i lewem“ Том I, стор. 191.

на оборону Річипосполитої Польської. Оставша в живих українська шляхта, що не відцуралася свого народу і віри, була під господарським і соціяльним оглядом зіпхнена до рівня селянського стану.

Історик Олександр Яблоновський пише про зруйнування української шляхти ось як: „З так численної колись в Червоній Русі і всіх українських землях верстви бояр остали з кінцем XVI віка лишень сліди. Кляса ся розкололася і розхилилася на дві противні сторони: одна частина з них увійшла щасливо в ряди посадаючої шляхти, що користувалася вповні польським правом, друга частина упала до рівня простої замкової прислуги“¹⁾.

2. Вивласнення і закріпощення селян. Коли на Заході фєвдальні відносини сотворили тип хлібороба-чиншівника, обовязаного до данини в хосен земельного пана (Grundherr), Польща, яка в історичних своїх границях мала переважно чужонаціональний, завойований елємент, сотворила тип хлібороба-панщинника, вивласненого зі землі, зданого на ласку й неласку фільварочного пана (Gutsherr), тип хлопа обовязаного до примусових робіт на панськїм лані.

Ріжниця між західно-європейським заволодінням і таким же на сході була дуже велика. На заході дохід земельних панів творила рента, яку оплачував хлоп-чиншівник. У власнім інтересі старався тому земельний пан, щоби хлоп-чиншівник сидів на великїм шматі землі, щоби міг його добре загосподарювати, бо тоді тим певнійше міг платити ренту.

В Польщі вскорі розвинулося велике панське фільварочне господарство. Хлопські ґрунти, держані за чиншом, прилучують пани до власного фільварку, безпосередно адміністрованого. Тут сьому земельному панству не йде про дохід з ренти, а дохід із власного фільварку. Так отже інтереси селянства і земельних панів розбігаються у противні сторони. Фільварок господарований у власнім заряді потребує робочих сил, які мусить доставити хлоп, що тепер став кріпаком дідича.

Закріпощення селян спиралося з початку на силі факту, вскорі одначе найшло й правне обґрунтовання в конституціях польського шляхоцького сойму. Обмеженню свобідного переходу селян із місця на місце, усанкціонованому конституціями з років 1496, 1504 і 1514, слідувало наложення примусових робіт на річ дідича (1520—1530), а вкінці позбавлення селянства усіх прав вільного горожанина конституцією з року 1543²⁾.

Сей процес ішов так швидко, що вже в XVII віці, при повнім розвитку так зв. фільварочного господарства в Польщі, не стрічаємо майже на нашій землі свобідних селянських господарств, а й не свобідний селянин мусів колишньою своєю землею

¹⁾ Aleksander Jabłonowski: Źródła dziejowe XVIII II część, стор. 175.

²⁾ „Czerwona Ruś“ В. XVIII. Źródła, стор. 134.

ділитися з кольоністами, спроваджуваними зі Шлеська, корінної Польщі і Молдавії¹⁾.

Тип свобідного українського хлібороба, чи то великого земельного власника-боярина, чи малого селянина в Галичині пропадає отже вже в XVI, згл. XVII віці безвідклично. Свобідну українську земельну власність репрезентують лише нечисленні козацькі оселі-слободи, але й сі на протязі XVIII віка попадають у підданство.

Прикре положення галицьких селян під сей час стверджували чужинці, як Італієць Пачікелі (Pacicheli)²⁾ і Француз Боплян (Beauplan)³⁾. Ствердив се і фанатичний ворог українського народа, проповідник Петро Скарґа⁴⁾.

Б) Доба злуки Галичини з Австрією (1772—1918). Коли при першій розборі Польщі давні червоно-руські землі були злучені з Австрією в 1772 р., майже вся домініяльна земля, за виїмком нечисленних дібр гр.-кат. єрархії, — була вже в руках польської шляхти.

1. Велика і дрібна власність перед революцією (1787—1848). Реформи Марії Тереси (1775) і широко закросне законодавство Йосифа II, що зміряли до злагіднення долі закріпощеного населення, не могли ізза опору земельного панства принести пільги українському хліборобови. Його панщинні обовязки не тільки не зменшувалися, але навпаки збільшувалися. Забезпечений надвірним декретом з 2 цвітня 1787 рустикальний земельний фонд, що мав творити матеріяльну основу удержання підданого селянського стану, став переходити на річ домініяльного, себ то двірського або табулярного землеволодіння. На основі згаданого декрету всі землі, які в дни 1 листопада 1786 були в посіданню хлопів, мали творити ненарушимий запас, на яким мало сидіти селянство. Земель сих не можна було прилучувати до домініяльного запасу земель.

Про сей декрет читаємо в праці дра Йосифа Бузка ось що: „Належить підчеркнути, що надвірний декрет з 2 цвітня 1787 в Галичині не був проголошений, всеж таки був тут строго зберіганий і до 1848 творив основу забезпечення хлопської посілости. Збільшення домініяльної (великої) власности на основі усунування селян з їх посілости було по році 1786 виключене“⁵⁾.

Поминаючи незгідність твердження дра Йосифа Бузка з дійсністю дотично непроголошення згаданого декрету в Галичині, можемо на основі найновіших праць одного з визначних наших дослідників впливу Польщі на економічний розвій України ствердити, що перехід селянської землі на річ домініяльних власників польських під владою Австрії йшов нестримно до 1848 р.

1) Ernest Breiter: Studja nad wiekiem XIV, стор. 102 і 104. Перші кольоністи зіхали на українську землю за князя Владислава з Опілля 1372.

2) W. Łozinski: „Prawem i lewem“, Том I, стор. 353.

3) Galicya: стор. 24.

4) Piotr Skarga: Kazania, IV.

5) Dr Józef Buzek: „Administracya gospodarstwa społecznego“ — Lwów, 1913, стор. 68.

Вправді не було можливим у правній дорозі збільшити домініяльну власність, за те домінії були в спроможі допровадити хлопа до еміграції. Полишені таким способом селянські землі, влучували земельні пани як так звані „пустки“, до своїх фільварків. В роках 1787—1834 сі займанщини з рустикального земельного фонду Східної Галичини виносять вже 772.137 моргів, а до увласнення селян поверх 1 мільона моргів¹⁾.

Крім збогачення наслідком привласнення селянської землі багатилися земельні власники її продукцією на протязі літ, а працю до 1848 давало безплатно українське селянство у формі панщинних повинностей. Таким способом сільське населення приневолене було господарювати на щораз то меншім просторі. Коли взяти на увагу правильний приріст населення, то ясно стане, що простір землі на голову меншав зі здвоною шкорошю²⁾. Хлоп мав стілько землі, що з неї міг заледви скупо прожити свою родину. Вже з початком ХІХ віка аграрний устрій з причини роздрібнення землі був дуже некорисний. Провізоричний катастер з 1819 року виказує вже 61% неповних господарств (т. є господарств, що не мали підстав економічної самостійности задля недостаточної площі), у тім 10·5% господарств низше двох моргів землі. Процентове обчислення відноситься до загалу рустикальної посілости. Оконечний катастер з років 1847—1859 виказує вже 71% чісткових господарств, а серед них 27·2% низше двоморгових рустикальних посілостей³⁾.

Під памятли літа весни народів $\frac{7}{10}$ загалу сільського населення в Галичині позбавлені були можности прожити зі жнива з посіданої землі.

2. Відношення великої земельної власности до селянської від увласнення селян 1848—1918 р. Серед невідрадних економічних відносин сільського люду послідувало в 1848 році його увласнення. Воно дало селянству необмежене право особистої свободи, свободу обороту землею і вибору звання, але не дало сільському людови матеріяльних основ його розвитку.

Увласнення галицького хлопа, без попередного скомасовання його землі, без суспільного освідомлення його, без розвитку промислу, який втяг би в себе надмір робочих сил села, сотворило новий тип гельота: особисто свободного, економічно поневоленого, раба, який нужди ради віддавав за марний гріш свою працю дворови.

¹⁾ Жерела обчислень: „Versuch einer Darstellung österreichischen Monarchie in den statistischen Tafeln — Wien, 1828 (рукопис у кол. Надвірній бібліотеці у Відні); Dr Karl von Hüttner: „Gedrängte statistische Übersicht des Königreichs Galizien“ — Österreich. Archiv, 1829, Nr 7 i dr Stöger: Österreich. Archiv, 1833, Nr. 77.

²⁾ Benedykt Wygoda: „Ustrój gospodarstw włościańskich w Galicyi“ — Lwów, 1916. стор. 4.

³⁾ Др О. Олесків: Еволюція селянських господарств у Східній Галичині 1848—1898 гл. „Geschichte der Land- und Forstwirtschaft“ — Wien, 1901. Sppl. Band. II/2. стор. 4.

а) Викуп і управилення сервітутів (1853—1895). Безвідрадне економічне положення увласненого сільського люду погіршило безприкладно своєрідне переведення викупна і управилення лісових, пасовискових і інших сервітутів у Східній Галичині.

В добі підданства природним розширенням посіданої селянством площі були селянські сервітути на панських лісах і пасовисках. Сервітути ці були доповненням скупих селянських земельних наділів. На їх основі селяни мали забезпечене будівельне, опалове і оплітне дерево, та пасовиско для своєї худоби.

Признаючи, що сервітути перепинюють на землях, обтяжених ними, господарку, не можна однак не підчеркнути, що вони становили права сільського населення на чужих річах і як такі повинні були бути належито — рівновартно викуплені.

Щож сталося у Галичині? — Використовуючи прихильні для дворів постанови ціс. патенту з дня 5.VII. 1853 р. про викуп, згл. управилення сервітутів, зуміли двори переперти, що сервітутові комісії зі зголошених 30.733 сервітутових справ відкинули зовсім 11.105 справ, себ то поверх 36⁰.

Селянські сервітути на двірських лісах і пасовисках по часті викуплено грішми (квотою: 1,238.742 фл.), по часті т. зв. еквівалентами (94.060 га ліса і 67.018 га рілі і пасовиска¹).

До 30 червня 1890 признано у Східній Галичині у формі еквівалентів 54.955 га ліса і 29.102 га інших катастральних культур, у Західній Галичині 38.209 га ліса і 37.303 га інших культур. У цілій Галичині віддала велика земельна власність селянству у формі еквівалентів 93.164 га ліса²), з того припадає на Сх. Галичину 58.99⁰/₀, за західну 41.01⁰/₀ та 66.405 га пасовиска, сіножатий і рілі (з того припадає на Сх. Галичину 43.87⁰/₀, на Західну 56.13⁰/₀).

Переглядаючи рух катастральних культур табулярної власности у Східній Галичині в роках 1852—1889 (отже майже до часу укінчення сервітутової акції) бачимо, що табулярна, велика власність стратила в сім часі 146.639 га ліса³). З отсього одержала селянська власність титулом еквівалентів 54.955 га, титулом купна 8.580 га — разом 63.535 га. Щож сталося з надвишкою втрати табулярних лісів? Вона виносить 83.156 га. Її находимо в прирості двірської рілі. Приріст сей виносить в роках 1858—1889 87.374 га, коштом головно лісів. Табулярні власники рубали ліси, зруби заорювали, бо патент з 5 липня 1853 р. давав їм спромогу на випадок неістновання обтяженого сервітутом ліса, без викупу грішми, чи еквівалентом, позбутися тягару, істнуючого в користь селян.

¹) H. Strzelecki: „Die Fortschritte der Forstwirtschaft Galiziens in den letzten fünfzig Jahren und die Ablösung der Servitute“ — гл. Geschichte der Land- und Forstwirtschaft — Wien, 1901, Supplm. Band I, стр. 231—232.

²) Dr. J. Buzek: „Własność tabularna w Galicyi“ — Wiadomości statystyczne, Tom XX/3, Lwów, 1905, стр. 10.

³) Op. cit. стр. 25.

Крім викупа управильнено до 1890 року сервітути на 942.518 га ліса і 2.354 га пасовиска, головно в гірських околицях.

Щоб уявити собі як слід, як вийшли селяни на викупі сервітутів, подаємо, що за лісові сервітути (право врубу на ужиткове і опалове дерево) припало українському селянинові Східної Галичини пересічно по 255 м. кв. залісеної площі, коли по думці Ст. Кадера саме мінімум на голову виносить при правильній господарці 3.500 м. кв.¹⁾ при прирості поверх 3 м. кв. дерева на га. За пасовискові сервітути одержав український селянин як „еквівалент“ так малу площу пасовиск, що на 1 морг еквіваленту припадало 72 штуки селянської худоби.

Викупно сервітутів за гроші випало для селян з рівноюж некористю. Цілі громади за право врубу або за пасовиско одержали буквально крейцарові річні ренти²⁾.

Наслідком сих практик по спавперизованню селян і знівеченню основи успішної годівлі худоби, по відібранню селянам пасовиска, по змонополізованню у руках великої посілости власности лісів — піднесли ціни дерева так високо, що річний дохід двірських лісів, який в році 1845 виносив кругло 6 мільонів австр. гульденів, зріс уже в році 1870 на 17 мільонів 700 тисяч гульденів. Із сеї поверх 11 мільонової ренти львину пайку платило селянство, закупаючи будівельне й опалове дерево в двірських лісах.

Про розвязку сервітутової справи в Галичині висловлюється польський економіст і політик др Станіслав Гломбінський ось як: „Викуп сервітутів, які забезпечували селянам право пашення на двірських пасовисках, право врубу на двірських лісах, право збирання лісових ягід та право водопою і риболовлі на ставах, вплинуло дуже некорисно на господарське і суспільне положення громад, які не посідали власних лісів і пасовиск. Дятого в багатьох околицях Галичини удержалося по нині, не вважаючи на відшкодованне громад у грошах чи еквівалентах, живе почуття дізнаної кривди, тому що ніякий еквівалент не є в силі заступити рівновартно втрату пасовиска“³⁾.

Лісові еквіваленти, у значній більшості, творили з точки погляду лісового господарства обькти недостаточні і в короткому часі підпали знищенню.

Пасовиска — при недостатчі охорони громадського добра⁴⁾ зі сторони сойму виродилися вскорі в толоки.

Додати мусимо, що ціс. патент з 5 липня 1853 ставив великих власників, яких добра обтяжені були сервітутами в користь

¹⁾ Stefan Kader: Katastrofalna gospodarka, Sprawa leśna i opałowa na Litwie i Rusi — Wilno, 1920, стор. 10 і Fr. Buzek: Galicya, Tom II. Lwów, 1910, стор. 9 і 17.

²⁾ Пр. Камінка Волоська в Жовківським, гл. М. Malinowski: Kirchen und Staatssatzungen, Lemberg, 1863, стор. 362.

³⁾ Dr Stanisław Głabiński: Wykład ekonomiki społecznej, Lwów, 1913, стор. 656.

⁴⁾ Гл. § 68 Громадського закона з дня 12 серпня, 1866, В. 3 Кр. ч. 19.

селян, в упривілежене положення супроти управнених селян. Але всеж таки Краєві Союзи Коронних Країв коло 1902 зарядили ревізію справ сервітутових на користь селян¹⁾. Галицький Союз такої ревізії не перевів.

б) Парцеляція і кольтонізація Східної Галичини від 1852—1912. По знесенню панщини мусіла табулярна власність послугуватися платним робітником. Неуміло ведені господарства великої власності стали хилитися до руїни. Ізза конечности ратовання себе стали дідичі продавати двірські лани. Почалася парцеляція — головне жерело корчення великої земельної власності у Східній Галичині, попри згадані вже виділювання еквівалентів.

Корчення табулярної власності у Східній Галичині на протязі 1852—1912 унагляднюють отсі цифри:

Велика власність у роках	Площа в га	Проц. загалу землі
1852—1866	2,461,263	44·4 проц.
1889	2,328,287	42·1 ”
1902	2,229,469	40·3 ”
1912	2,089,853	37·8 ”

Шляхом парцеляції утратила велика земельна власність у Східній Галичині в часі 1852—1912 р. 275.681 га²⁾.

Голодні на землю українські селянські господарства кинулися шляхом купна розширити недостаточні свої рільничі варстати.

Заходи українських діячів на сотворення українського парцеляційного банку, який допоміг би селянству добути землю шляхом купівлі, розбилися через опозицію Кола польського у Відні. Акція парцеляції концентрувалася в польських банкових інститутах (Bank krajowy — Львів, Bank parcelacyjny — Львів, Bank ziemski — Краків і Ланцут і ин.).

Колиж австрійське правительство в 1917 році згодилося дати Українцям концесію на „Український Банк“, який між иншим був би управнений до парцеляції, зуміли згадані в горі чинники спричинити постанову в статуті сьогож банку, що тільки 20% його основного капіталу, се є 600.000 австр. К вільно ужити банкови на акцію парцеляції...

До розпаду Австрії не мали галицькі Українці фінансового і технічного осередка парцеляції на більшу скалю.

Тож не диво, що українське населення змогло з 276.000 га спарцельованої землі закупити лишень коло 38.000 га³⁾ і то головно завдяки самопомочи в кооперативах і завдяки жертвен-

1) Dr H. Rauchberg: Österreichische Bürgerkunde, Wien, 1912, стр. 192.

2) Dr Tadeusz Brzeski: „Parcelacja własności tabularnej w Galicyi“ — Wiadom. statyst. Tom XXIII/II Lwów 1912 і Dr Jan Rutowski: Własność tabularna według stanu z końcem 1912“ Wiadom. statyst. Tom XXV/2, Lwów, 1916.

3) Данило Журавель: Як земля наша стає не наша, Львів, 1912.

ного труду одиниць, як Пралат Тит Войнаровський, др Евген Олесницький, др Степан Федак, о. Фоліс і ин.

Решту 238.000 га зужили польські парцеляційні банки на кольтонізацію.

Головно наслідком кольтонізації Східної Галичини імігрувало в межі нашої землі в роках 1880—1910 318.589 душ неукраїнського елемента, За те в роках 1890—1910 опускав Східну Галичину 357.941 наших селян¹⁾).

Василь Бобинський.

Тайна танцю.

Я в бурю кинув білу хатку,
В завію, в крутінь біло-сніжну.
За мною ладкали колядку
Блискучодзвонну, прудкобіжну.
А сніг мої сліди засипав
І під ногами скрипом скрипав.

Плеснула на весні лебідка,
І розпустила майви мавка.
І в мить із серця жаром квітка
І в серце впялась чорна п'явка.
А блиском іскри креше кремень,
А в серці в мене темінь... темінь...

До розигрів устиг Чугайстер
У ліс мене зманить свиріллю.
Мережав тонкогубий майстер
Зразки мойому божевіллю.
Десь дівся келих одоляну
І я в безтямнім танці тану..

В безтямнім танці я кружляю
Навколо стромовин Говерлі.
Навколо бачу мовчну зграю — —
Мої дні вмерлі й післявмерлі...
»Гей, гори! Поклоніться долам!...«
...І ритмом - колом, ритмом - колом!...

---

¹⁾ Dr Witold Lewicki: Zagadnienie gospodarcze Galicyi — Lwów, 1914, стор. 17—31.

Др. Володимир Залозецький.

Олекса Новаківський.

Вертаючи з варшавської вистави „Przyjaciół Sztuk Pięknych“, попав я у Львові на виставу образів українського артиста Олекси Новаківського.

Вдарило мене певне артистичне спорідненне з Мальчевським і його учениками, головню в початкових працях Новаківського. Але се було тільки перше поверховне вражінне, диктоване скорим переглядом праць артиста.

Ближше пізнання і угруповання праць у хронологічним порядку закріпило в мині цілком инший погляд про той пребогатий здобуток, який представляє так уміло угрупована і з правдивим артистичним хистом розміщена вистава. Тут хочу звернути увагу на кілька формально-артистичних рисів творчости Новаківського, бо як польська, так і українська критика не звертають на се майже ніякої уваги.

Не треба виходити з зовнішніх біографічних даних відповідно до рецепти старої естетичної теорії Тена. Нехай провідні лінії творчости, які органічно лучаться в кожного визначнійшого мистця, самі про нього говорять!

Три основні ціхи творчости Новаківського можна уже нині розрізнити: 1. Новаківський володіє суверенно власним індивідуально-артистичним стилем. 2. Артист плине разом із світовими течіями в малярстві і переходить із ним усі »еволюційні степені«. 3. Він стоїть на ґрунті старої візантійсько-української традиції.

Сі три чинники, які складаються на творчість Новаківського і які є в тій незвичайній сполуці певного рода унікатом, постараюся коротко представити.

Новаківський витворив органічно свій власний індивідуальний стиль. Пробивається сей стиль у кольористиці, в композиції, в освітленню і в доборі сюжетів. Він володіє краскою так суверенно, що від його найвчасніших праць, іще переакадемічних, пр. »Гарбузи« (1892 р.) аж до останніх композицій (1920 р.), пр. »Мертві натури«, тягнеться одна неперервана лінія, щораз то багатшої, сильнішої, відміннішої динаміки фарби. Ся динаміка кидается кождому, навіть ляїкови, перш за все в очи — і на ній спочиває у першій мірі ціле богатство творчости сього артиста. Як ціла його творчість, так і його кольористика переходить три степені розвою, зрозумілі для кождого, хто тільки дещо займався модерним малярством. Незвичайно сильно і живо вдаряє нас ко-

льористика першої фази — назвемо її натуралістичною. Вона оперта на здобутках натуралізму XIX стол., передовсім на тих, які досягнув великий новатор Мане́. Сей імпресіоністичний натуралізм цілує звернення цілої уваги артиста на зовнішній світ і його явища. Безпосередність, свіжість, тепло зовнішньої поверхні предметів у віддаванні на полотні явищ зовнішнього світа — в противенстві до блідих, безкровних, штучно освітлених моделей із робітень — се переломові здобутки модерного малярства від Мане́та. І ними, сими здобутками натуралістичного імпресіонізму, вповні володіє артист у таких гарних творах, як: »Материнське щастє« (1904 р.); »На забаву« (1904 р.); »Визволення« (1905 р.); портрет гр. Квілецької (1905 р.) і в кількох краєвидах. Особливо вдаряє нас у тих образах відкритте перед глядачем багатство зовнішнього світа, його матеріальної кольористики з пленеристичними ефектами. Головним посередником межі образом і глядачем є пребогата, свіжа, інтензивна кольористика. Поволи вона висвободжується від локальних тонів, не тільки силою острих контрастів та інтензивністю підвищеного оптичного вражіння, але перш за все щораз сильнішим пленеризмом. Сей перехід, помітний майже у всіх образах Новаківського, найсильніший там, де образ віддає вільну природу з її атмосферичними явищами, як пр. у краєвидах. Але навіть у відданні внутрішніх просторів, пр. в одній з найпомітніших тогочасних композицій: »Визволення« — розхвилюване, яро розміщене світло грає першорядну роль. Воно зміцняє контраст синявої трумни, зелений рукав жінки і білий одяг артиста. Тло ясне наче стіна, що блищить у промінях сонця.

Від хвили, коли артист звернув пильнішу увагу на явища зовнішнього світа, мусів запрямити зміни, яким підлягають ті явища. Се передовсім зміни оптичні. Хвилюванне атмосфери, нестійність і мінливість освітлення, гра сонішного світла, різнобарвність тіней, запашність і невлимість воздушного флюїду... все те було великим відкриттем, новим світом, в який впровадив нас артист сильною волею: дати нам се так, як його індивідуальна динаміка йому наказувала. »Так, як я се бачу« — можна написати під його всіми творами. Бо ні в одній картині Новаківського нема сього фотографічного натуралізму, який стілько шкоди приніс модерному малярству. З нього що йно поволи отрясається наша штука. У тому »натуралізі« артиста — назву сю уживаю тільки для близшого означення сього періоду — нема нічого спільного з натуралізмом доби Золі і молодого Мане́та, який хотів мати за всяку ціну вірну копію — фотографію натури і більш нічого. Слова »натуралізм« я ужив тільки в тім значінню, що в дальшому розвою хисту артиста наступає зворот до імпресіонізму, а ще дальше до експресіонізму.

Імпресіоністом є Новаківський уже в своїх перших визначніших образах. Сей імпресіонізм, висвободжуючись скоро від натуралізму, стає щораз то інтензивнішим і осягає свій вершок у працях межі 1909—1912 роком. Пригляньмося йому в кількох образах, як пр. два краєвиди з Карпат (Осмолода, 1909, 1910): »Відпуст у селі Могилі« та в прегарних триптиках із цвітами (1910, 1911 р.). Нас займає в першій мірі імпресіоністична кольористика. Вона сильно відмінна від натуралістичної. Відмінна добором барв, накладом і почерком фарб, відмінна відданнем форми. Сей період можемо назвати також натуралістичною пермутацією¹⁾, т. з. коли глядач не знаходить більш на полотні вірні природні об'єкти, як в екзактному натуралізмі, але коли ці об'єкти змішані або стоять поруч із неприродними предметами мистецької фантазії та уяви. І тому перед такими творами натуралістичної пермутації стоїть людина безрадний і знеохочений, не в силі відтворити у собі стільки фантазії, скільки від нього вимагає даний твір. Свій натуралістичний двійности (пермутації) улягає передовсім наклад фарби. Фарба не старається вже віддати природні предмети, віддаючи їх локальний колорит, тільки в мягких переходах посередничить межі сими предметами, атмосферою й їх оточенням (т. зв. *ambiente*). А атмосфера, сей ніяким механічно-натуралістичним способом не вловимий елемент, вибивається на перше місце. Без неї годі собі подумати імпресіоніста. Яка вона густа у »Відпусті в Могилі«, як тим кружляючим горячим воздухом наповнене небо, як вона змінює всі форми предметів! Які мальовничі стають фігури селян та селянок із розвіяними мягкими хустками червоними та синіми! А який при тім смілий, острій начерк фарби, які неспокійно пошарпані контури силуеток, як у ведутах Гурдого²⁾, або Тернера!

»Недокладність«, »невикінченість«, »скіцова манера«, розмягченне, розчленованне обрисів, знищенне острої, ізолюючої лінійної системи рисунку, а замість сього уживанне широкого, вільного, мягкого — се все тільки способи до осягнення оптичної цілоти зображення зовнішнього світа. І тому також хвилююче світло теплими струями переходить через образ і відбирає предметам їх цілку тяготи. Всі картини сього періоду скупані в яркому сонішному світлі, подібно як краєвиди Манета, з його останньої доби. Новаківський оперує пленером так само суверенно, як »натуралізмом« академічних часів. Що за зміслово свіжість появи віє із цвітових триптиків! Кілько повітря, кілько сонішного запаху в зеленім листю, кілько холоду в тінях, кілько елегантности в кожній рожі, яка має свій власний вираз, своє власне лице, звернене

1) Einführung in die Kunst d. Gegenwart. Max Deri, 1919. Leipzig.

2) Венеціанський маляр XVIII стол.

до сонця, скупане в теплій атмосфері полудня... Се вже не докладні студії форм цвітів, вегетації, се повне, безпосереднє відданнє цілоти появи, не її поодиноких частий. До сеї імпресіоністичної синтези зовнішнього світа дійшов власне Новаківський і у тім лежить його велика заслуга. Від імпресіоністичного натуралізму се був великий крок наперед...

Сі пребогаті триптики з цвітами, про які я що йно згадав, подібні до т. зв. голяндських мініятур, пр. Сеґерса, Фліґера, Венікса ¹⁾ — але всеж таки цілком відмінні. До тої безпосередної імпресіоністичної свіжости Голяндці XVII ст. ше не дійшли. Тут видні всюди впливи переломових змін у модерному малярстві — перехід мальовання в замкненому просторі (ателіє) до мальовання під безпосереднім впливом атмосферичних змін, т. з. пленеризма.

Але і на тім пленеризмі Новаківський не стає, як більшість учеників школи Мальчевского. Осягнувши повну синтезу зовнішньої імпресії, артист шукає нових розвязок, нових проблемів, нових доріг. Се зворот до експресіонізму. Він у першій мірі відбивається у кольористиці, і у змінній формі, яка у Новаківського залежна в першій мірі від фарби. У нього форми без фарби нема. Візьмім його найновіші праці, пр. »Мертві натури« (1920—1921 р.). Льокальний пленеристичний кольорит майже затрачується, а його місце заступає анатуралістичний кольорит, що в природі ніде не виступає. На перший погляд видається ляїкови, що сі »Мертві натури« стратили свою первісну елементарну живість та свіжість, — одначе се тільки здається! В дійсности ся нова кольористика се вразливість барв, піднесена до сильної інтензивности, вибуховости, до досі не званої динаміки. Статика натуралізму фарб перемінилася в динаміку виразу та вразливости... Неспокій, пливуче-неустанний флюїд, контрасти, острый контрапункт барв — се все диктоване імперативом артистичної законности. Се не хаос футуристичних проб. На се за повільно, за еволюційно росте артистичний хист Новаківського. Барви, що тепер виступають, — цілком нові: ясно-фіолетова, срібно-рожева, блідо-зелена, матово-синя, в найсмідливійших комбінаціях. Часами здається, що вся фантазія артиста хвилює в космічнім хаосі фарб.

Сеж саме можна повторити про т. зв. »Транспозиції« св. Юра, сього надзвичайного причинка над студією артистичного поступу Новаківського. Фарби блискучі, теплі, свіжі, як в образах Лібермана ²⁾. Скупані в повнім сонішнім світлі, як бульвари Пікаса, часами переповнені деталями як у Ляйбля, е ті ведути св. Юра, які відповідають

¹⁾ Голяндські малярі (т. з. Kleinmeister) XVII ст.

²⁾ Один із найвизначніших німецьких імпресіоністів XIX в.

імпресіоністичному періодові. В останній експресіоністичній добі гармонія красок замінилася в огонь красок, в полум'я, що обіймає стіни катедри Юра, в фантастичні, розшматовані, ірізуючі хмари, з поміж яких вириває як у казці нестійка, розчленована силуетка Юра, наче розхвильоване, розбурхане бароко¹⁾. Часто при тих образах приходять на гадку космічні полотна ван Гога²⁾. В імпресіоністичній добі дійшов Новаківський до імпресіоністичної синтези зовнішнього світа, в останній експресіоністичній — до космічної синтези зовнішнього світа. Але се не є той дешевий, бульварний експресіонізм, експресіонізм реклами, що уже затратив цілих правдивого мистецтва і пішов шляхом загальної пролетаризації; се те саме шукання глибшого виразу, поглиблення чутево-експресіоністичних форм і змісту малярства, яке стрічаємо у всіх періодах мистецтва, як пр. у «нововідкритім» Греко³⁾, в плястиках Бернінього, в релігійних образах Гріневальда або космічних краєвидах ван Гога. На сі стадії органічного розвитку Новаківського не звернула належної уваги ані українська, ані польська критика. При аналізі кольористики ми виказали, що Новаківський іде рама в рама з європейським малярством. Але також зміст і дух його образів нав'язаний впливами європейського малярства, передовсім у портретах та алегоріях. Портрети натуралістичної доби нагадують Ляйбля⁴⁾, як пр. незвичайно тонко схоплений портрет жінки артиста. Перевищує Ляйбля затерте натуралістичних подробиць і виразом лица. Якийсь дрірівський задуманий, меланхолійний вираз. Се якась тиха резигнація, получена з ніжною усмішкою, нав'язана «праобразом» полудневих мадон. Ще сильніше відбивається та психічна гра лица в «Мойй Музі» сього сполучення портрету т. з. індивідуальної дійсности з типічним ідеальним зображенням італійських мадон. «Моя Муза» є під тим оглядом унікатом. Всі тим подібні портрети жінок, навіть композиції груп, де слідні формальні впливи мадон cinquecenta (пр. Українська Мадонна, Весняна Мадонна та проекти мозаїкової декорації музичної салі Лисенка), вказують на західно-європейські течії.

Цілком нові розв'язки дають портрети мушин. Перше місце займають портрети митрополита Шептицького. Тут пробиваються два змагання артиста. Монументальність вислову і монументальний стиль. У відданню виразу і зовнішніх атрибутів нагадує портрет кардинальські портрети Тіціана, і сю maniera grande італійського cinque-seicenta. В українським малярстві стрічаємо се перший раз. Сю саму високу мову

1) Барокві хмари нагадують у дечім Тінторетта.

2) Один із найвизначніших голяндських малярів з кінцем XIX стол.

3) Meier-Graeffe: Spanische Reise.

4) Німецький натураліст (1844—1902).

стилю стрічаємо в княжих портретах та зображеннях св. Юра. В однім з останніх портретів митрополита п. з. »Мойсей«¹⁾ находимо ще одну нову рису. Се лянідарність стилю. І сю лянідарність, строгість стилю стрічаємо в європейськiм малярствi на переломi ХІХ—ХХ століття, а найсильнiйше виступає вона у геніального формаліста Годлера. Мойсей Новаківського духом і формою споріднений з Вільгельмом Теллем Годлера, в яким увіковічнив найбільший новочасний швайцарський маляр національного героя.

В кінці алегорії. Алегорія зачинає знов виступати по довшій перерві на горизонті європейського малярства. Алегорію впроваджує Кокошкa, Годлер, Клімт, Шіле і плеяди модерністів. Але пребогату синтезу алегорично-символічного життя, яке звязане з природописним краєвидом (пр. останні ведуть Юра »Зі старинної минувшини«, »Тяжкий Сон«, »Спомин«, Мадонни), рідко стрічаємо в західно-європейському малярстві. Вони мають у собі щось із тих сильно індивідуальних рисів самого артиста. В дечім нагадують мені Сеґантінього¹⁾. Се уживання символів, персоніфікацій, а у першій мірі ся заміна історичного сухого штафажу Матейка на космічно-історичний (мітичний) відповідає у повні новим течіям в європейськiм малярстві. А рівночасно воно звязане нерозлучно з етнічним середовищем, до якого Новаківський належить. Він ніколи не відступав від нього, він ніколи навіть серед польського середовища не забував на пребогату спадщину візантійсько-української минувшини. І певно не буде се лише здогадом, коли сконстатуємо, що богата, свіжа, ясна та прозора кольористика Новаківського тісно споріднена зі старинною кольористикою візантійсько-українських мініатур, — тісно звязана з пестрою, яскравою кольористикою української орнаментики. Також замишування до релігійних тем, уживання форми триптиха (іконостас) і пребогата фантазія в символізмі, яка нагадує »Страшні Суди«¹⁾ наших старих церков — свідчать про звязь Новаківського з мистецькими добутками минувшини. Він перероблює їх у своїм »я«¹⁾ і віддає в нових субективно-забарвлених формах. Тут маємо діло з незвичайною появою. Культурно мистецький вплив українсько-візантійський сполучується з західно-європейськими впливами в одно гармонійне мистецьке життя і творення.

¹⁾ Один із найвизначніших імпресіоністів північної Італії ХІХ стол.

О. В.

Нафта, Царгород і Україна.

Генуезька нарада не скінчилася ні для нас, ні для справи відбудови Європи ніякими корисними наслідками. Але її закулісова сторона відкриває перед нами дуже цікаві перспективи, на які хочу тут звернути увагу.

Головна майже причина невдачі конференції була незгода що до російської політики, Франції і Бельгії — з одної, Англії — з другої сторони. Офіційно ходило їм про зворот чужинецької власности, сконфіскованої Совітами, в дійсности ж річ була в тім, кому належатиме право експлоатації кавказької нафти: чи англійсько-голяндській групі „Royal-Dutch-Shell“, що зашкодило б бельгійським інтересам; чи американській „Standard Oil“, під доглядом якої стоять франко-американські нафтові товариства, де Французи мають більшість в адміністраційних рядах. На разі ся конкурентійна боротьба не вирішена, але вона показує нам ті шляхи, якими йтиме західний капітал, коли він практично візьметься до відбудови земель бувшої царської імперії. Ся відбудова зачнеється отже — чи Совіти впадуть так скоро, чи ні — від »окраїн« сеї імперії, найбільше богатих у матеріяльні ресурси. Чи при тім побідить англійський капітал, чи американсько-французько-бельгійський — не знати. Але знаючи залізну впертість британської політики, особливо в здобуванні для себе впливу на країни з нафтовими джерелами, дуже правдоподібно, що їй удасться й тут віднести перемогу над своїми конкурентами, ба, може навіть запрягти до свого воза Францію, так як колись вдалося Shell Co цілковито абсорбувати ротшільдівську »Société de Naphta Caspienne et de la Mer-Noire«. Політично — ся перемога (або змагання до неї) виявилось б у змаганнях закріпити за собою вплив на Чорнім морі і в Царгороді. Що Англія думає тут не лише про економічні, а й про політичні впливи, видно хоча б із того, що Росія й Туреччина воліли б віддати експлоатацію Кавказу скорше далекій Америці, якої політичного впливу вони не бояться. Бувший турецький морський міністр Кемаль-Баша отверто заявив в »Newyork Herald«, що пляни Англії на Дарданелі диктуються власне її замірами що до бакинської нафти. Се й було м. и. причиною, що Англія спротивилася запрошенню Туреччини до Генуї.

З сеї точки погляду набирає для України, краю положеного над Чорним морем, величезного значіння

доля Царгорода. Подібно багатьом побережним країнам, як Португалія, Каталонія, Голандія, Данія, Норвегія, — намагалася Україна віддавна відгородитися політично від решти східно-європейської рівнини. Сю тенденцію можна простежити аж до початків історії нашої країни; до часів, коли вона була заселена зовсім іншими племенами, як Скитами або Готами. Паралельно з сею тенденцією побережа (Strandland) до незалежності йшла друга. До сеї прямували два наші сусіди, що хотіли втягнути Україну в свою політичну систему і таким способом заснувати велику «наоколоморську державу», в котрій Чорне море було б її внутрішнім озером. Змагали до сього Туреччина і Росія, роблячи при тім те саме, що Швеція і Московщина в Балтику, Італія і Австро-Угорщина в Адрію, Греція й Туреччина в егейським морі, Америка в Мексику, Англія в Ляманшу, а старинні Рим і Картагена в Середземнім морі. Нашим сусідам ходило головно про неперервану лучність цілого чорноморського побережа. В тій цілі намагалася Росія знищити незалежність Криму і Грузії та інших кавказьких племен, а в останній війні завоювати Вірменію. Те саме робила Росія й на західних берегах Чорного моря, кладучи свою руку (за Миколи I-го) на Молдавію і Волощину, анектуючи Бесарабію і бажаючи в 1878 р. зробити з Болгарії свого васала. Жертвою сеї політики впала й Україна, без якої неможливо було встановити неперервної лучности побережа, ані думати навіть про заняття Царгорода, сеї корони «наоколоморської» політики Росії... Турецький протинаступ (при одних і тих самих цілях!) йшов тудож, кудож йшов російський, тільки в протилежнім напрямку — з півдня на північ. Туреччина змагала до узалежнення від себе: Криму, Кавказу, Молдавії з Волощиною та України, що була кільцем, яке замикало турецький ланцюх навколо Чорного моря. Останньою ремінісценцією сеї політики Порти було визнання України Туреччиною в Берестю. Правда замість Туреччини ділала тут властиво Німеччина, але не як Прусія зі своїм головним містом Берліном, тільки як держава, що мала вже свою другу столицю над Дарданелями. Мусіла отже робити стару політику султанів: Росіян відкинуто з Ерзеруму, Карса й Батума, з Галичини й Румунії, їх похід по обох боках моря на полудне стримано, Крим став вільним, а в Києві з'явився знов український гетьман, у 117 років по смерті останнього; бо як довго Царгород знаходився в чийсь сильній руці, сиділи на Україні гетьмани, а не російські генерал-губернатори...

Зміна, що зайшла в осени 1918 р., не мала найменшого впливу на взаємні відносини сил між Царгородом і Москвою. Лише що місце Німеччини над Босфором заняла Англія, яка спираючись на свою

флоту й численні морські стації в Середземнім Морі, ледви чи дасть собі видерти свою цінну здобич. Таким способом у Царгороді повстає на ново міцний політичний центр. Заходить питання, чи новий пан Золотого Рогу продовжуватиме російську і українську політику своїх попередників? В минулім робив він се, але дуже обережно, бо тоді була Англія не переможцем Порти, а союзником навіть *de facto* суверенної Туреччини. Се було в 1853 р., коли Англія разом з Францією поспішила на ратунок Порті, щоби не дати витягнутим по оба боки Чорного Моря рукам Росії злучитися в Царгороді. Союзники підтримували тоді сепаратистичні рухи на Кавказі (Шаміль), боронили від російського впливу Молдавію і Волощину й старалися »відросійшити« Чорне Море, забороняючи Росії паризьким миром 1856 р. мати на нім военну флоту. Може відносини не були тоді дозрілі, щоби змусити союзників розширити свої пляни, щоби додати до того ланцюга земель (Румунія і Кавказ), що ділили б Росію від Чорного Моря, нове кільце, Україну. А може причиною того була нагла смерть царя Миколи й припинення війни... Сю свою політику продовжувала Англія в 1878, не даючи російським військам зайняти Царгород. Цікаво, що й тепер — по новім страшнім, упадку Росії — зачинає Англія свою східну політику (чи не »наоколоморську?«) так само як в 1855 р. від Румунії і Кавказу, від визнання незалежності Грузії і від гарантій новонабутих бесарабських земель Румунії. Коли б се дійсно були перші кроки в реалізації далекосяглих плянів що до створення великої надморської федерації вкруг Чорного Моря, то тоді можна вияснити і уперту опозицію Англії в справі визнання східних границь Польщі. Сю опозицію і рівночасне визнання східних границь Румунії можна б вияснити тоді тим фактом, що поширення Румунії (чорноморської держави!) на схід ні скільки не перешкоджувало би повстанню приємної Англії наоколоморської федерації (або *Interessengemeinschaft*). Навпаки, лінії польської і російської експанзії на полудневий схід (зглядно полудневий захід) розривали би той ланцюг, що його колись Туреччина, Росія і Німеччина (а тепер може Англія?) хотіли зтягнути коло Чорного Моря.

Правда, щойно наведені факти, се лише позначки, з яких не дадуться вивести певні висновки що до української політики Англії, але за те — дуже правдоподібні. Бо стараючися забезпечити свої новонабуті нафтові поля в Мезопотамії, Англія всіми силами поборює ангорське правительство і — мобілізує проти його Грецію. Чи її кавказькі пляни не змусять її до тої самої політики на північних берегах Чорного моря?

Кого висуне Англія проти московських союзників Анґори, що так само викидали її з багатого нафтою Кавказу, як Кемаль — із багаті нафтою Мезопотамії, — не знати, але мимо волі встає можлива аналогія між британською політикою на полудневих і північних берегах Чорного моря. На полудні, в азійській Туреччині створила Англія ряд самостійних держав, що ділять Мезопотамію від Анґори. Чи при відповідній силі українського національного руху й слабості Росії (а такою ослабленою вона вже давно не була!) не прийшло б до голови Сент-Джемському кабінетови заініціювати політику «держав-буферів» також і на півночі чорноморського побережжя? Політику, що старалася б так само відділити Кавказ від Москви, як Мезопотамію від Анґори, або взагалі Росію від Чорного моря, особливо коли б Англія зацікавилася відбудовою України так само, як відбудовою Кавказу?

Все се питання, на які не можна ще дати відповіді, але які треба вже тепер собі поставити. Тим більше, що се могло б обєднати, як я натякнув у горі, всіх Українців, в кім би вони не бачили своєю головною небезпекою. Бо ідея нової чорноморської спільноти звертається своїм вістрем проти всіх держав, що, розширюючись до Чорного моря з півночі до полудня, відбирають сій ідею всяку змогу здійснення...

В кождім разі одно певне; до сеї політики була б Англія змушена ще з інших дуже важних причин. Бо в Царгороді дістане Англія не тільки новий і важний пункт опертя, але й пункт стало наражений на напад — зі сходу і з півночі. Буде отже приневолена якимсь способом забезпечити себе проти сих нападів (з сього погляду цікаво, що Англія зажадала від Росії в Генуї неутральности в Греко-, себто англо-турецькій війні). Для спокійного посідання Царгорода так само треба було б Англії «відросийщення» північних берегів Чорного моря, як й «відтурчення» східних. І се тим більше, що в разі щасливого російського нападу на малу Азію, Англії довелося б віджалувувати не лише, як перед 1914 р. незреалізовані зиски, але й виряджену шкоду. Чи Англія з сих причин уже тепер заінтересується українською справою і чи в найближшій будуччині прийде до конфлікту між Лондоном і Москвою, трудно сказати. Проте дві річі є певні: перша, що заміри державних мужів гратимуть тут підрядну роль, бо Німеччина також не хотіла сваритися з Росією, але її добра воля не помогла тут нічого, відколи вона розширила свої впливи на Царгород і Малу Азію; друга — що найбільші несподіванки, аж до горожанської війни, не виключені в країнах, де стираються між собою могутні інтереси нафтових компаній чи інших трестів або дотячних урядів. Так є в Туреччині, як я вже показав. Так є в Мексику, що по довгих роках спокійного поступу за президентури Порфіра Діаца, став

здобичею горожанської війни, яку там властиво ведуть американська Standard Oil з англійською Mexican Eagle.

Що ся конкуренція часом може вийти поза рами цивільної війни, свідчить уже згаданий приклад Греції, на яку сперлася Англія, боронячи своїх економічних інтересів... — Англія потребує Царгорода для забезпечення своїх господарських впливів на Чорнім Морі. Забезпечення ж Царгорода вимагає поширення не тільки її економічних, але й політичних впливів на берегах сього моря, згл. ослаблення Росії і всіх інших держав, що мають лінію посування звернену на полудне: ось перша думка сеї статті. Друга є та, що відносини, які уложилися в наслідок Версальського миру на Близькім Сході між В. Британією і Росією дуже нагадують ті, які там існували перед кримською війною 1853—5 років. Висновки з них хай зробить сам читач. Які б ці висновки не були (не треба ніколи бути за великим оптимістом), але всеж одно можна з певністю передбачити, що від Царгорода промікуватиме на цілу Україну від тепер велика атракційна сила, подібна до тої, яку мала колись могутня шведська імперія на свої заморські землі, Фінляндію і Балтик. Коли візьмемо на увагу зміцнення значіння Царгорода, ослаблення позиції Москви, далі збільшення англійських впливів в азійській Туреччині і на Балкані, як і факт, що Україна економічно-торговельно все тяжіла до Заходу — то виробимо собі ясне поняття про той вплив, який робитиме тепер Царгород як центр нової наоколоморської спільноти інтересів на ріжні побережні держави, а спеціально на Україну і на зміцнення її сепаратистичного руху.

Коли візьмемо на увагу те, що Росія своїми традиціями, повстанням (із татарської держави), властиво як і Туреччина — неєвропейська держава, тоді можемо пояснити собі і визвольний рух Українців, і німецький, і англійський похід на Царгород — як етапи одного й того самого великого руху Європи проти Азії. Розглядані з сеї точки погляду всі ці факти являться нам тоді як події одного й того самого порядку, що й емансипація Іспанії і викинення Маврів до Африки: як визволення балканських Славян від турецького, — балтійських народів з під російського панування; нарешті як експанзія Європейців до Африки і Греків до Азії. Коли трактувати Егейське Адріатицьке і Чорне море як залив Середземного (а так воно і є) то покажется, що відібрання Царгорода, Катара, Каїра і Смирни Туркам, а Київа Росіянам — се лише останні кроки того великого європейського *Drang nach Osten*, який викидає за море обидві пів-

азійські держави, що через забудьковатість історії лишилися ще на нашій континенті.

В сім великім руху Україна могла б відіграти свою ролю. Згадана висше ріжниця в становищі Англії до Румунії та інших східних держав відкриває перед нами можливість, що сю ролю могла б відіграти не та, чи инша частина України, лише вона ціла. Зворіт, який приберуть справи європейської політики по Генуї, вартий для нас найпильнішої уваги.

Михайло Обідний.

Не змита кров.

Рожевий день. Забуті дні похмурі,
 Дарує край життя, пісні, любов!
 Я йду до любої. Мій Боже, ось на мурі
 Горить чиясь не змита й досі кров.
 Хто будеш ти, скажи, забитий брате,
 За що тебе і хто забив?
 Хто ти, чи муж у битвах посивілий,
 Чи мрійливий юнак, що ще так мало жив?...
 Мовчазна кров, ти змивешся дощами,
 Ген понесуть тебе з піском вітри;
 Огнем серця безжурнії розпалиш,
 Розкажеш, хто і ким забитий ти...
 Я не прийду до тебе, моя люба, —
 В мені горить другая ще любов.
 Любов свята, святе палке завзяття
 За братню кров, не змиту й досі кров.

Волод. Гнатюк.

В справі української правописи.

Справа правописи й літературної мови має у кожного народа важне значіння, тому присвячується їм багато уваги. І в нас вони мають уже свою історію та переходили ріжні зміни. Через те одначе, що до недавна на великих просторах української землі не було ні наукових інституцій, ні шкіл, в яких опрацьовуються і виясняються такі питання, не можна було дійти до одностайности на всім етнографічним просторі в обидвох справах, хоч як вона бажана. Та її й не можна осягнути ні указом із гори, ні одностороннім порішенням якогось гуртка, тільки обективним розслідом, публичною дискусією і переконуванням та вияснюванням, що завершилибся ухвалою компетентного збору, зложеного з представників наукових інституцій, школи й письменства. Се буде можливе одначе аж тоді, коли настануть нормальні зносини Київа зі Львовом та иншими культурними центрами українського життя. До того часу можна тільки підготовляти ґрунт. Кермуючись сим мотивом, бажаво подати осьтут ряд статейок перше на ріжні правописні, а опісля язикові теми, при чім головну увагу звернемо на чужі впливи, яких треба нам позбутися.

1. Вкраїна, чи Україна?

В нашій правописи прийнято здавна, що всі імена власні, до яких належать назви частий світа, країв, островів, гір, морей, рік, озер, міст, сіл, народів і осіб, пишуться великими початковими буквами, щоби відріжнити їх від инших імеників. Москалі, в яких правописи є багато неконсеквенцій, пишуть імена власні також великими буквами, з виїмкою імен народів, як: турки, поляки, русские... За ними йдуть деякі придніпрянські письменники. Та ми не маємо причини наслідувати Москалів і повинні писати: Німець, Мадяр, Швед, Москаль, Українець і т. д.

Між іменами власними є багато таких, що зачинаються від самозвука: Африка, Австралія, Атлантик, Альпи, Аргентина, Андалюзія, Амазонка, Анкона, Атени. Японія, Ямайка, Яйла, Ярослав.

Європа, Еспанія, Ельба, Ебро, Ерїтрея. Єгипет, Єльостон (озеро), Єрусалим, Єнкі.

Індія, Іматра, Інка, Іква, Ірі (озеро). Йордан, Йорк.
Ондурас, Огейо, Олімп, Ока, Одеса.

Угорщина, Урагвай, Ураль, Умань. Юки (ріка), Юкатан (півостров).

Пишучи всі отсі й інші ще назви, нікому не приходить на думку скорочувати їх, або передавати в іншій вигляді. Виїмок робиться тільки для своєї власної назви і пишеться раз: Україна, Українець, український, — другий раз: Вкраїна, Вкраїнець, вкраїнський. Раз роблять се деякі поети для задержання розміру вірша, до якого часто не підходить чотироскладове слово, другий раз ті письменники, що фальшиво розуміють закон евфонії (про неї буде пізніше), а за ними тупцюють інші вже несвідомо.

Поминаючи, що такою зміною назви баламутимо чужинців, які не знають, як властиво нас звати, до якого абсурду дійшли б ми, коли б почали скорочувати так інші назви й писати: Вгорщина, Врагвай, Враль, Вмань, Впсаля... Пишім отже тільки: Україна, Українець, український і не змінймо в сих словах ніколи початкову букву *у* на *в*.

2. Змішування самозвука *о* з *а*.

В українській мові є кілька слів, в яких під впливом аналогії асимілюється самозвук *о* до самозвука *а* в сусіднім складі і пишеться: багато (але й: богато), гаразд (зам. горазд), калатати (зам. колатати), качан (зам. кочан), чабан (зам. чобан). Такий спосіб писання прийнятий уже здавна в літературній мові. В деяких околицях Великої України розтягають сю асиміляцію на цілий ряд інших слів, а придніпрянські фільольоги втягають їх у підручники і поручають уживати загально в літературній мові, вважаючи, що такі фонемі причиняються до демократизації мови! Що се фальшивий погляд і не має нічого спільного з демократизмом, не треба аж доказувати.

Ось які слова найчастіше «демократизують» деякі Придніпрянці: Багадільня, багаслов, багатий, багацтво, багатир, бамага (папір), вакзаль (дворець), варган (орган), галанці, галанський (голяндський), ганчар, гарячий, гарячка, кажан, каляска, калач, команда, канастас (іконостає), канати (конати), каравай, катаржний, монастир, манах, нагавиці, паганець, паганій, паракон, патрет (портрет), пахва (похва), Саламон, салдат, салдацький, салтан, сапаги, хазяїн, хазяйка, хазяйство, халява. Підчеркнені слова пробує уживати вже дехто так само і в Галичині, хоч на те нема ніякої потреби.

Належить зазначити, що всі ті фонемі з самозвуком *а* замість *о* звучать дуже вульгарно, тому трудно зрозуміти, як вони можуть комусь подобатися.

3. Змішування самозвука *и* з *і*.

В московській мові самозвук *и* читається як українське *і*, причім ті попередні співзвучки, що можуть мягчитися, змягчуються (зазначаємо мягчення уживаним від давна знаком *ї*), наприклад: люди (люді), одинокій (адінокий), липа (ліпа), ієрогліфъ (ієрогліф), сила (сіла), синій (сіній), христіанинъ (христіянін), миръ (мір), милость (мілость) і т. д. Під впливом отееї московської вимови пишуть дуже часто придніпрянські письменники *і* в таких українських словах, де повинно стояти *и*, як ось: вибірати, добірати, збірати,¹⁾ пробірати; вітати,²⁾ привітати; вмірати,³⁾ вмірання; горіще, грімати; запірати, опіратися, спіратися; зацвісти, розцвіло; захищати; зима, зимний⁴⁾ (але побіч того: озимина, назимок); історичний, міжі, містецьки, ненавісти, обіжати,⁵⁾ на облічю, опочівальня, піднімати,⁶⁾ підтримати, пільніще; пісьмо,⁷⁾ пісьменник, пісьменство; піха, проклінати, розбішаки, розбішацтво, світати, сновігати, тім, тїп, трівати, трівожити, убівцем, цвісти, чи, чістий, щіро. Підчеркнені слова пишуть так само вже й ті Галичани, що йдуть за модою, не знаючи московської мови і московських впливів. Та як не пишемо *і* в префіксі *ви-* при дієсловах, хоч такий виговір чуємо в деяких околицях, прим. вібрати, вїйти, випустити, вірвати й інші і хоч сей виговір є наш питомий, так само не можемо писати *і* в наведених словах і в подібних, де воно зовсім неоправдане і являється тільки чужим впливом.

Московському впливови належить приписати також спосіб писання імен двох визначних українських міст: Чернігов і Вінниця, замість Чернигів (пор. село в Галичині: Чернихів) і Винниця. Дехто виводить навіть назву Винниці від віна, а не від вина, щоби тільки держатися московської вимови, забуваючи, що назва міста від віна мусіла б інакше звучати, прим. Вінівка, та що в нас є ще містечко Винники, село Виноград і родини Винницьких, що безперечно стоять у звязи зі словом вино, а не віно. Се й не диво. Адже в давних часах, коли в нас підсонне було лагідніше, лінія управи винограду сягала багато дальше на схід і північ, як нині, і загортала нинішню Винницю. Сліди сеї епохи переховалися в колядках, що належать до найстарших українських народніх пісень. В одній колядці дівчина:

Раненько встала, сад підмітала,
Сад підмітала, грядки копала.

1) Моск. собирать; 2) моск. витать; 3) моск. умирать; 4) моск. зима, зимний; 5) моск. обижать; 6) моск. поднимать; 7) моск. писать.

Грядки копала, вино садила,
 Вино садила, слово мовила:
 Ой рости, вино, тонко, високо.
 Тонко, високо, корня глибоко.
 А тоє вино сино зацвило...

У другій колядці дівчина вже стереже винограду:

Зажурилися гори, долини,
 Гори, долини, всі полонини,
 Що не зродили жито, пшеницю,
 Але зродили зелене вино.
 Зелене вино д горі ся вило,
 Д горі ся вило, сино зацвило,
 Сино зацвило, сильно зродило.
 Стерегла ж єго гречная панна...

Між напитками, які вчисляються в колядках, подибуємо мід,
 пиво й вино. Всі вони стоять на рівні, значить, усі були однаково
 знані й однаково популярні. Нема отже нічого дивного, що від вина
 пішла назва місцевостей і роду.

Михайло Курах.

Хитаннє.

Я Таємниця. Я — не я.
 Вселилось в мене дві Душі —
 І перша з них молиться Богу.
 А друга — Сатані.

Впились вони зміями в серце,
 Завзятий бій між ними йде.
 І як мені єднати їх?
 І як мені знайти себе?...

Юрко Отмарштайн

Полковник Генерального Штабу Армії У. Н. Р.
(1890—1922).

Коли Редакція складала до 1-го числа помяник своїх померлих співробітників, вона не думала, що сей помяник так скоро доведеться доповнювати ще одним іменем — Ю. Отмарштайна...

Полковник Юрко Отмарштайн народився 10-го цвітня 1890 року на Херсонщині в м. Тірашполі. Середню освіту отримав у Кишинівській реальній школі. Військову — в Пажеськім корпусі, який скінчив в 1908 році.

В 1913 р. поступає в Миколаївську Військову Академію Генерального Штабу, яку закінчує в 1916 році.

До Української армії Отмарштайн вступив в часи Гетьманщини в 1918 р. в Кінний Лубенський полк, де скоро став командантом полку.

Приймав участь у підготовленню повстання проти Гетьмана. Під Червоним Трактиром з двома ескадронами козаків і старшинами Українцями перейшов без бою на сторону військ Директорії і був одразу призначений на Помічника Начальника Штабу Осадного Корпусу Січових Стрільців, що обложив Київ (1918 р.).

На посаді з початку Пом. Нач. Штабу, а потім і Нач. Штабу Осадного Корпусу, Отмарштайн перебуває до березня м. 1919 року. В липні займає посаду Н-ка Штабу 2 див. Січових Стрільців. Разом із Корпусом С. С. 6-го грудня 1919 р. Отмарштайн переходить на терен Польщі.

Скоро однак повертається до Генерального Штабу, де займає посаду Начальника Оперативного відділу. З Генеральним же Штабом після останньої катастрофи нашої армії приїздить до Ченстохови.

В 1921 р. бачимо полковника Отмарштайна активним учасником Листопадового Повстання: він пережив і переміг всі ті труднощі і весь той жах, якими так богате було се трагічне поривання українського війська і народу до визволення своєї Батьківщини.

Повернувши живим з останньої виправи, він згинув в ніч з 2-го на 3-го мая від чужої підлої і трусливої руки. Справців огидного вчинку ще не вкрито. Але ми певні, що скорше, чи пізніше містерія сеї загадкової смерти перестане бути містерією, а доконане злочинство — безкарним...

Нехай його смерть, як і смерть 359-ти недавно розстріляних Москалями в Базарі, як і смерть тисячок інших — стане вічною пригадкою тим, що спішуться засипати лагідними словами наповнений слізмами і кровю рів між ними і нами...

БІБЛІОГРАФІЯ.

Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук. Кн. 1. Під редакцією *Павла Зайцева*. За головним редагуванням Голови Відділу акад. *Д. І. Багалія*. Київ, 1919. Ст. 144 + 95, 8°.

Сей перший том Записок ділиться на дві частини: наукову і офіційну. В науковій частині маємо ряд розвідок, відділ заміток і матеріалів, критики й рецензії та відділ бібліографії. Розвідки такі: академіка *М. Петрова* »Київська Академія« — короткий огляд історії Київської Могиллянської Академії з показчиком важнішої літератури про неї. *В. Модзалевського* »Перший військовий підскарбій Роман Ракушка«; ця розвідка покійного історика являється розширеною переріркою його статі, друкованої в 1913 р. на сторінках »Трудовъ« Чернігівської Архівної Комісії. Вона представляє значний науковий інтерес, як спроба нарису організації фінансового устрою старої Гетьманщини часів Бруховецького і як характеристика такої типової фігури, як сам Роман Ракушка, один із героїв цієї темної доби. Історичний нарис *І. І. Соколова* »Про відносини Української церкви до грецького Сходу наприкінці XVI та на початку XVII ст. за нововіданими матеріалами« виявляє значний інтерес тим, що зложено її головним робом на підставі мало відомих у нас, недавно оголошених грецьких матеріалів, надрукованих по різних наукових грецьких виданнях. Особливо докладно освітлюється в праці проф. Соколова участь патріярха Кирила Лукарса в справах Української церкви і взаємини між Україною та Царгородом і Александрією взагалі. Розвідка покійного проф. *Т. Суницького* »До історії поетичних оповідань про Михайлика й Золоті ворота та про Батія« являється лиш частиною більшої праці, яка мала завдання простежити еволюцію народної творчости та своєрідної уяви народу про Київ та його минуле, його святині й оселі. В цьому розділі автор досліджує невідому до цього часу легенду про »Батія-багатиря«, звязану з відомою вже легендою про Михайлика й Золоті ворота. В своїй статі про Олександру Єфименкову акад. *Д. Багалій* дає майстерну характеристику й оцінку наукової діяльності покійної, високо ставлячи її як

історичку й популяризаторку історичних відомостей про Україну.

У відділі »Заміток і матеріалів« уміщено дві дуже цікаві з наукового погляду замітки: акад. М. Петрова »Про панагію, що ніби то належала мітр. Михаїлу Сирину« (з приводу знахідок у Звіринських печерах у Києві) і М. Стороженка »Осадження м. Крилова«.

У відділі рецензій подано ряд дуже солідних і ґрунтовних оцінок різних видань з поля українознавства; автори рецензій: акад. М. Петров, проф. В. Данилевич, проф. А. Лобода, проф. Т. Сушицький і Павло Зайцев. В розділі бібліографії уміщено »Доповнення до покажчика літератури про Гр. Квітку та його твори« І. Айзенштока. Автор цього доповнення подає ряд дуже цікавих вказівок, що значно збільшують і доповнюють відомий покажчик Квітчиної літератури Н. Баженова 1910 року.

В офіційній частині загальний інтерес мають життєписи перших чотирьох академіків, призначених іще гетьманом Скоропадським при заснуванні Академії: Д. Багалія, А. Кримського, М. Петрова і С. Смаль-Стоцького, і бібліографія їхніх праць. Особливо докладна і детальна бібліографія Кримського, яка займає 36 сторінок дрібного друку. В додатку надруковано життєписи і бібліографію проф. В. Данилевича і проф. Е. Тимченка, призначених свого часу на посади директорів наукових комісій при Академії.

Зверхній вигляд 1-го тому »Записок« дуже чепурний: елегантський друк (печатні »Друкаря«), добрий папір, все се презентує перший том головного органу нашої Академії дуже гарно. Але той факт, що від самого 1919 р. і досі не може з'явитися з друку давно готовий 2-ий том (і 3-ій також), показують, серед яких обставин доводиться працювати діячам нашої найвисшої наукової інституції в головному осередку української землі...

Д. Дорошенко.

Збірник Секції Мистецтв. 1. (*Українське Наукове Товариство*). Державне Видавництво. Київ, 1921. Велика 8°. Ст. 168 + табл. XII.

З Великої України, що от уже четвертий рік переживає біду чужою окупацією і подає про себе вісти жахливими новелями про страшну руїну, дуже рідко, але всеж приходять відрадні документи живого духа української праці. Особливо світле вражіння справляють шляхетні прояви незломної енергії людей науки і культури, що серед голоду й холоду остаються на своєму посту.

До таких явищ мусимо зачислити видання в минулому році у Києві першого великого тому записок секції історії мистецтва при Українському Науковому Товаристві у Києві. Без паперу, без друкарень, без приладу, навіть чорнила і пера до писання, гурток київських істориків

мистецтва спромігся випустити великий том своїх праць, поважний, що до розміру, а ще більше що до змісту. Хоч друк сеї книги тягся мало не три роки, але всеж справу доведено до кінця і ми маємо прекрасний том поважних праць з обсягу історії українського мистецтва.

Між працями збірника на першій місці по праву стоять дві праці В. Модзалевського (друковані вже як посмертні праці). Розвідки Модзалевського завжди строго документальні, що надає їм особливої науковості. Такими працями являються й обидві його праці уміщені в збірнику.

Перша про українське ліярництво, для якої автор зібрав і використав великий архівний матеріал, а також додав опис цілого ряду артистично виконаних дзвонів і гармат, розкриває перед нами картину мистецтва людвисарського і конвисарського в XVII—XVIII вв. у Києві і на Лівобережній Україні. Тут знову вирісовується ще раз величава постать гетьмана Мазепи, як щедрого мецената з високорозвиненим артистичним смаком, щедроти якого, як фундатора дзвонів, обдарювали церкви цілої Гетьманщини від Новгородка Сіверського аж до Запорожя. Добою найбільшого розцвіту людвисарства та конвисарства на Україні Модзалевський вважає час від половини XVII до кінця першої чверти XVIII віку. За сей час автор подає багато цікавих подробиць про людвисарські та котлярські цехи або про окремих майстрів у Києві, Глухові, Стародубі, Кролевіці, Ніжині і т. д. Відомости про конвисарські майстерні, чи як вони називалися на Правобережжю — гамарні Модзалевський подає з Богуслава, Таганчи і про окремих конвисарів із Чернигова, Полтави, Стародуба і т. д. Богацтвом матеріялу, яким орудує автор, найкрасше доводиться його теза про необхідність спінити історикам українського мистецтва використовувати архівні матеріяли, які що дня гинуть, але праця в яких одинока покладе основу до документальної історії нашого мистецтва. Одно тільки твердження у Модзалевського не аргументоване, але являється повторенням, на жаль традиційного вже твердження, що ліярне мистецтво прийшло на Україну через Польщу. Модзалевський був відтятий і не міг використати матеріялів про людвисарство, опублікованих у галицьких польських виданнях, особливо в справозданнях краківської комісії до студій штук красних у Польщі, а також публікацій українських львівських істориків В. Щурата і М. Голубця, із яких, іноді може проти волі авторів, але виникає, що се мистецтво йшло на Україну значно раніше ніж у XVII віці, і прийшло безпосередно з Німеччини, як також до речі і готицьке будівання, а не через Польщу. Думку про те, що Польща була мостом між Україною і Західною Європою час уже залишити, а просто трактувати український народ, як народ європейський, який переходив усі фази розвою мистецтва, як і інші європейські народи. Традицію про

перехід західно європейського мистецтва на Україну через Польщу вже хочби через те час залишити, що Польща приєдналась до мистецького європейського руху пізніше, ніж Україна і навіть малярство п'ятнадцятого віку в Польщу йшло через Україну, а не навпаки. Крім того живі мистецькі рухи в Європі приймалися на Україні як одна із основ мистецької творчості, і загально європейські форми світових стилів перетворювалися генієм українського народу, в той час як Польща ще тільки рабськи наслідувала, і без творчої праці просто механічно переймала форми західного мистецтва.

Тим часом Модзалевський дуже влучно підкреслює глибоке провалля, яке полягає між творами ліярного мистецтва українськими і московськими, констатує, що »повна паралель, що до характеру оздоблення дзвонів та гармат існувала між українськими та західними виробами, а не між українськими та московськими«.

Друга праця Модзалевського »до біографії українського штихаря Григорія Левицького« так само оперта на нових архівних матеріалах, що відносяться до роду Носів, з яких походив наш знаменитий майстер і батько славного маляра Дмитра Левицького: Григорій Ніс прийняв прізвище Левицького, як, здається слушно, гадає Модзалевський в Київській Академії. Модзалевський установляє на точних відомостях, що Григорій Ніс, пізніше Левицький, мусів тікати молодим хлопцем із рідної Маячки з політичних причин, а то від царського терору, який упав і на мешканців Маячки за прихильність до Мазепи і Шведів. Може через те, спитаємося, Григорій Ніс мусів і своє прізвище змінити? Далі документально Модзалевський доводить, що Григорій Левицький після Академії вчився свого мистецтва у Німеччині. Модзалевському очевидно, так само через відрізаність від західної літератури, осталося невідомим, що німецькі Künstlerlexikon'i зазначають, що се майстер, який учився і працював у Данцігу. Очевидно Німці брали ці відомости із місцевих данцігських джерел; тепер незалежно новонайдені матеріали Модзалевського з иншого боку вповні потверджують сю відомість, цінну як для біографії одного з найкрасших наших штихарів XVIII в., так і взагалі для характеристики нашої мистецької освіти тих часів, коли очевидно було у звичаю після Київської Академії ще їздити удосконалюватися в науках і мистецтвах за кордоном.

Дуже симпатичні і багато обіцяючі праці в збірнику молодого, але як згадано, вже покійного автора О. Гуцала про надбанні хрести українських церков із великим числом прекрасно виконаних рисунків, і особливо його ж стаття про »Стародубське бароко«. Такі місцеві монографії мусять бути другою підставою для історії українського мистецтва, поруч із зазначеним у Модзалевського документальним матеріалом.

Як звичайно визначаються дуже старанно і совісно зібраним матеріалом цікаві статі молодого історика київського мистецтва Федора Ернста. Тематами його дослідів служать »Стара Бурса в Києві«, »Дерев'яна Злотоустівська Церква на Старому Києві« і »Надгробок Румянцева Задунайського в Київській Лаврі«. Ф. Ернст як майже завжди має свої теми в пам'ятниках київського мистецтва XVIII віку. В сій царині п. Ернст є дуже солідним спеціалістом і вже багато зробив для вивчення мистецького процесу в центрі України в добу останніх лицарів козацтва.

Розвідка Данила Щербаківського про виноградну лозу, як символ в українському мистецтві XVII—XVIII вв. дуже ґрунтовно трактує справу; автор розпоряджає вичерпуючо матеріалом опублікованим і в великій мірі даними, ще не відомими в спеціальній літературі. Символічні композиції з виноградною лозою автор ділить на шість ґруп і як історик старої школи, власне іконограф, спиняється головним чином над складом і змістом композиції, а не над стилістичними прикметами. Варто було би в працях над пам'ятниками українського малярства спинитися не стільки над еволюцією змістової композиції, скільки над процесом еволюції від декоративного принципу нашого церковного малярства до повної побіди принципів реалізму, який як раз завершився в українському малярстві в XVII—XVIII віках.

Слабшим місцем збірника являються праці професора академіка Ф. Шміта і ті, що стоять під його впливом, м. п. Д. Щербаківського. Щербаківський в своїм огляді питання про українські дерев'яні церкви, зібрав і розглянув досить вичерпуючо всю літературу. Але стремління трактувати процес розвитку українського мистецтва, як якогось народу некультурного, відрубно від загально європейського процесу розвитку мистецтва, забиває і Д. Щербаківського в глухий кут, а С. Таранушенка, що йде тим же шляхом, примушує безпомічно розвести руки, і на другім місці заявити, що історія українського мистецтва не є наукою. Розуміється, вона не буде наукою, коли студіювати історію українського мистецтва не на тих самих наукових засадах, як і історію всіх європейських народів, а вихоплювати окремі прояви української мистецької творчості, проголошувати їх творами самобутного українського стилю. Не треба забувати, що найбільше дикий і некультурний народ, оскільки здибається з іншими племенами, то остільки вже мистецтво його не самобутне, а тим обережнійше треба ставитися до питання про самобутність у культурного і наскрізь європейського в своїм культурнім розвитку народу, яким є народ український. А очевидно, коли всю європейську суть українського мистецтва проголосити польським впливом, а за самобутне українське мистецтво вважати тільки якісь

льокальні українські фрагменти, то і всеукраїнське мистецтво в такій уяві буде представлятись не як логічний історичний процес, але як незв'язані між собою відламки, і історія їх не буде наукою. Але академікови Ф. Шміту і його теоріям у збірнику уділено місця дуже не багато, і вони майже не порушують великої наукової вартості і незвичайної цікавості для всіх, кому не байдуже українське мистецтво.

Із протоколів засідань секції мистецтв надрукованих у кінці книги видно, які цінні і великі матеріали назбирано в портфелі редакції; між тими матеріалами єсть і розвідка покійного В. Модзалевського про гути на Чернигівщині, досліди проф. Г. Павлуцького про український народній орнамент і багато інших. Як що незломної енергії і героїської праці у співробітників вистане, щоб здійснити серед сучасних обставин видання і другого тому, то се буде справжнє свято для всіх, хто цікавиться українським мистецтвом і культурою.

Д. Антонович.

О. Яремченко. Біла Русь. Збірка поезій. Берлін, 1922. Ст. 40, 32^о.

Ся невеличка збірка, видана гектографічним способом, виглядає досить чепурненько і містить у собі ряд перекладів (27) із визначніших білоруських поетів: М. Богдановича, Я. Луцевича (Янка Купала), О. Прушинського (О. Гордуна), К. Міцкевича (Якуба Коласа), Г. Левковича (Г. Левчика) і С. Плавника (Ясакара). Більшина сих перекладів уже відома читачам віденської «Волі», де вони друкувалися протягом 1920—21 рр. Зібрані в одній книжці, вони можуть дати читачеві певне уявлення про сучасну поезію 12 мільйонного білоруського народу, що нині провадить тяжку боротьбу за національно-культурне і державне існування.

В своїм виборі автор дає кілька яскравих зразків сучасної білоруської лірики, що змістом своїм живо нагадують нам теми і мотиви нашої недавньої, але ще не вичерпаної національної лірики. Тому ми не будемо зупинятися на розгляді тих тем і мотивів, а зробимо лише кілька уваг що до художности самих перекладів.

Перекладчик безперечно досить глибоко відчуває білоруських авторів, що помічається майже у всіх його репродукціях, а в деяких із них уміє досягти і визначного музичного вражіння («В зачарованім царстві», «У степу», «Осінь» і особливо в майстернім перекладі вірша «Як я подем іду»), але його природному поетичному хистови чимало заважає брак досконалої версифікаційної техніки, що приходить звичайно шляхом витревалого досвіду, якого молодий автор іще не встиг набути. Подані в збірнику зразки суто-національних і західно-європейських форм творчости свідчать, що автори їх стоять на здоровому

реалістичному ґрунті, далекому від скрайних напрямків сучасного модернізму і придержуються строгих і закономірних форм клясицизму. В перекладах Яремченка ми раз-у-раз надібаємо нерівне число стіп у виразній метричній системі (трапляється мішанина 5, 6, 7 і навіть 8-ми стопових віршів) там, де їх здебільшого мусить бути рівне число. Прикладів сьому е багато, вкажемо лише на виразніші в поезіях: »Весною« (3, 4, 5 ст.), »В холодну ніч« (5, 6 і 7 ст.), »Книга« (6, 7 і 8 ст.) і т. п. Особливо се разить у перекладах таких традиційних, строго замкнених форм, як октава, де перекладчик, почавши з 5-ти стопового ямба, перемішує його з 6-ти і 7-ми стоповим та ще й з перебоєм у сьомому рядку; так само в терцинах у нього якось еднаються 4, 5, 6 і 7 стіп у сумежних рядках. В ронді автор уживає двох, замість трох рим і т. п. Ще сумнійше явище в поетичних перекладах — се дуже неглибоке знання української мови, що допроваджує автора до рясних москалізмів і граматичних помилок; москалізми: »вітерка« (зам. вітерця), »лозняка« (зам. верболозу), »зарниця« (зоряниця), »ложиться« (лягає), »строк« (рядків, стрічок); граматичні помилки; »жабів« (жаб), »ліса« (ліси), »напое« (напоїть), »кожа« (шкіра), »поміж берез, поміж пісків« (поміж березами, серед пісків, або просто — в пісках), »в смісі« (в сміху), »восьмом« (восьмім), »перлом« (перлою) і такі московські форми як: »синіючого«, »слабівші«, »дрімавши« (дієприкметники). Трапляються й непевні наголоси як: »василькї« (зам. васільки), »землі« (зам. зёмле« в зовнім одмінку), »вогніще« (вогнище) і т. п. Тяжко нерідко авторови і з римами (рідний — народний, бе — мене, або: хор — озер — простор — гір). Можнаб закинути авторови й не всюди добре відчутий ритм, поєднання однакових шелестівок у кінцівках слів (»ось символ«, »побачив він«).

Витаючи несміливий виступ молодого автора, бажаємо йому не кидати обраного шляху, і працювати над собою. Дуже бажано булоб, щоб автор, перепрацювавши і доповнивши свої переклади, видав їх вже не гектографічним, але звичайним друкарським способом.

Микола Вороний.

А. Марголінъ. Україна и политика Антанты (Записки еврея и гражданина). Ст. 398, 8°. Берлін, 1921.

Книжка А. Марголіна, дипломатичного представника У. Н. Р. за границею, обіцуює більше, ніж дає. Найбільше значіння мають шість останніх розділів, де авторови удалося зібрати багато цікавих документів що до жидівської політики уряду У. Н. Р. і Денікіна. Видко, що український уряд дійсно робив героїчні зусилля, щоби стримати погромний рух та що він мав у сім відношенню дійсно добру волю. На

жаль ся добра воля не все стрічалася з відповідним признанням у жидівській пресі (пор. нпр. численні атаки в паризькій «La Tribune juive»). Решта книги, її головна частина, присвячена акції автора, що він провадив перед жидівськими організаціями Парижа, Лондона, Букарешту і Берліна і, як представник УНР. перед французьким і англійським урядом. Ся остання, найцікавіша для нас частина книги, в якій м. й. оповідається і про діяльність автора на Україні в останні роки, має, на жаль, не повний, я сказав би навіть поверховий характер. Побіжні і принагідні характеристики діячів тої доби дають про їх політичне обличчя дуже невизначне поняття. Ще менше ясне представлення набере читач про цілий повстанчий рух, який автор обсервував з близька і який тисячу ниток сплввся з визвольним українським рухом взагалі: ні про цілі сього руху, ні його силу, ні про силу поодиноких груп, їх соціальну підставу, то що. Але в книзі є всеж один дуже цікавий момент: той, де автор, представник незалежної України, отверто признається, що він робив за границею — політику сполучення з Росією. Автор жалує, що йому не удалося переперти свого проєкту перенесення російських установчих зборів до Київа, бо тоді-б «Київ сразу могъ-бы стать центромъ устроения будущей федеративной Россіи, а не одной лишь Украйны» (ст. 48). По приході до Київа Німців, М. думає що: «через самостійность къ федераціи — такова была в то время... единственно возможная программа возсоздания бывшего російскаго государства... Такой путь и намѣчали наиболее зрѣлые и авторитетные представители украинскаго движенія, такая программа и была выдвинута большинствомъ украинскихъ политическихъ партій» (ст. 51). На чім основує автор се своє твердження, що цілковито розминається з правдою, не знати. В кождім разі повинен він був би знати, що власне в той час, Українці так були заняті справами своєї батьківщини, що абсолютно не мали часу журитися... «возсозданіємъ бывшего російскаго государства». Навпаки! Вони всіма силами боролися проти всяких проб зробити з України лише звичайну базу для відбудови Росії. Але автор мав очевидно підстави думати інакше, бо в меморіалі, поданім французькій Команді в Одесі (5 лютия 1919) від імени Дону, Кубані, Білоруси й України, при чім за сю останню підписалися О. Галіп і А. Марголін, читаємо знов, що державні новотвори лише «были вынуждены объявить себя суверенными» через розпад імперії та що «послѣ подавленія большевизма» прийде час «соглашенія» mezi всіма народами б. Росії «на началах свободы, равенства и братства» (ст. 116, 117). Не дивно, що при читанню таких документів за границею думали, що Україна бореться лише з большевиками і щиро дивувалися, що

вона не приймає ні кооперації з Денікіном, ні з Вранглем. Сей самий проєкт «соглашения» висуває М. в переговорах із Маклаковом (чи з доручення уряду?) в Парижі (ст. 140) і в записці, поданій в Лондоні п. Сельбі, голові російського відділу* в британським мін. закр. справ. На кінці сеї записки зазначає М., що хоч «развитіе большевизма... весьма усилило... стремление Украины къ полной независимости», але що «можно ожидать еще много измѣненій и еволюціи во взглядах на эти вопросы» (ст. 384).

Писати таке дата документу 9 мая 1919 р.), коли Денікін вступав уже на Україну, коли знеможена в боротьбі Україна апелювала до Європи і проти червоної, і проти білої Росії — значило дезавувати і українську революцію, і свій уряд...

По прочитанню книги М-а стає ясным, чому Заграниця так уперто не хотіла вірити в серйозність незалежницьких змагань на Україні, не хотіла числитися з нею, як із нацією, що хоче стати самостійним чинником в європейській політиці.

Книга М-а не зовсім вільна від деяких неточностей. Так, він називає Безпалка «известнымъ галиційскимъ дѣятелемъ», тоді як б. міністр У. Н. Р. О. Безпалко є знаним соціал-демократичним діячем Буковини.

Далі, в примітці на ст. 280 оповідає М. про команданта київської дивізії Максима Тютюника, що провадив енергійну боротьбу з погромниками, яких він розстрілював десятками, — і просить не плутати його з от. Юрком Тютюником, що „стяжалъ себѣ весьма печальную славу погромщика“. В дійсности ж, командантом київської дивізії був ніхто инший, як сей самий Юрко Тютюник...

В книзі багато місця присвячено подробицям чисто автобіографічного характеру, які можна було б поминути. О. В.

С. Черкасенко (П. Стах) «Твори» т. I—III, (ст. 204+198+238), Видавниче Т-во «Дзвін», Київ-Відень, 1920 р.

Кожду нову епоху в історії поезії творять поети одиниці великого таланту, але закріплюється вона, набирає сталих форм свого життя через поетів, що всю свою поетичну творчість культивують переважно на ґрунті минулого поезії, користуючись уже виробленими засобами, переспівуючи лише в нових комбінаціях стилю, символіки та поетичних образів. Навіть рефлексії поета, ідеї, що причиняються до його творчости, не виходять за рамки традиційности, зростають і виховуються в ній, як квітка або дерево в оранжерії. Отже традиція минулого в його ідеях, що викликають і аналогічні поетичні рефлексії, традиційна символіка, традиційні поетичні засоби стилю — се все так

домінує, що робить його не паном певної літературної епохи, а її покірним сином. Через те, коли читаєш поезії такого поета, здається все таким знайомим, все таким близьким, а разом і далеким, бо нагадує те, що було й минуло; якимсь анахронізмом милим... дорогим... повіяло від них — анахронізмом стилю і взагалі поетики.

Таким поетом, що доспіває свої давні і надзвичайно гарні пісні своєї молодости, є С. Черкасенко. Більш як п'ятнацять літ пройшло з часу його перших поезій (1905—1921 рр.), а різниця мала, не зважаючи на те, що на 1917—1921 рр. припадає коло двох третин усіх його поезій.

Коли ми возьмемо кожний цикл його творів, де є поезії перших часів його творчості і останніх, то великої різниці не побачимо; наче не змінилося нічого в історії розвитку сучасної поезії, не було нових творчих виявлень поетичного стилю, наче українська поезія не переживала великих ідеологічних потрясень, — динаміка страшного життя не відбилася на зовнішній структурі його творів. Як опинився утлий човен поета серед хвиль життя 1906 року (Човен, I), так «на роздоріжжі» стояв він і далі аж до 1920 року: «без вітрила, без стерна»:

Наш дужий дух як ураган,	Та не розвіяв чад п'ятьм
Розбив до щенту мур тюрми.	І не загоїв давніх ран...
	(На роздоріжжі, I).

Доспіває поет пісні і про кохання, розпочаті 1905 р.:

Твій сміх дзвінкий, і блиск очей звабливий,
Веселих слів кипучий водограй,
Чудовий вид — то нервово рухливий,
То повний дум і суму через край...

А ось вірш 1920 р. як би продовження вище наведеного:

(О. Ч-ській, II).
Твій погляд — то сонця рожевого блиск
У сивій млі ранку,
Що нагло розвіє сниця — привидів тиск,
Переве їх довгу нічну колісанку...
(Покора, II).

Хоч неоднакова метрика і ритміка обох віршів, за те один і той же стиль їх, з тою різницею, що в ранніх творах ми не зустрінемо таких виразів, як «сниця — привидів тиск», «І крити рух нескромний реготом лопат» і т. п. Сі вирази свідчать про те, що в творчості поета не відчувається поступ, що поет став менше дбати про поетичний стиль, а часом навіть і про метро-ритмічну структуру вірша («Егоїзм», II, сторона перша, рядок четвертий, якого поет не згармонізував із другим рядком тої самої строфи):

А в душі моїй сонце палає,
 . . . . .

Не дарма-ж і серце співає.

Не видко поступу і в циклі поезій »Осінь«. Коли вірш 1906 р. вражає нас приємно, то цього ми не відчуваємо в тих самих мотивах вірша 1919 р.:

Осінь ніч у вікна зазирає, І на шибках, неначе ті перлини. Блищать на світлові чийсь сльозини. — Невідомий хтось сумно там ридає...	І на душі та-ж осінь навісна, Гучать розпачливо її мотиви... Завмерло все... Де мрії ті зваблвні І гострих дум бадьора, жвава згряя?.. (т. II, 1906 р.).
--	--

Серце плаче, серце ние... За стіною під вікном Ніч в зануді вовком вие, Скиглись сум прибитим псом.	Увіч давлять сні урочі, — Хочу вирватись, гукнуть І в голодну темінь ночі Серце з думами жбурнуть! (т. II, 1919 р.)
--	---

Взагалі треба сказати, що з приємністю спочиваєш на творах поета найранішої доби рр. 1905—1907.

Наприклад вірш »Перед грозою« :

Хмари насунулись... Тихше!... Довкола
Тіні химерні лягли...

Хмари темнішають... Тихше!... Що буде?
Сльози? благання? жалі?

Все притаїлося... Тихше!... З грозою
Гучно гремітиме грім...
(т. II, 1907 р.).

є дуже гарний своєю інструментацією і архітектонікою.

Гарні ритмікою і інструментацією поезії цикліку »Тихої ночі« : але вірш »Безсоння«, початий дуже добре, в третій строфі прозаїчним рядком, »Смакує мух в кутку паук« порушує гармонію вірша в цілості.

За те дуже гарний вірш того-ж цикліку »Над морем« :

Зорі в морі у прозорій Хтось розсипав у воді, Стиха диха хвиля тиха, Колисає, заплітає Їх в мережки золоті.	Віє, мліє, снами мріє Легіт ніжний дальніх піль, Плине, рине, в скелях гине — У склепіннях, у каміннях Рокіт тихий сонних хвиль... (т. II, ст. 111).
---	---

Майже дві третини всіх поезій Черкасенка займають твори на патріотичні теми (т. I і III), і всі вони переважно витвори останніх революційних часів (рр. 1917—1921).

З них в I-му томі відзначається балада »Бранка« :

Над сонце, над квіти, над ранню росу
Кохаєм ми бранку, Дівчину-Красу,
Без тям кохаєм!...

А бранка Дівчина,
Що в замку, аж поки прийшли козаки,
Закута в кайдани, марніла віки, —
То — люба Україна.
Кохайте-ж до смерти ту бранку красу
Воздайте Україні хвалу і ясу
За тяжкі муки!

В сих поезіях перед нами повстає постать поета з безмірною любов'ю до рідного краю. На чужині його любов переходить у глибоку тугу за рідною землею, в тугу, що »в часи зневірря« розсипається перлами-слізми :

Квіти потоптано, квіти розвіяно	Хмари понурії, мряки осінії
Подуvom вражих вітрів,	Кроплять нещадно квітки,
Серце спустошено, душу розміряно	Сльози заховані, думи невпинні
Нудом безрадісних днів.	Щастя розбили в скалки...
	(т. I, 1919 р.).

І Україна знов перед Пилатом,	оганьблена, ні мертва, ні жива...
Ох, знов тебе, о наша мріє,	Не смерть, не муки, не терни, —
Розпнуть північні раби!...	А те, що в реві сім лунає
	Також і ріднеє — розпни!
Та ні... не хрест тебе жахав,	(Розини, т. III, 1920 р.).

У сьому патріотичному співі поет дає нам такі гарні твори, як »Перед бурею«, »На Дунаю«, »В моїх піснях«, »Пісня«, »Серенада«, »Молитва осіння« і инш.; але поруч із сими майстерними творами сієї громади ми зустрічаємо й такі поезії, що гідні лише щоденної газетної шпальти, а не збірки мистецьких поезій.

Наприклад :

„У сказах злобного чуття	А перевести у життя
Його плекав для дурнів Жид,	Московський взявсь бандит...“

Або :

Послали у обоз,	Читали,
Принесли Маркса і гортали.	Шукали,
Гнули спину —	Змагались
Шукали	І матюкались...
Про шлях і про мороз,	Багато ерудиції
Про хуртовину —	Про реквізиції,
І не знайшли...	Про ліквідації
Ще Леніна брошури принесли,	Старого...

А ось вірш любовної лірики :

Чорноока, пишна Ліє!	Що?... Не Лія ти, — Аннетхен?...
Я з тобою — серце-ж нив.	Краще — Фауст я, ти Гретхен...
Не стамує давніх ран	Ох з очей твоїх зорить
І грудей твоїх вулкан...	Пав кількох тисячеліть, --
О, лиха неврастеніє!	Не сховаєш, <i>liebes Mädchen!</i>

і т. д.

Шукання нової поетичної форми у Черкасенка виявляється у творах римованих, але зі строфою неусталеною, з ритмікою, що будується не на метрові клясичному, але на стопі синтактичній народній. Се тепер є улюбленою формою »поетів-комуністів«, які через свою низьку освіту вважають її мало не відкриттям свого »пролетарського« гeнія: ся форма належить до улюблених і в українського поета-футуриста М. Семенка. Сама по собі вона дуже цікава, коли творити її в межах справжньої ритміки. У Черкасенка є гарні поезії, що вкладені в сю форму («На горах», «Молитва осіння», «Там осінь» і де-які із циклу «У бурі білій»), але є й дуже низької вартости (Жертнерштрає і інші).

Отже, яку б громаду творів Черкасенка не взяти, серед них є гарні твори, а є й такі, що місце їм не в збірках поезій... Цікавий для еволюції поетичної творчости Черкасенка той факт, що ліпші твори походять із першої доби його творчости. Се свідчить про те, що наш поет не виявив поступу, не піднявся вище своїх молодечих виявлень, часом навпаки: муза його поезії зраджувала поета, ведучи його не до вічного джерела мистецтва, а до хвилих прозаїчних та штучних і тенденційних рефлексій буденного життя. Стиль його поезій теж не виріс, як скажемо стиль Коцюбинського, такого видатного поета після 1905 року, після першої російської революції. Такі твори Коцюбинського, як «Він іде», «Сміх», «Intermezzo», «Fata morgana» — се видатне, надзвичайне явище в історії українського поетичного стилю. Динаміка революційного життя, перших виявлень революційного руху так геніяльно згармонізована й виявлена новими формами поетичної фрази, новою метафоричністю, новою символікою і звуковою евфонією поетичної інструментації його творів. Вище наведені твори Коцюбинського так відрізняються від його творів з перед 1905 року. Отже ми бачимо, як поет для нових форм життя шукає нових форм поетичного стилю. Те саме ми бачимо і в поезії Тичини перед українською революцією і після неї.

На жаль такої еволюції у творах Черкасенка ми не спостерігаємо. Той же шабльоновий тон його любовних і патріотичних настроїв, той же шаблон і в формах його поетичного стилю. Через се саме від

його поезій 1917—1921 рр. віє таким поетичним анахронізмом... і дореволюційною поетичною традицією. Для нових форм життя та його виявлень шукаються і нові засоби поетичного стилю. Тих нових шукань, які Черкасенко виявив, занадто мало. *Л. Білецький.*

В. Андрієвський. З Минулого. (1917 рік на Полтавщині). 2 частини. I-ша — 157 ст., II-га 209 ст. малої вісімки. Бібліотека Українського Слова, ч. 6.

Автор споминів се бувший учитель комерційної школи в Полтаві, а в 1917 року губернський комісар освіти на Полтавщині. Спогади з своєї громадської діяльності за перших днів революції й дає він нам у своїй книзі. Особливо критично ставиться він до політики Центральної Ради і українських соціалістичних партій. Більш енергійною національною політикою, — гадає автор — підкресленням національного моменту, можна б було відвернути катастрофу української державності. Спомини В. Андрієвського кінчаються на повороті Центр. Ради з Німцями так, що він не говорить про післяжитомірський період діяльності Ц. Ради, коли спираючись на німецьку силу, вона мала змогу організувати демократичну дрібно-селянську республіку, а замість того схотіла, як висловився в друку її голова, «показати світові зразок соціалістичної держави», з якими наслідками — знаємо всі.. Будем сподіватися, що автор не закінчить сим своїх інтересних спогадів і доведе їх до другої большевицької навали та теперішньої окупації України. Тільки треба побажати, щоб він толерантніше, епічніше, ставився до Українців, що інакше думають. Ще треба-б побажати чистішої української мови. Наприклад, тоді як слова «рахувати» і «лічити» на всьому просторі України, від Карпатів до Кавказу, вживаються тільки в значінню німецького «rechnen», автор слідом за мартовськими Українцями систематично вживає їх замість «вважати, мати». Так само слово «чекати» (warten) автор часто вживає в значінню «сподіватися», хоч сі слова мають різне значіння. Але се дрібниці.

Велика французька революція викликала масу мемуарів, що послужили цінним матеріалом для істориків її, а наша Хмельниччина і Велика Руїна не лишила нам майже нічого, хоч Полякам дала багато мемуарів. Революція 1905 року, сей розцвіт українського життя на Великій Україні, досі не виявив в друку ніяких спогадів по собі: може хоч ся друга Велика Руїна, яку ми тепер переживаємо, лишить по собі мемуарну літературу. Як-би й наші політичні діячі послідували за В. Андрієвським і так само, як він, розказали-б щиро, правдиво, без потайки і без прикрас, усе те, що вони бачили й робили, то не мало пруслужалися-б для історії сучасного нашого лихоліття. *Е. Чикаленко.*

Нові книжки.

(Просимо авторів і видавців надсилати книжки для зазначування в сій рубриці).

Клим Поліщук. Манівцями. Нариси й оповідання з часів революції. (Учительська Бібліотека. Ч. 1). Львів, 1922. Ст. 192, 8^о.

Володимир Павлушевич З пісень кохання. (Вірші. Наклад Літературного Інститута „Українська книжка“). Відень, 1921. Ст. 136, мал. 8^о.

Юра Шкрумелл. Поїзд мерців. Картини жертв і трудів. (Накладом видавництва „Червона Калина“). Львів, 1922. Ст. 96, мал. 8^о.

Софія Тобілевич (Карпенко Кара). Рідні гості. Спогади з побуту українських Січових Стрільців на степовій Україні. (Накладом видавництва „Червона Калина“). Львів, 1922. Ст. 38, мал. 8^о.

Сурма. Збірник воєнних пісень. (Накладом видавництва „Червона Калина“). Львів, 1922. Ст. 152, 16^о.

Фільгельмес. За вітчизну. Два історичні оповідання. (Діточа Бібліотека, ч. 8). Львів, 1922. Ст. 48, мал. 8^о.

Микола Ваврисевич. Лісова казка. Сценка на 1 дію для діточого театру. Музичні мотиви М. Гайворонського. (Діточа Бібліотека, ч. 9). Львів, 1922. Ст. 20, мал. 8^о.

Грація Товпліс. Дарунки Русалок. Сценічна фантазія для дітей у двох діях. З англійського переклав М. Л. (Діточа Бібліотека, ч. 10). Львів, 1922. Ст. 20, мал. 8^о.

Бандурист. Жал. Збірка оповідань. (Бібліотека „Українського Слова“. Ч. 3). Берлін, 1921. Ст. 32, мал. 8^о.

Незабутні. Літературні нариси Богдана Лепкого. (Бібліотека „Українського Слова“. Ч. 4). Берлін, 1922. Ст. 84, мал. 8^о.

В п'яти роковини смерті Івана Франка. (Бібліотека „Українського Слова“. Ч. 5). Берлін, 1922. Ст. 32, мал. 8^о.

Віктор Андрієвський. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. 2 частини. (Бібліотека „Українського Слова“. Ч. 6). Берлін, 1921. Ст. 159 + 212, мал. 8^о.

Українська літературна мова й правопис. Найголовніші правила українського правопису. — *Е. Чикаленко.* Про українську літературну мову. (Бібліотека „Українського Слова“. Ч. 7). Берлін, 1922. Ст. 52, мал. 8^о.

Іван Котляревський. Твори. Том І. Енеїда. Зі вступом і поясненнями Богдана Лепкого. (Бібліотека „Українського Слова“. Ч. 8). Берлін, 1922. Ст. 206, мал. 8^о.

Іван Гарасимович. Життя й відносини на Радянській Україні. (Бібліотека „Українського Слова“. Ч. 14). Берлін, 1922. Ст. 104, мал. 8^о.

П. Чижевський. Основи української державности. (Видавництво „Наша Воля“). Відень, 1921. Ст. 64, 16^о.

Олександр Тисовський. Ідея самостійности України в творах Шевченка, Станіславів, 1921. Ст. 28, 16^о.

І. Левицький. Романца. Скрипка з фортепяном. Львів, 1922. Ст. 8, 4^о.

Іван Левицький. Стоїть явір. Варіяції на скрипку з фортепяном. Львів, 1922. Ст. 12, 4^о.

Іван Левицький. Минеться ніч. Пісня на мішаний хор а' capella. Львів, 1922. Ст. 4, 4^о.

Надіслані журнали :

Хліборобська Україна. Видання укр. союзу хліборобів державників. Відень 1920—21. Збірник I—VI. Книжка 1—3.

Нова Україна. Безпартійний двотижневик громадського, культурного та економічного життя. Ч. 1—3. Прага, 1922.

Книжка. Вістник українського

книжкового руху. (Видавництво „Бистриця“, Станіславів, 1922). Ч. 1—3.

Релігійно-науковий Вістник. Неперіодичний журнал Братства Св. Покрови 6-ої Січ. дивізії. Ч. 2. Щипурно, 1922.

Українське Пасішництво. Ілюстрований часопис поступового пасішництва. Львів, 1922. Ч. 1.

**КНИГАРНЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
у Львові, Ринок, ч. 10.**

має на складі:

- М. Грушевський:** Ілюстрована Історія України-Руси.
— Про старі часи на Україні.
— Історія для середніх шкіль.
— Всесвітня Історія, т. I і II.
- О. Барвінський:** Історія укр. літератури, т. I і II.
- Др. В. Щурат:** На довітку нової доби.
— Слово о полку Ігоря.
- В. Вересаєв:** Записки лікаря.
- Е. Фрає:** Нарис геології.
- А. Форець:** Гігієна першого життя.
- К. Гавлічек-Боровський:** Вибір поезій.
- С. Воробкевич:** Над Прутом (поезії).
- Г. Гайне:** Подорож на Гари.
— Флорентійські ночі.
- Внут Гамсун:** Голод, роман.
— Вікторія, історія одного кохання.
- Г. Понтолідан:** Із хат, оповідання.
- О. Натренко:** Пал Природа, оповідання.
- К. Сроковський:** Оповідання.
- Гю де Молаассан:** Горля і інші оповідання.
- М. Горький:** Мальва і інші оповідання.
- Н. Кобринська:** Ідзя і Катруся.
- А. Чайковський:** Оповідання.
- О. Маковей:** Оповідання.
- О. Авдинович:** Моя популярність.
- І. Франко:** Маніпулянтка.
— Мойсей.
— Дон Кіхот.
- Ю. Кміт:** Тремтіння душі, повісті.
- Кл. Поліщук:** Манієлямп, повісті.
- І. Тобілевич:** Мартин Боруля, комедія.
— Бурлак, драма.
- М. Кропивницький:** Дай серцю волю, заведе в неволю, драма.
— Невольник, драматичні малюнки.
- С. Артемовський:** Запорожець за Дунаєм.
- М. Старицький:** Ой не ходи Грицю на вечерниці.
- Т. Шевченко:** Назар Стодоля.
- К. Гуцков:** Урядь. Акоста, драма.
- В. Оркан:** Сканданий світ, драма.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

місячник літератури, науки й суспільного життя,

буде виходити в 1922 р. книжками в об'ємі 6 аркушів друку і містити оригінальну й перекладну белетристику — повісти, оповідання, драми, поезії, статі з української історії, літератури, суспільної економії й інших царин знання: огляди літератури, науки й суспільно-політичного життя, критику й бібліографію.

Видає: Українська Видавнича Спілка.

Начальний редактор: Др. Дмитро Донцов.

До редакційного Комітету входять:

М. Галушинський, В. Гнатюк, В. Дорошенко, Ю. Павликовський, І. Раковський, В. Целевич.

За редакцію відповідає: Володимир Гнатюк.

Доси зголосили своє співробітництво: Д. Антонович, О. Бабій, С. Балеї, Б. Барвінський, О. Барвінський, В. Бирчак, Я. Біленький, Л. Білецький, В. Бобинський, М. Возняк, М. Вороний, М. Гехтер, С. Гнідий, М. Голубець, Я. Гординський, К. Гриневичева, О. Грицай, С. Дністрянська, С. Дністрянський, Д. Дорошенко, М. Залізняк, Б. Загайкевич, В. Залозецький, П. Зайців, І. Зілинський, О. Кобилянська, В. О'Конор-Вілінська, І. Копач, М. Кордуба, В. Королів-Старий, Уляна Кравченко, І. Кривецький, І. Крилякевич, Р. Купчинський, З. Кузеля, В. Кучер, Х. Лебідь-Юрчик, В. Лепкий, І. Ліпа, Ю. Ліпа, Таїс Бельмен-Липовецька, К. Лоський, О. Лотоцький, М. Луцкевич, О. Луцький, С. Людкевич, О. Маковей, І. Огієнко, Ю. Опільський, В. Павлусевич, І. Панкевич, Марійка Підгірянка, К. Поліщук, В. Прокопович, В. Радзкевич, С. Русова, В. Садовський, В. Самійленко, В. Сальський, І. Свенціцький, В. Сімович, С. Сірополко, В. Січинський, П. Стах, В. Стефаник, М. Струтинський, П. Теняко, О. Турянський, Ф. Федорців, Р. Цегельський, Марко Черемшина, П. Чижевський, Е. Чикаленко, М. Чубатий, П. Холодний, Ю. Шкрумеляк, І. Юртик.

Редакція й адміністрація у Львові міститься на разі

при вул. Чарнецького ч. 24.

Всякі письма, рукописи, книжки й передплату висилати тудиж на адресу Вол. Гнатюка.

Передплата, платна у Львові, вносить:

Одна книжка Мп. 600. з пер. 630 Мп.

Передплата до кінця вересня Мп. 3000.

Передплата до кінця 1922 р. Мп. 4800.

В Чехо-Словаччині одна книжка Кор. 13, (замовляти на адресу: Василь Паліїв, Ужгород, Берчені, 24).

В Німеччині одна книжка 50 Mk. нім.

В Австрії одна книжка 1200 Кор. (зам. Володимир Огоновський, Відень, XIX, Karl Beckg. 6/8).

В Америці одна книжка 30 центів, — передплата до кінця 1922 р. 2 долари.

На Буковині одна книжка 28 левів (замовл. Укр. Вид. Спілка". Чернівці, Фабрична 2а).

Конто в Земельнім Банку Гіпотечнім у Львові.

Всякі грошеві претенсії журналу до передплатників платні й заскаржувані у Львові. — Доки хто не повідомить адміністрації виразно окремим письмом, що перестає передплачувати журнал, доти відповідає за всі вислані йому книжки.

Original from